

ISSN 2709-7250
2021 / №4

ТОҶИКИСТОН: ИҚТИСОД ВА ИДОРА

ИЛМҲОИ ИҚТИСОДӢ
2021 № 4

ТАДЖИКИСТАН: ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ

экономические науки
2021. № 4

TAJIKISTAN: ECONOMY AND MANAGEMENT

economic sciences
2021. No. 4

Маркази таъбу нашр,
баргардон ва тарҷума
2021

ТОҶИКИСТОН: ИҚТИСОД ВА ИДОРА

Муассиси маҷалла:

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Маҷалла соли 2020 таъсис дода шудааст.
Дар як сол 4 шумора нашр мегардад.

Сармуҳаррир:

Хушвахтзода Қобилҷон Хушвахт	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, ректори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
---------------------------------	---

Муовинони сармуҳаррир:

Низомова Тухфамо Давлатовна	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи иқтисоди корхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Умаров Ҳочимуҳаммад	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи географияи иқтисодӣ ва туризми ДМТ

Ҳайати таҳририя:

Ғаниев Таваралӣ Бобоевич	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, мудири кафедраи идоракунии захираҳои инсонии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Иброҳимов Илҳомуддин Рачабалиевич	Доктори илмҳои, дотсент, мудири кафедраи молия ва сугуртаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Исайнов Ҳисайн Раҳимович	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, декани факултети иқтисод ва идораи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Комилов Сирочиддин Чалолитдинович	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, кафедраи назарияи иқтисодӣ ва иқтисодиёти ҷаҳони Донишгоҳи славянии Тоҷикистону Русия
Калемуллоев Мунир Воҳидович	Номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, декани факултети баҳисобгирии иқтисодӣ ва иқтисоди рақамии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Қодирзода Диловар Баҳриддин	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, муовини Вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
Низомов Самариддин Фахриевич	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, мудири кафедраи таҳлили иқтисодӣ ва аудити Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Одинаев Ҳаёт Абдулҳақович	Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, вакили Маҷлиси Намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Шамсов Илҷон Сафарович	Доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, декани факултети молиявию иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Ахмадов Раҳимҷон Рачабович	Номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи идоракунии давлатӣ ва маҳаллии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

ТОҶИКИСТОН: ИҚТИСОД ВА ИДОРА

Маҷаллаи илмӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Маҷалла дар Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷумаи ДМТ барои нашр таҳия мегардад.

Нишони Марказ:

734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17.

Сомонаи маҷалла: www.vestnik-ec.tnu.tj

E-mail: tajikistan-iqtisodvaidora2020@mail.ru

Тел.: (+992 37) 227-74-41

Маҷалла дар Индекси иқтибосҳои илмӣ Русия
(РИНЦ) ворид карда шудааст.

Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ нашр мешавад.
Маҷалла мақолаҳои илмӣ соҳаҳои зерини илмро барои
ҷоп қабул менамояд:

08.00.01 – Назарияи иқтисодӣ

08.00.05 – Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ

08.00.10 – Молия, гардиши пул ва қарз

08.00.12 – Баҳисобгирии бухгалтерӣ, омор

08.00.14 – Иқтисодиёти ҷаҳон

Матни мукаммали маводи ҷопӣ дар сомонаи расмӣ
маҷалла ҷойгир карда шудааст (www.vestnik-ec.tnu.tj).

© ДМТ, 2020

ТАДЖИКИСТАН: ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ

Учредитель журнала:

Таджикский национальный университет
Журнал основан в 2020 г. Выходит 4 раз в год

Главный редактор журнала:

Хушвахтзода Кобилджон Хушвахт	<i>Доктор экономических наук, профессор, ректор Таджикского национального университета</i>
----------------------------------	--

Заместители главного редактора:

Низомова Тухфамо Давлатовна	<i>Доктор экономических наук, профессор кафедры экономики предприятия и предпринимательства Таджикского национального университета</i>
Умаров Ходжимухаммад	<i>Доктор экономических наук, профессор кафедры экономической географии и туризма Таджикского национального университета</i>

Члены редакционной коллегии:

Ганиев Таварали Бобоевич	<i>Доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой управления человеческими ресурсами Таджикского национального университета</i>
Иброхимов Илхомуддин Раджабаевич	<i>Доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой финансы и страхования Таджикского национального университета</i>
Исайнов Хисайн Рахимович	<i>Доктор экономических наук, профессор, декан факультета экономики и управления Таджикского национального университета</i>
Комилов Сироджиддин Джалолитдинович	<i>Доктор экономических наук, профессор кафедры экономической теории и мировой экономики Российско-Таджикского (славянского) университета</i>
Калемуллоев Мунир Вохидович	<i>Кандидат экономических наук, доцент, декан факультета учета и цифрового экономики Таджикского национального университета</i>
Кодирзода Диловар Бахриддин	<i>Доктор экономических наук, профессор, заместитель Министра образования и науки Республики Таджикистан</i>
Низомов Самариддин Фахриевич	<i>Доктор экономических наук, профессор кафедры экономического анализа и аудита Таджикского национального университета</i>
Одинаев Хаёт Абдулхакович	<i>Доктор экономических наук, профессор, Депутат Маджлиси Намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан</i>
Шамсов Илсиджон Сафарович	<i>Доктор экономических наук, доцент, декан финансово-экономического факультета Таджикского национального университета</i>
Ахмадов Рахимджон Раджабович	<i>Кандидат экономических наук, доцент кафедры государственного и местного управления Таджикского национального университета</i>

ТАДЖИКИСТАН: ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ

Научный журнал

Таджикского национального университета

Журнал подготавливается к изданию в издательском центре ТНУ:

Адрес Издательского центра:

734025, Республика Таджикистан,

г. Душанбе, пр. Рудаки, 17.

Сайт журнала: www.vestnik-ec.tnu.tj

E-mail: tajikistan-iqtisodvaidora2020@mail.ru

Тел.: (+992 37) 227-74-41

Журнал включен в базу данных Российского цитирования (РИНЦ).

Журнал печатается на таджикском и русском языках.

Журнал принимает научные статьи по следующим научным специальностям:

08.00.01 – Экономическая теория

08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством

08.00.10 – Финансы, денежное обращение и кредит

08.00.12 – Бухгалтерский учет, статистика

08.00.14 – Мировая экономика

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещены на официальном сайте журнала

(www.vestnik-ec.tnu.tj).

© ТНУ, 2020

TAJIKISTAN: ECONOMY AND MANAGEMENT

Founder of the journal:

Tajik National University

The magazine was founded in 2020.

Published 4 times a year

Chief editor:

Khushvakhtzoda Qobiljon Khushvakht	Doctor of economics, professor, rector of the Tajik national University
---------------------------------------	---

Deputy chief editors:

Nizomovz Tuhfamo Davlatovna	Doctor of economics, professor of the department of economics of enterprises and business of Tajik national University
Umarov Hojimurod	Doctor of economics, professor of the department of economic geography and tourism of Tajik national University

Editorial board:

Ganiev Tavarali Boboevich	Doctor of economics, professor, head of the department of human resource management, Tajik national University
Ibrohimov Ilhomuddin Rajabalievich	Doctor of economics, associate professor, head of the department of finance and insurance of the Tajik national University
Isaynov Hisayn Rahimovich	Doctor of economics, professor, dean of the faculty of economics and management of the Tajik national University
Komilov Sirojiddin Jaloliddinovich	Doctor of economics, professor of the department of economic theory and world economy of the Russian-Tajik (Slavonic) University
Kalemulloev Munir Vohidovich	Candidate of economic sciences, associate professor, dean of the faculty of accounting and digital economy of the Tajik national University
Qodirzoda Dilovar Bahrriddin	Doctor of economics, professor, deputy minister of education and science of the Republic of Tajikistan
Nizomov Samariddin Fakhrievich	Doctor of economics, professor, head of the department of economic analysis and audit of the Tajik national University
Odinaev Hayot Abdulhaqovich	Doctor of economics, professor, deputy of the Majlisi Namoyandagon and Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan
Shamsov Ilyosjon Safarovich	Doctor of economic sciences, associate professor, dean of the faculty of finance and economics of the Tajik national University
Akhmadov Rakhimjon Rajabovich	Candidate of economic sciences, associate professor of the department of state and local government of the Tajik national University

TAJIKISTAN: ECONOMY AND MANAGEMENT

Scientific journal

Tajik National University

The journal is being prepared for publication at the TNU Publishing center

Address of the Center:

734025, Republic of Tajikistan,
Dushanbe, Rudaki ave., 17.

Website of the journal: www.vestnik-ec.tnu.tj

E-mail: tajikistan-iqtisodvaidora2020@mail.ru

Phone.: (+992 37) 227-74-41

The journal is included in the Russian science citation index (RSCI) database. Журнал публикуется на таджикском и русском языках.

The journal accepts scientific articles in the following fields of science:

08.00.01 - Theory of Economics

08.00.05 – Economy and management of agriculture

08.00.10 - Finance, money circulation and credit

08.00.12 – Accounting, statistics

08.00.14 – World economy

The full text of the publication is available on the official website of the journal: (www.vestnik-ec.tnu.tj).

© TNU, 2020

№	МУНДАРИЧА	
1	Исайнов Х.Р., Рахмонов Ч.Х. , Захираҳои обию энергетикӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ: вазъи ҳозира ва такмилдиҳии сохтори идоракунии он	6
2	Низамова Т. Д., Мухсинова П. А. Теоретические предпосылки формирования регионального кластера: зарубежная практика	15
3	Султанов З. Активизация влияния финансовых инструментов на развитие предпринимательства в условиях перехода к инновационно - цифровой экономике	20
4	Рахмонов Ч. Р., Юсупов И. Н. Нақш ва аҳамияти инноватсияҳо дар баландбардории самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ	26
5	Тағоев Ч. Х., Файзуллоев Т. Т., Вазирзода Д. Р., Таҷрибаи рушди маблағгузори хурд дар мамолики хориҷа	32
6	Саттаров А. Дж., Табарзода О. С. Рақамикунонии иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҳлили омори он дар рейтингҳои байналмилалӣ	42
7	Гулаков У. М. Нақши созмони ҳамкориҳои Шанхай дар рушди иқтисодӣ-иҷтимоии Тоҷикистон	48
8	Қаюмов С. Ш. Андозбандии даромади шахсони воқеӣ дар шароити имрӯза	55
9	Мухсинов Д. С., Наимзода Н. К., Самтҳои афзалиятноки рушди технологияҳои нави иттилоотӣ дар корхонаҳо	63
10	Шарипова Х. Р., Махкамов Ф. Ф. Анализ тенденции подготовка и переподготовка кадров гостиничной индустрии в период коронокризиса	69
11	Касирова Ф. Дж. Теоретические модели регулирования автоматизации системы налогообложения в Республики Таджикистан	75
12	Махмадизода С. Б., Наджбудинозода Х. Ш., Давлатов А. Дж. Пути устойчивого развития зернопродуктовых кластеров в регионе	83
13	Абдуева С. З. Основные предпосылки становления и развития саморегулирующих организаций в сфере услуг	92
14	Қурбонов А. Ч., Каримов М. И. Омилҳои асосии рушд ва истифодаи сармояи инсонӣ: ҷанбаҳои илмию назариявӣ	98
15	Давлатов С. Н. Нақши таълимоти бефосилаи касбӣ-электронӣ дар рушди сармояи инсонӣ	106

**ЗАХИРАҲОИ ОБИЮ ЭНЕРГЕТИКИИ КИШВАРҲОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ:
ВАЗЪИ ҲОЗИРА ВА ТАКМИЛДИҲИИ СОҲТОРИ ИДОРАКУНИИ ОН**

ИСАЙНОВ ҲИСАЙН РАҲИМОВИЧ

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, декани факултети иқтисод ва идораи
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17., тел:
(+ 992) 918-40-61-42; E-mail: Rahimovich@mail.ru.

РАҲМОНОВ ҶАСУР ҲОМИДОВИЧ

докторант (PhD)-и, факултети иқтисод ва идоракунӣ дар соҳаи маорифи Донишгоҳи
давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 121, тел. (+ 992)
918-58-72-58, E-mail: jasur.rahmonov.94@mail.ru

Дар мақола истифодаи оқилонаи захираҳои обию энергетикӣ Осӣи Марказӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Хусусиятҳои асосии истифодаи самараноки захираҳои обӣ-энергетикӣ кишварҳои минтақа муайян гардидааст. Вазъи ҳозира, тамоюли истифода ва такмилдиҳии сохтори идоракунӣ самараноки захираҳои обию энергетикӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаммоҳои ҷойдошта дар самти истифодаи захираҳои обию энергетикӣ Осӣи Марказӣ муайян гардидаанд. Самтҳои асосии такмилдиҳии сохтори идоракунӣ захираҳои обию энергетикӣ кишварҳои минтақа коркард ва пешниҳод шудаанд.

Калидвожаҳо: захираҳои обӣ, иқтидорҳои энергетикӣ, захираҳои обию энергетикӣ кишварҳои Осӣи Марказӣ, муаммоҳо, самтҳо, идоракунӣ, самтҳои асосии такмилдиҳии сохтори идоракунӣ захираҳои обию энергетикӣ кишварҳои Осӣи Марказӣ.

Истифодаи захираҳои табиӣ минтақаи Осӣи Марказӣ, хусусан захираҳои об сол то сол ба яке аз масъалаҳои муҳимтарини сиёсати кишварҳои ҳавзаи баҳри Арал табдил ёфта, метавонад дар пешрафти иқтисодиёти кишварҳои минтақа нақши бузурге дошта бошад. Аз дигар тараф, кулли масъалаҳо, ки дар мисоли бӯҳрони баҳри Арал ба ҳифзу истифодаи бехатарии захираҳои обӣ дахл доранд, имрӯзҳо дар миқёси давлатҳои Осӣи Марказӣ натавонанд хусусияти минтақавӣ, балки глобалӣ низ гирифтаанд. Таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳониро ба муҳим будани ин масъала ҷалб намуда, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин қайд мекунад: «... сол то сол дар кураи Замин ҳаҷми обҳои ошомиданӣ коҳиш меёбад, ҳавфи ба амал омадани «бӯҳронҳои об» воқеӣ мегардад... Ҳамагон бояд фаҳманд, ки арзишмандии об на камтар аз арзишмандии нафт, газ, ангиштсанг ва дигар навъҳои сӯшивории манбаҳои энергия барои ояндаи устувори кишвар ва минтақа мебошад».

Бояд қайд намуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз лиҳози бойиғарии захираҳои обӣ мавқеи мустаҳкам дорад. Зияда аз 50 %-и ҳаҷми солони сарчашмаи дарёҳои ҳавзаи баҳри Арал ба ҳудуди Тоҷикистон рост омада, ин захираҳо бо пиряхҳо, ки 8 %-и ҳудуди ҷумҳуриро фаро гирифтаанд, захираҳои калони обҳои нӯшокиро ташкил медиҳанд (дар маҷмӯъ 845 млрд.м³). Мувофиқи нишондиҳандаҳои ташкилоти давлатии Институти таҳқиқоти илмӣ Мелиоратсия ва захираҳои оби ҷумҳурӣ («ТоҷикНИИГиМ») ба ҳиссаи ҳавзаи дарёҳо 65,1 км³ ҳаҷми об, аз ин миқдор ба ҳудуди Тоҷикистон 52,2 км³, аз он ҷумла ба ҳавзаҳои дарёи Аму -50,5 км³, дарёи Сир -

1,7 км³ рост меояд. Сарчашмаи асосии обгирии ин дарёҳо аз ҳисоби дарёҳои Панҷ, Вахш, Кофарниҳон ва Зарафшон мебошад.

Дар муқоиса бо сарчашмаи ҳаҷми оби ба ҳудуди Тоҷикистон мансуббуда 52,2 км³, ҳаҷми обанборҳо 13,1 км³, ё ки 25 %, аз он ҷумла сарчашмаҳои истифодашаванда -10,3 км³, ё ки 20 %-ро ташкил медиҳанд. Ба қўлҳо 39,1 км³ рост меояд, ки аз ин миқдор 20 км³ оби нӯшокӣ (ширин) буда, қисмати зиёди об (қариб 500 км³), дар пирияхҳо қарор дорад. Аз ин ҷост, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз лиҳози бойиғарии захираҳои об дар миқёси Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ) баъди Россия ҷойи дуюм ва дар Осиёи Марказӣ ҷойи аввалро соҳиб аст.

Танзими сарчашмаҳои об дар ҷумҳури тавассути 8 обанбор, ки ғунҷоиши ғоиданокашон зиёда аз 7439 км³ обғунҷоиш доранд, ба амал бароварда мешавад. Ба ҳудуди ҷумҳуриамон зиёда аз 51,6 км³ оби нӯшокӣ рост меояд. Дар ҷадвали поёни захираҳои об, ки ба ҳиссаи захираҳои оби ҳавзаи баҳри Арал, аз он ҷумла ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон рост меоянд бо ҷунин тарз инъикос ёфтааст (ҷадв. 1).

Ҷадвали 1

Захираҳои оби ҳавзаи баҳри Арал (ҲБА)

Ҷумҳуриҳо	Ҳавзаи Аму-дарё (км³/сол)	Ҳавзаи Сирдарё (км³/сол)	Ҳамагӣ дар ҲБА км³/сол
Қазоқистон	-	4,5	4,5
Қирғизистон	1,9	27,4	29,3
Тоҷикистон	62,9	1,7	64,6
Туркменистон (яқҷоягӣ бо Эрон)	2,78	-	2,78
Ўзбекистон	4,7	4,14	8,84
Афғонистон	6,18	-	6,18
Ҳамагӣ	78,46	37,7	116,2

Сарчашма: Справочник //Секретариат Интеграционного Комитета Евразийского экономического сообщества. - М., 2019. - 112 с.

Нишондиҳандаҳои ҷадвал аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки 55,6 % ё 64,6 км³ захираҳои оби ҳавзаи баҳри Арал ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон рост меоянд, ки ин яке аз нишондиҳандаҳои баландтарин дар миқёси давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ мебошад. Ҳаҷми обҳои зеризаминӣ дар ҳаҷми 6,6 км³ арзёбӣ мешаванд, ки аз ин миқдор ҳар сол 2,3 км³ бо мақсадҳои гуногун истифода мешавад. Ҳаҷми умумии истифодаи об аз ҳамаи сарчашмаҳои обҳои зеризаминӣ, дарёҳо, қулҳо ва ғайра ба ҳисоби миёна 14,5-15,0 куб буда, ин нишондиҳанда рӯз то рӯз паст гардида, ба 12,5-13,0 км³ рафта расидааст. Алоқаи обҳои зеризаминӣ бо обҳои рӯйизаминӣ баръало аён аст. Бояд гуфт, ки дар 10-15 соли охир ифлосшавии ин обҳо аз ҳисоби обмониҳои зиёд, истифодаи аз меёри зиёди нуриҳои минералӣ ва захрҳои химиявӣ ба назар мерасад.

Маълум аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби иқтидор (потенциал)-и захираҳои гидроэнергетикӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ дар ҷойи аввал меистад (тақрибан 527 млрд. кВт соат.). Барои муқоиса қайд менамоем, ки дар шароити имрӯза 23 % қувваи барқ дар ҷаҳон бо ҳиссаи гидроэнергетика мувофиқ омада, он дар ҳаҷми 8780 млрд. кВт соат

дар як сол арзёбӣ мегардад. Маълумот дар бораи захираҳои гидроэнергетикии минтақаи Осиёи Марказӣ дар ҷадвали поён оварда шудааст (ниг. ба ҷадв. 2.).

Ҷадвали 2

Нишондиҳандаҳои асосии истифодаи захираҳои гидроэнергетикии Осиёи Марказӣ (2020 с.)

Давлатҳои минтақа	Иқтисодии муқарраршудаи НОБ-ҳо Мвт	Истеҳсоли қувваи барқ (2020 с.), млрд. кВтс	Захираҳои гидроэнергетикии барои истифодабарӣ дастрас, млрд. кВтс./сол	Истифодаи захираҳои гидроэнергетикии, %	Сатҳи истеҳсоли захираҳои гидроэнергетикии, %
Тоҷикистон	4037,0	21,2	317,0	5,0	69,0
Қирғизистон	2910,0	11,0	99,0	11,0	22,0
Қазоқистон	2248,0	8,0	27,0	30,0	6,0
Ўзбекистон	1420,0	7,0	15,0	47,0	3,0
Туркменистон	1,0	0	2,0	0	0
Ҳамагӣ дар миёна	10616,0	47,2	460,0	100,0	10,0

***Сарчашма:** Мусинов А.С., Одинаев Х.А. Развитие механизма согласованного использования водно-энергетических ресурсов трансграничных рек (Монография). - Душанбе: «СИНО», 2018. - С.103.; Исайнов Х.Р., Кимсанов У.О. Региональные аспекты обеспечения водно-энергетической безопасности (на материалах стран Центральной Азии). (Монография). -Душанбе: «Графика принт», 2020. -248 с.

Бояд қайд намуд, ки муаммои истифодаи оқилонаи захираҳои оби энергетикӣ, на танҳо хоси ҷумҳуриҳои минтақаи Осиёи Марказӣ аст. Ин масъала дар шароити имрӯза ба яке аз муаммоҳои умумиҷаҳонӣ ва глобалӣ табдил ёфтааст. Ҷаҳони имрӯза ба якборагӣ барои худ анғезаи номатлуберо кашф намуда, камчини захираҳои об метавонад ҳатто боиси низоъҳои об ва бархӯрдҳои мусаллаҳона гардад. Масалан, тибқи таҳлилҳои Созмони Милалӣ Муттаҳид имрӯз дар олам қариб 300 нуқтаи доғу эҳтимолии бархӯрдҳо вобаста ба захираҳои об мавҷуд аст. Мардумони қариб 80 давлати дунё бо камбудии оби нӯшокӣ гирифтҳо ҳастанд [5, с.116].

Дар шароити ҳозира муаммоҳои захираҳои об метавонад яке аз монеаҳои бузург дар самти истифодаи самараноки он гардида, низоъҳои минтақавӣ, дохилӣ ва миллиро ба вучуд оранд. Ин ҷо метавон якҷанд гурӯҳҳои минтақавӣ ҷаҳониро мисол овард, ки дар онҳо иқтисоди баамалӣ низоъҳои об нисбатан баланд мебошад.

Гурӯҳи якум - ин кишварҳои Шарқи Наздик, ба монанди Сурия, Ироқ мебошанд, ки аз Туркия вобастагӣ доранд. Туркия ҳавзаи дарёи Тигр ва Евфратро дар ҳолати вучуд надоштани базаи шарномавии мувофиқ назорат мебарад. Инчунин Иордания, Ливан, Фаластини автономӣ ва Изроилро низ мисол овардан мумкин аст, ки миёни онҳо дарёи Иордан ва Ярмук сарчашмаи ба амал омадани низоъҳои вобаста ба захираҳои об боқӣ мемонад.

Гурӯҳи дуюм - кишварҳои африқоӣ мебошанд, ки сабаби асосии ба вучуд омадани низоъҳо дар гирду атрофи кӯли Ньяса (Танзания, Малави), кӯли Виктория (Кения, Танзания), дарёи Нил (11 давлат) ва Окаванга (Намибия, Ботвана) ба амал омадааст.

Гурӯҳи сеюм - панҷ кишвари Осиёи Марказӣ (Қирғизистон, Тоҷикистон, Ўзбекистон, Туркменистон ва Қазоқистон) мебошанд, ки ба кишварҳои болооб (Қирғизистон, Тоҷикистон) ва поёноб (Ўзбекистон, Туркменистон ва Қазоқистон) ҷудо шуда, норасоии захираҳои обиро ҳис менамоянд [8, с.7]. Айни замон дар 50 соли охир дар кишварҳои олам 37 низои шадид бо истифодаи қувва, оид ба пешгирӣ, рафъи низоъҳо ва мушкилоти истифодаи самараноки захираҳои обӣ ҷой дорад.

Захираҳои обию энергетикӣ яке аз унсурҳои асосии бойигарии миллии давлат ва бехатарии он мебошад. Аз ин ҷост, ки зимни истифодаи самараноки захираҳои обию энергетикӣ бояд принсипи тамоман нави муносибатҳои байнидавлатӣ ҷорӣ гардад. Чӣ тавре ки дар Конфронси байналмилалӣ оид ба ҳамкориҳои минтақавӣ дар ҳавзаи дарёҳои сарҳадгузар, ки 30-юми майи соли 2005 дар шаҳри Душанбе баргузор гардида буд, қайд гардид, ҳалли босамар ва мутақобилан судманди масоили марбут ба захираҳои об дар маънои васеъ ва ҳатто глобалии он - таъмини сулҳ, рушд ва устувори давлатҳо мебошад. Идораи дарёҳо ва қўлҳои байналмилалӣ аз лиҳози сиёсӣ масъалаи муҳим ва хусусияти мин-тақавӣ дошта ба ҳисоб меравад. Мо бояд онро на чун манбаи низоъ, балки ҳамчун муҳаррики ҳамкориҳои дучониба арзёбӣ намоем. Дар ин ҳусус Созишнома дар бораи обҳои байналмилалӣ метавонад омили таҳкими сулҳ, ҳамсоиягии нек, субот ва рушд дар минтақаи Осиёи Марказӣ гардад.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар дунё шумораи зиёди обҳои сарҳадгузар вучуд доранд, ки марз ва ҳудудҳои сиёсии ду ва зиёда кишварро убур месозанд. Давлатҳои дар соҳили дарёҳои байналмилалӣ қарор дошта, дар масъалаи истифодаи захираҳои обӣ бо якдигар ҳамкорӣ мекунанд. Таърихи чунин ҳамкориҳои минтақавӣ аз қадим ибтидо гирифтааст, ки мазмунӣ онҳо бо роҳи бастанӣ созишномаҳо, қарордодҳо, муайян намудани шарт ва меъёрҳои тақсимои захираҳои обӣ вобаста аст. Ба тарзи дигар, масъалаи истифодаи обҳои сарҳадгузар метавонад боиси ҳамкориҳо ва ҳалли муноқишот дар ин соҳа гардад. Масалан, ханӯз 4500 сол пеш аз ин дар Месопатами низои сарчашмаҳои захираҳои обӣ байни намояндагони ду шаҳр, яъне шаҳрҳои Лагаш ва Уммаи қabilaи «шумерҳо» ба амал омадааст. Дар ниҳояти қор намоян-дагони шаҳрҳои дар боло номбаршуда тавонистаанд, ки шартномаҳои ҳамкориро баста, нуктаи охириро дар ин масъала гузошта, истифодаи самараноки оби дарёи Тигрро ба роҳ монанд. Он нуктаро низ метавон қайд намуд, ки шартномаи басташуда дар ҳусуси тақсимои манбаъҳои оби дарёи Тигр яке аз шартномаҳои байналмилалии эътирофгардида дар таърихи инсоният ба ҳисоб меравад [3, с.46].

Бо мусоидати СММ ҳалли муаммои оби дарёи Меконг дар миёни давлатҳои Камбоча, Лаос, Таиланд ва Ветнам дар доираи Комиссияи дарёи Меконг, ҳамкориҳои давлати Исроил ва Урдун дар масъалаи истифодаи муштарак (якҷоя)-и дарёи Урдун, ҳалли ихтилофоти байни давлатҳои Ҳиндустон ва Покистон бо мусоидати Бонки Ҷаҳонӣ дар доираи фаъолияти Комиссияи дарёи Ҳинд ва ғайраҳо аз ҷумлаи намунаҳои мебошанд, ки бо роҳи музокирот мушкилоти вобаста ба захираи обҳои сарҳадгузарро ҳаллу фасл намудаанд.

Дар замони гузашта (иқтисоди планӣ) бартарӣ барои азхуд кардани заминҳои нави обёришаванда ба ҷумҳуриҳои дода мешуд, ки ҳаҷми бештари пахта ва шолӣ истеҳсол мекарданд. Дар натиҷаи чунин сиёсат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳар сари аҳоли микдори аз ҳама камтарин дар минтақа таъминот бо заминҳои обёришаванда ва манбаъҳои обӣ пеш омад. Масалан, дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ вазифаи асосии сохторҳои хоҷагии оби ҳавзаи баҳри Арал, аз ҷумла, минтақаи кӯхистони он аз он иборат буд, ки ба афзоиши истеҳсоли пахта мусоидат карда шавад. Бо ин ашёи хоми стратегӣ таъмини эҳтиёҷоти давлати шӯравӣ аз худ намудани заминҳои зиёди ҷумҳуриҳои Ўзбекистон, Туркменистон ва қисман Қазоқистонро тақозо менамуд. Дар он давра аҳолии тамоми минтақа кафолатҳои баробарии иҷтимоию иқтисодӣ доштанд.

Баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ ва мустақил шудани ҷумҳуриҳои зертобеи он муносибат миёни онҳо низ тағйир ёфт. Аслан гирем, ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ аз лиҳози шароит, иқлим, ҷойгиршавӣ ва дигар омилҳо аз ҳамдигар тафовут доранд. Манотиқи ҳавзаи баҳри Арал аз нигоҳи ҷуғрофию сиёсӣ низ тақрибан ба ду минтақа - ташаккули маҷро, ё ин ки ҷумҳуриҳои дар болооб ҷойгиршуда (Қирғизистон ва Тоҷикистон) ва минтақаи тақсимшавии маҷро ё ин ки ҷумҳуриҳои дар поёноб ҷойгиршуда (Ўзбекистон, Туркменистон ва Қазоқистон)

чудо мешавад. Ғайр аз ин, ҳар кадом давлатҳои минтақа дар мавриди истифодаи об бартарӣ ва афзалиятҳои худро дорад. Аз ин рӯ лозим аст, ки чиҳати ба роҳ мондани ҳамкорӣ дар байни ҷумҳуриҳои минтақа дар самти истифодаи захираҳои об барномаи махсуси амал таҳия гардад.

Аз ин ҷост, ки истифодаи захираҳои об дар минтақаҳои ташаккули маҷро чунин хусусиятҳоро бояд ба худ касб намояд:

- дар минтақа захираҳои сӯзишвории маъданӣ вучуд доранд, вале бо сабаби дастнорас будани коркарди технологияи он дар баъзе аз давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ, ба рушди барқии обӣ (гидроэнергетика) бартарӣ дода шавад;

- маҳдуд будани захираҳои заминҳои обӣ имкон намедиханд, ки заминҳои обӣ васеъ карда шаванд, ва ҳубтар мебуд агар онҳо аз ҳисоби захираҳои заминҳои барои обёрӣ мувофиқ аз худ карда мешуданд;

- харобшавии заминҳои обӣ (ба эрозия дучор шудан, шӯршавӣ ва дигар ҷараёнҳои деградационӣ) бар асари амудӣ будани онҳо ба амал омада, истифодаи заминҳои обии бе ин ҳам маҳдудбударо мураккаб месозанд;

- муаммои нигоҳдории гуногуни харобшавии биологӣ ва мазраҳои табиӣ дар баъзе аз кишварҳои минтақа пурра ба ҷашм расида, истифодаи оқилона ва самараноки гуногуни биологӣ ва «экосистемаҳо»-ро тақозо менамояд;

- дуруст ба роҳ намондан ва номукамал будани механизми идоракунии, аз он ҷумла принципи тақсимот ва лимити истифодабарии захираҳои обии минтақа, ки ба баъзе аз кишварҳои минтақа душворӣ меорад.

Аз ин ҷост, ки идоракунии захираҳои обӣ ва тақмил додани сохтори он дар шароити имрӯза яке аз масъалаҳои мубрами рӯз, ҳам дар ҷумҳури ва ҳам дар минтақа маҳсуб меёбад. Ин ҳолат, пеш аз ҳама, дар он мушоҳида мешавад, ки захираҳои обӣ ҳамчун сарвати табиӣ бесарҳад буда, ҷой ва макони аниқ надоранд. Онҳо метавонанд дар баъзе ҳолатҳо аз ҳудуди чанд давлат гузаранд. Аз ин рӯ, ба андешаи мо, роҳҳои тақмил додани истифодаи захираҳои обиро метавон бо ҳалли равандҳои муҳимтарин амалӣ сохт, ки баъзе аз онҳоро ин ҷо мавриди таҳлил қарор медиҳем.

Яке аз роҳҳои тақмилдиҳии истифодаи захираҳои об - ин мувофиқсозии принципҳои низоми идораи захираҳои обӣ мебошад. Мувофиқ гардонидани низоми идоракунии захираҳои обӣ дар сатҳи ташкилӣ, иқтисодӣ ва техникӣ зина ба зина амалӣ шуда истодааст, ки иҷрои тадбирҳои ташкилӣ ва иқтисодӣ бояд ба сатҳи дохилидавлатӣ ва минтақавӣ ҳар як кишвари дар минтақаи Осиёи Марказӣ воқеъбуда дахл дошта бошад.

Ҳаллу фасли муаммоҳои идораи обтаъминкунии соҳаҳои иқтисодӣ ва комплекси табииро бо роҳи афзун намудани ҳиссаи дар ихтиёр будаи захираҳои обӣ ва истифодаи оқилонаи онҳо, ҳамзамон бо иҷрои тадбирҳои ҳифзи обӣ амалӣ кардан мувофиқи мақсад аст. Барои мувофиқгардонии системаи дорои захираҳои обӣ дар сатҳи миллий бояд гузариши мунтазам ба усули низомӣ (системавӣ)-и идора дар доираи воҳидҳои гидрографӣ ва воҳидҳои маъмурий сурат гирад. Таъсиси ассотсиатсияҳои истифодабарандагони об, дар амал ҷорӣ намудани идораи талабот ба об, таъмини тафриқаи пардохтҳои об ва расонидани он вобаста ба шароити мушаххас, рушди шаклҳои мухталифи обистифодабарии давлатӣ, хусусӣ, коллективӣ ва саҳомиро дар асоси фаъолияти иқтисоди бозорӣ хоҷагии об вусъат додан лозим аст.

Сиёсати хориҷӣ дар соҳаи муносибатҳои об бояд дар заминаи истифодаи комплекси захираҳои обӣ, эътирофи об ҳамчун сарвати иқтисодӣ ва муқаррар намудани механизми иқтисодии истифодаи об, дастгирии тадбирҳои минтақавӣ оид ба идораи муштараки захираҳои обӣ, таъсис ва таҳкими механизми самарабахши пешгирӣ ва ҳалли ихтилофоти бамиёномада, хусусан дар солҳои камобӣ асос ёбад. Ба ҳалли масъалаҳои бамиёномадаи истифодаи об бояд

ташкilotҳои ояндабинии дақиқи бонкии манбаъҳо ва ёфтани роҳҳои мувофиқаи қабули тарафайн мусоидат намоянд.

Самти дигари такмил додани идоракунии захираҳои обӣ - ин бар-тарафсозии муаммоҳои тақсимои захираҳои обӣ миёни ҷумҳуриҳои минтақа (Осиёи Марказӣ) мебошад. Масъалаи асосӣ дар ҳавзаи баҳри Арал тақсимои обҳои байнидавлатӣ ба ҳисоб рафта, ва ҳалли дигар муаммоҳо, аз ҷумла масъалаи экологӣ низ аз он бармеояд. Ҳоло захираҳои оби ҳавзаи баҳри Арал дар асоси созишномаҳои пас аз даврони Шуравӣ баимзорасида, дар заминаи санадҳои техникаи иқтисодии давраи собиқ ИҶШС дар шароити амал накардани механизми ҷуброние, ки обтақсимкунии нобаробарро бояд бартараф намуда, хароҷоти нигоҳдории комплекси хоҷагии оби дорои аҳамияти минтақавиро пӯшонад, истифода мегарданд. Аз ин ҷост, ки ҳолатҳои зикргардида имрӯз ба манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ нестанд [2, с.214-215].

Дастгирии молиявии давлат дар шакли маблағҷудокунӣ аз буҷетҳои ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ, маблағҳо аз андозаи ягонаи замин, бартарафсозии оқибатҳои офати табиӣ дар баробари маблағҳои барои хизматрасонии обтаъминкунӣ пардохташаванда дар соли 2017 52 Ҷоизаи ҳаҷми тақсимишударо ташкил намуд, ки нисбат ба соли 1990 (яъне таърифи 27 сол) 13,8 маротиба камтар мебошад. Аз ин рӯ, дар оянда зарур аст, ки маблағҳои пардохти хоҷагиҳо барои об якҷоя бо дастгирии давлат бояд хароҷоти ташкilotҳои хоҷагии обро ҷиҳати обрасонӣ ба истеъмолгарон пӯшонад. Дар акси ҳол ҷараёни паст шудани самаранокии системаҳои обёрикунанда идома меёбад [4, с.323].

Ҷи тавре, ки маълум аст дар даҳсолаҳои охир, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳти роҳбарии хирадмандонаи Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба маблағгузориҳои соҳи энергетика диққати махсус дода, рушди соҳаи мазкурро яке аз самтҳои стратегияи рушди устувори иқтисодӣ муаррифӣ намудаанд. Масалан, танҳо дар давраи соҳибистиклолии кишвар ҷиҳати ҳалли мушкилоти соҳаи энергетика ва рушди он 34 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ ба маблағи 57,2 миллиард сомонӣ амалӣ карда шудааст. Ҳоло дар ин самт боз 17 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ ба маблағи 16,4 миллиард сомонӣ татбиқ гардида истодааст.

Ҷи тавре, ки аз Паёми солонаи Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бармеояд, ҳоло ба маблағи умумии 11,3 миллиард сомонӣ корҳо оид ба таҷдиди нерӯгоҳҳои барқи обии «Норак», «Сарбанд», «Қайроққум» ва дар доираи лоиҳаи «КАСА-1000» сохтмони хатҳои интиқоли барқи 500-киловолта ва зеристгоҳҳо идома дошта, бунёди нерӯгоҳи барқи обии «Себзор» дар ноҳияи Роштқалъаи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон оғоз гардидааст. Соли ҷорӣ нерӯгоҳи барқи обии «Сарбанд» ба маблағи беш аз 1,5 миллиард сомонӣ пурра таҷдид гардида, ба истифода супорида мешавад, ки бо иқтидори 270 мегаватт, яъне аз иқтидори имрӯзааш 110 мегаватт зиёд Ҷаъолият хоҳад кард [1, с.2]. Дар ин давра зиёда аз 2000 мегаватт иқтидорҳои нав ба кор андохта, ҳаҷми истеҳсоли нерӯи барқ аз 17 миллиард киловатт-соати соли 1991 ба 21 миллиард киловатт-соат дар соли 2019 афзоиш дода шуд. Умуман, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назар дорад, ки бо мақсади дар ояндаи наздик таъмин намудани истиклоли энергетикӣ, бо нерӯи барқ пурра қонё сохтани талаботи аҳоли ва иқтисоди миллий бунёду таҷдиди як силсила иншооти хурду бузурги ҳаётан муҳимро вусъат бахшад.

Яке аз самтҳои такмилдиҳии идораи захираҳои обӣ - ин ҳифз ва масъалаҳои беҳатарии истифодаи захираҳои обӣ мебошад. Рушди устувори минтақа бештар ба истифодаи самаранок ва ҳифзи захираҳои об аз ифлосшавӣ вобаста аст. Дар ин бобат вазифаҳои асосӣ бояд аз инҳо иборат бошанд:

- роҳ надодан ба баланд шудани сатҳи обҳои зеризаминӣ дар минтақаҳои аҳолинишин;
- пешгирӣ ва баргараф намудани шӯршавӣ ва ботлоқшавии заминҳои обёришаванда;
- таъмини истифодаи меъёрии об дар фаъолияти технологӣ;
- пешгирии ифлосшавии захираҳои обӣ аз боқимондаи партовҳо аз корхонаҳои саноатӣ,

соҳаи кишоварзӣ, хоҷагиҳои коммуналию манзилӣ ва ғайра.

Масъалаҳои ҳифзи захираҳои обӣ бояд маҷмӯан ба таври мунтазам дар таркиби барномаҳои давлатии экологӣ ҳаллу фасл шаванд. Ҳоло ки пастравии сатҳи техногенӣ ифлосшавии захираҳои об ҷой дорад, бо дарназардошти баробарии рушди иқтисодию демографӣ имкони зиёд шудани чунин хатарҳо ба миён меояд.

Бинобар ин, ба андешаи мо, дар соҳаи ҳифзи захираҳои обӣ бояд самтҳои афзалиятнок инҳо бошанд:

- давра ба давра берун баровардани иншооти ифлоскунанда аз мавзёҳои ҳифзшавандаи обҳои дарёҳо, каналҳо, дигар манбаъҳои об ва минтақаҳои санитарӣ муҳофизатии маҳзани об;
- роҳ надодан ба истифодаи иншооти нав, бидуни ҷойгиркунонии дастгоҳҳои пешгирикунандаи ифлосшавӣ ва таъсири зараровари захираҳои обӣ дар иншоотҳои сохташаванда;
- истифодаи меъёрии нуриҳои маъданӣ ва захрдоруҳо (заҳрхимикатҳо);
- бунёди корхонаҳои истехсоли «коагулянтҳо» (моддаҳои махсусе, ки барои тоза кардани обҳои нӯшокӣ истифода мешаванд);
- сохтмони корхонаҳои коркард ва азнавкоркарди партовҳо дар шаҳрҳо ва минтақаҳои калони аҳолинишин;
- барқарорсозӣ ва таъсис додани лабораторияҳои идоравӣ оид ба назорати сифати обҳо;
- ҷорӣ намудани технологияи пешқадами софӣ тоза ва безарар гардондани обҳои ифлос;
- бечунучаро иҷро намудани талаботи ҳифзи табиат ҳангоми истифодаи обанборҳо, иншооти обии ҳудудҳои махсусҳифзшаванда, манбаъҳои обҳои ифлос ба объектҳои об ва муҳити табиӣ;
- анҷом додани мониторинги партофтани обҳои маъданӣ ва обҳои гарми зеризаминӣ;
- омӯзиши таъсири корхонаҳои калони хоҷагии об ва саноат ба ҳолати захираҳои обӣ ва иқлим.

Ҷоннок намудани манбаъҳои сармоягузорӣ ба соҳаи истифодабарии захираҳои обӣ низ яке аз самтҳои ба такмилдиҳии идоракунии он мусоидаткунанда ба ҳисоб меравад. Бояд қайд намуд, ки ба амал баровардани самтҳои асосии истифодаи самараноки захираҳои обӣ ва мукамалгардонии сохтори идоракунии он бе ҷоннок намудани манбаъҳои сармоягузорӣ ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, мутобиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои системаҳои обёрӣ чунин манбаъҳои сармоягузорӣ муайян гардидаанд: маблағҳои аз истифодаи об руёндашаванда; маблағҳои бучети ҷумҳуриявӣ; маблағҳои бучетҳои маҳаллӣ; сармоягузориҳои хориҷӣ; дигар манбаъҳои тибқи қонунгузорӣ манъ нагардида.

Хуб мебуд, агар дар марҳалаи ташаккул додани бучети давлатӣ ҳар сол мутобиқи қонунгузориҳои бучетӣ ба таври ҳатмӣ маблағҳои бучетҳои ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ, инчунин маблағҳои андоз аз замин барои маблағгузориҳои чорабиниҳои ба рушди энергетика ва захираҳои обӣ равона карда мешуд. Ҳамзамон ҳангоми баррасии масъалаҳои истифодаи маблағҳои андоз аз замин зарур аст, ки ҳатман талаботҳои Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон риоя карда шавад. Ҳамчунин тақозо мегардад, ки механизми ҳатмии ҷамъоварӣ ва равона кардани маблағҳои аз ҷудо кардани заминҳо ба даст омада барои аз худ намудани заминҳои нави обёришаванда, бехтар намудани ҳолати заминҳои обӣ ва баланд бардоштани маҳсулнокии онҳо сарфшуда, зери назорат қарор дода шаванд.

Аз ҳамаи ин пешниҳодҳо ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки чиҳати расидан ба истиқлолияти энергетикӣ, новобаста аз ҷаҳолгардонии ҷалби сармояи хориҷӣ, сиёсати сармоягузорию системаи энергетикӣ метавонад дар навбати аввал ба маблағгузориҳои худӣ (ватанӣ) таъяс намояд. Чунин муносибат, албатта, ҷалби сармояи хориҷиро истисно намекунад, вале бо вуҷуди ин ба мақсад мувофиқ аст, агар барои рушди ин соҳаи ҳамзамон муҳим имкониятҳои дастрас намудану усулҳои ҷоннок намудани сармояи дохилиро ҷустуҷу намуда ва фазои сармоягузорию дохилии ба мақсад мувофиқ муҳаё мешуд.

Ҳамин тавр, дар хотима ҳаминро қайд менамоем, ки фикр ва пешниҳодҳои баррасишуда имкон медиҳанд, ки равнақи зарурии истифодаи самараноки захираҳои обию энергетикӣ ҷумҳурий ва минтақа асосноку баробар таъмин шаванд. Албатта, барои амалӣ намудани ҳадафҳои дар пешистода ва татбиқи онҳо ҷидду ҷаҳди зиёд, вақт ва ҳатман дастгирии бузурги молиявӣ аз ҷониби давлат лозим аст. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, амалисозии чунин пешниҳодҳо воқеӣ аст ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон медиҳад, ки дар ҳолати ҳалли комплекси ҷорабиниҳои дар боло овардашуда миёни ҷомеаи ҷаҳонӣ мавқеи сазоворро ишғол карда, дар ояндаи наздик на танҳо истиқлолияти пурраи энергетикӣ таъмин созад, балки яке аз содирунандагони бузурги захираҳои гидроэнергетикӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ ва дар миқёси ҷумҳуриҳои ҳамсояи наздик (Афғонистон, Покистон ва ғ.) гардад.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 26 январи соли 2021 /газетаи Садои мардум аз 29 январи соли 2021.
2. Водные и экологические проблемы Сибири и Центральной Азии (в четырех томах). Труды III Всероссийской научной конференции с международным участием: в 4 т. - Барнаул, 2017. - Т. 4. - 238 с.
3. Данилов-Данильян В.И., Лосев К.С. Глобальные экологические, экономические, социальные и политические последствия потребления воды. Часть I. - М.: ИНФРА-М, 2012. - С. 46.
4. Исайнов Ҳ.Р. Иқтисоди миллӣ. Китоби дарсӣ. - Душанбе: «Ирфон», 2018. -648 с.
5. Исайнов Ҳ.Р., Кимсанов У.О. Региональные аспекты обеспечения водно-энергетической безопасности (на материалах стран Центральной Азии). (Монография). -Душанбе: «Графика принт», 2020. -248 с.
6. Кудрявцева О. В., Митенкова Е. Н., Маликова О. И., Головин М. С. Развитие альтернативной энергетики в России в контексте формирования модели низкоуглеродной экономики //Вестник Московского университета. Серия 6: Экономика. - 2019. - № 4. - С. 122-139.
7. Мусинов А.С., Одинаев Х.А. Развитие механизма согласованного использования водно-энергетических ресурсов трансграничных рек (Монография). - Душанбе: «СИНО», 2018. - 172 с.
8. Нестерев И.Е. Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития. - Санкт-Петербург, 2013.
9. Устойчивое развитие: Новые вызовы: Учебник для вузов/ Под общ. ред. В. И. Данилова-Данильяна, Н. А. Пискуловой. - М.: Издательство «Аспект Пресс», 2015. - 336 с.
10. Экономические аспекты использования и охраны водных ресурсов Центрально-Азиатского региона: проблемы и перспективы развития /Монография: Б.Дж. Одинаев/. - Душанбе: Изд-во: «Ирфон», 2017. -160 с.

**ВОДНО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ:
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СТРУКТУРА ЕГО
УПРАВЛЕНИЕ**

ИСАЙНОВ ХИСАЙН РАХИМОВИЧ

доктор экономических наук, профессор, декан факультета экономики и управления
Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17, тел.:
(+ 992) 918-40-61-42; E-mail: Rahimovich@mail.ru.

РАХМОНОВ ДЖАСУР ХОМИДОВИЧ

докторант (PhD) факультета экономики и управления в сферах образований Государственного
педагогического университета Таджикистана им. С. Айни, г. Душанбе пр. Рудаки 121, тел. 918-58-72-
58 E-mail: jasur94@mail.ru

В статье рассмотрены рациональное использование водно-энергетических ресурсов Центральной Азии. Определены особенности эффективного использования водно-энергетических ресурсов стран региона. Проанализированы современное состояние, тенденции использования и совершенствование структура управления водно-энергетических ресурсов. Определены существующие проблемы и основные направления эффективного использования водно-энергетических ресурсов Центральной Азии. Разработаны и предложены основные направления совершенствования структура управления водно-энергетических ресурсов Центральной Азии.

Ключевые слова: водные ресурсы, энергетический потенциал, водно-энергетический потенциал стран Центральной Азии, проблемы, направления, управление, основные направления совершенствования структура управления водно-энергетических ресурсов стран Центральной Азии.

**WATER AND ENERGY RESOURCES OF CENTRAL ASIA:
CURRENT STATUS AND IMPROVEMENT OF THE STRUCTURE OF ITS MANAGEMENT**

ISAINOV KHISAIN RAKHIMOVICH

doctor of economics, professor, dean of the faculty of economics and management, Tajik National
University, Dushanbe, 17 Rudaki Ave., tel.: 918-40-61-42, E-mail: Rahimovich@mail.ru

RAKHMUNOV DZHASUR KHOMIDOVICH

doctoral student (PhD), faculty of economics and management in the spheres of education, state
pedagogical university of Tajikistan. S. Aini, Dushanbe, Rudaki ave. 121, tel. 918-58-72-58
Email: jasur94@mail.ru

The article considers the rational use of water and energy resources in Central Asia. The features of the effective use of water and energy resources of the countries of the region are determined. The current state, trends in the use and improvement of the management structure of water and energy resources are analyzed. The existing problems and main directions of effective use of water and energy resources of Central Asia are

determined. The main directions for improving the management structure of water and energy resources in Central Asia have been developed and proposed.

Key words: water resources, energy potential, water and energy potential of the countries of Central Asia, problems, directions, management, main directions for improving the management structure of water and energy resources of the countries of Central Asia.

УДК: 33.001.2

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО КЛАСТЕРА: ЗАРУБЕЖНАЯ ПРАКТИКА

НИЗАМОВА ТУХФАМО ДАВЛАТОВНА

доктор экономических наук, профессор кафедры экономика предприятий и предпринимательства Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17, тел.: (+992) 9342382, e-mail: tuhfamoh49@mail.ru

МУХСИНОВА ПАРВИНА АБДУЛКОСИМОВНА

кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры мировой экономики ГОУ ХГУ имени академика Б. Гафурова. 734025, Таджикистан. г. Худжанд, тел.: (+992) 929990313, e-mail: abulkosim-m@mail.ru

В статье рассматривается в синтезированном виде анализ зарубежного опыта формирования регионального кластера легкой промышленности. Для формирования кластеров легкой промышленности, изучена методика выявления кластеров, предложенных рядом европейских стран, которое на базе синтезированного анализа трудов отечественных и зарубежных учёных предлагают систематизированную методику выявления кластеров в этих странах.

В таблице исследовано опыт таких стран, как Австрия, Португалия, Нидерланды, Бельгия, Норвегия, Финляндия. Анализ показал, что при выборе любой модели кластера стран Европы или их особенной формы развития регионального промышленного комплекса, необходимо учитывать экспортный потенциал, сравнение экспортных квот, устоявшийся рабочий рынок, коэффициент занятости и реальные возможности создания предпосылок достижения конкурентоспособности кластера на мировом рынке.

Ключевые слова: кластер, кластеризация, региональный промышленный комплекс, легкая промышленность, мировой опыт, зарубежные страны.

Перевод экономики Республики Таджикистан на индустриальные сценарий развития настоятельно требуют разработки и реализации пространственных форм организации промышленного производства, наиболее широкоизвестным современным из которых является кластеризация промышленного комплекса региона.

Процесс диверсификации регионального производства и ускоренное развитие всех отраслей региональной промышленности в обозримой перспективе должны выступать как одной из стратегических задач, направленных на превращение нашу республику из аграрно-индустриальной в

индустриально-аграрную страну и рациональное использование регионального природно-ресурсного потенциала [7, с.64].

Осуществление эффективной кластеризации регионального промышленного кластера (РПК) актуализирует решение задачи выявления кластеров и отраслей промышленности что требует синтезированного анализа теоретической базы и прикладных моментов на практике зарубежных стран.

Для формирования кластеров легкой промышленности, воспользуемся методикой выявления кластеров, предложенных ОЭСР, также рядом европейских стран, которое на базе синтезированного анализа трудов отечественных и зарубежных учёных предлагают систематизированную методику выявления кластеров в странах Европы [1, 3].

Из таблицы 1. не трудно видеть, что каждая страна применяет свою методику выявления кластеров. Так, для выявления кластеров в Австрии важным были и остаются «наличие чётких горизонтальных и вертикальных связей между фирмами и «ориентация кластера на потребителя», которое подразумевает чёткую ориентированность и управляемость выявляемого кластера.

Таблица 1

Методики выявления кластеров в странах Европы

Государство	Методика выявление кластеров
Австрия	При идентификации кластеров учитывались следующие принципы: - наличие чётких горизонтальных и вертикальных связей между фирмами; - ориентация кластера на потребителя.
Португалия	Процесс выявления кластера включает следующие этапы: 1. рассматривалась крупная компания, затем с помощью цепочки создания стоимости выделялись все фирмы, поставляющие полуфабрикаты, услуги и обеспечивающие сервис. Далее выявлялись вертикальные и горизонтальные связи; 2. отбирались организации, обеспечивающие обслуживание кластера (информационные и образовательные услуги, финансовая и научная поддержка); 3. рассматривались правительственные организации, влияющих на развитие кластера
Нидерланды	При введении кластеров использовалось матрица Леонтьева «затрата-выпуск».
Бельгия	Использовалось метод Леонтьева, трансформированный в М-метод или метод Максина, который применяется в двух взаимозаменяемых направлениях. Сначала рассматривались все поставки, имеющие значения для покупателя. К кластеру приписывались те клетки матрицы, где ответы поставщиков и покупателей пересекались.
Норвегия	Учитывались следующие критерии, которые должны удовлетворить выявленные кластеры: - рынок рабочей силы; - коэффициент занятости не менее 3 соотношение доли занятых в промышленной отрасли в данном кластере к доле занятых в Норвегии в целом; - не менее 10 фирм, специализирующихся в одной отрасли и обеспечивающих не менее 200 рабочих мест.
Финляндия	Исследование по выявлению кластеров проводилось в четыре этапа. Первый этап предполагал сравнение экспортных квот финских товаров с квотой финского экспорта в мировом экспорте (использовались отрасли с отрицательным торговым балансом, а также отрасли, поставляющие продукцию географическим соседям). На второй стадии составил перечень компаний из отраслей, оставшихся в исследовании. Данные организации и выпускаемые ими товары были сгруппированы по функциональным связям, позволяющим провести географические границы кластеров. На третьем этапе эксперты оценивали, тесноту горизонтальных и вертикальных связей между фирмами. Последний этап предполагал непосредственное изучение кластеров Финляндии с целью повышения их конкурентоспособности

Источник: Ленчук Е. Б., Бласник Г. А. Кластерный подход в стратегии инновационного развития зарубежных стран. <http://institutions.com/strategies/1928-klasternyi-podhod-v-strtegii-innovacionnogo-razvitya-zarubejnyh-stran.html> [2]

Остановливаясь на австрийском подходе выявления кластеров, считаем необходимым отметить, что для этой страны кластер, прежде всего, должен состоять из фирм, которые между собой имеют горизонтальные и вертикальные связи. Это означает, что они между собой связаны, и каждый из них является взаимообусловленной и взаимосвязанной частью другого. Последний выражает отношения между ними в форме «взаимодействия и взаимодополнение», что создаёт предпосылки формирования вертикальных связей, так как это совокупность взаимообусловленных и взаимосвязанных фирм, имея каждый свою цель, стремится к единой цели выявленного кластера, следовательно, управляема.

Управляемость предполагает наличие мегацелей для каждого участника кластера – цель кластера, для достижения которой каждый из участников конкурирует между собой, и эта здоровая конкуренция превращается практически в соревнование по повышению производительности труда в каждой фирме участника кластера. В результате чего обеспечивается конкурентоспособность самого кластера. Австрийская методика не предполагает наличие крупной компании в кластере, тогда как Португальская практика выявления кластера, начинается с рассмотрения характеристик крупной компании, а затем прослеживается «цепочка создания стоимости», и по этой цепочке устанавливаются горизонтальные, а затем вертикальные связи в потенциальном кластере [2].

Португальская методика наряду с выбором крупной компании, отбираются организации, обслуживающие кластер – информационные, образовательные, финансовые и научная поддержка. После рассматривается вопрос включения в процесс кластеризации правительственных структур, областных и местных властных структур, чтобы осуществить эффективное государственное регулирование кластера.

Наиболее интересным, одновременно сложным является нидерландская методика, где в качестве основного механизма используется матрица Леонтьева «затраты-выпуск». Конечно, с методической и прикладной точки зрения эта методика является достаточно сложной, однако ценность её не вызывает сомнений. Действительно, включение в межотраслевой баланс области, показатели создаваемого кластера, создаёт предпосылки «оценить роль и место кластера» в развитии экономики региона и её участие в формировании ВРП области.

Интересным с точки зрения оценки создаваемого кластера в формировании экспортного потенциала страны является методика, используемая в Финляндии. Согласно финской методике, исследование проводится в четыре этапа. На первом этапе проводится сравнение экспортных квот финских товаров с квотой финского экспорта в мировой рынок. На втором этапе исследуются компании, продукция которых может быть поставлено на экспорт, и определяется производственные связи между этими компаниями, и оценивается их теснота связей. В завершающем этапе исследуется конкурентоспособность финских товаров на мировом рынке. [2,6]

Практика выявления кластеров и теоретические основы кластеризации, действующие в Европейских странах, свидетельствует о том, что выявление кластеров является достаточно сложной задачей и этим главным образом занимаются как сами потенциальные участники, так и государственные структуры, оказывающие позитивное воздействие на ход развития конкурентоспособности отрасли и экономики в целом [2;4;5].

Несмотря на существенное отличие методик выявления кластеров в разных странах, неизменными в них остаются – ориентация на конечного потребителя и возможность установления тесных горизонтальных и вертикальных связей между потенциальными участниками кластера и выявление роли каждого из направлений производства в формировании результативности отрасли.

Указанные критерии конкретизированы в методике, используемой в Норвегии - устоявшийся рабочий рынок, коэффициент занятости не менее одной трети занятых в выбираемой отрасли в создаваемом кластере к доле занятых в данной отрасли страны. Эта величина указывает на специализацию кластера в соответствии с уровнем развития конкретной отрасли в экономике страны. Это критерии прямо указывает на то, что данная методика ориентировано на выявление кластеров из отраслей экономики, имеющих достаточное влияние на развитие национального хозяйства и установление ведущей роли доминантных отраслей в создаваемом кластере.

Интересным с точки зрения обеспечения конкурентоспособности создаваемого кластера в будущем является критерии, – «не менее 20 фирм, специализирующихся в одной отрасли, и обеспечивающих не менее 200 рабочих мест», которое жестко указывает создателям кластера на то, что кластер в принципе должен основываться на достаточно успешно функционирующих фирмах, чтобы была реальная возможность создания предпосылок достижения конкурентоспособности кластера на мировом рынке. Эта, на наш взгляд, и есть особенность требований европейских государств к кластерам – обеспечение конкурентоспособности на мировом рынке товаров и услуг, исходящая из интересов самих стран – постепенно увеличивать экспорт продукции и услуг, особенно высокотехнологичные и наукоемкие товары и услуги.

Резюмируя синтезированный анализ зарубежного опыта формирования регионального кластера легкой промышленности следует отметить, что при выборе той или иной модели кластера либо их сочетание необходимо исходить из учета особенности развития промышленного комплекса, её отраслевой структуры, а также уровни развития производительных сил.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алитникова И. С. Модели организации региональных промышленных кластеров: Обзор международного опыта. // Современная конкуренция – 2008. - №5 (11) – С.119-133.
2. Берёзина Е. В. Формирование кластеров легкой промышленности: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05/ Е. В. Берёзина. - М. - 2011. - 24 с.
3. Караева Ф. Е. Формирование, идентификация и управление конкурентоспособного регионального промышленного кластера: дис. док. экон. наук: 08.00.05/ Ф. Е. Караева.- Санкт-Петербург, 2014. – 305 с.
4. Меньшенина И. Р., Л. М. Капустина. Кластерообразование в региональной экономике. Екатеринбург, 2008. - 155 с.
5. Ленчук Е. Б., Бласник Г. А. Кластерный подход в стратегии инновационного развития зарубежных стран. [http:// institutions. com/strategies/1928-klasternyi – podhod – v – strtegii innovacionnogo – razvitya-zarubejnyh-stran.html](http://institutions.com/strategies/1928-klasternyi_podhod_v_strtegii_innovacionnogo_razvitya-zarubejnyh-stran.html)
6. Стрябова Е. А. Повышение конкурентоспособности региона на основе кластерной политики: теория и методология: дис. док. экон. наук: 08.00.05/ Е. А. Стрябова - Белгород – 2016.- 301 с.
7. Файзуллоев М.К. Индустриализация как базис инновационно -промышленной политики и драйвер модернизации экономики Таджикистана//Таджикистан: экономика и управление. Научный журнал Таджикского национального университета. Душанбе, 2020, №1. – С. 64

ЗАМИНАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШКИЛИ КЛАСТЕРИ МИНТАҚАВӢ: ТАҶРИБАИ ХОРИҶӢ

НИЗАМОВА ТУХФАМО ДАВЛАТОВНА

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи иқтисодиёти корхонаҳо ва соҳибкории
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон ш. Душанбе, хиёбони Рудаки 17, тел.:
(+992) 9342382, e-mail: tuhfamoh49@mail.ru

МУХСИНОВА ПАРВИНА АБДУЛКОСИМОВНА

номзади илмҳои иқтисодӣ, сармуаллимаи кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони МДТ ДДХ ба
номи академик Б.Ғафуров, 734025, Тоҷикистон, ш. Хучанд, тел.: (+992) 929990313, E-mail:
abulkosim-m@mail.ru

Дар мақола таҳлили таҷрибаи хориҷӣ дар таъшиқули кластери минтақавии саноати сабук баррасӣ карда шудааст. Барои таъшиқули кластерҳои саноати сабук, методологияи муайян кардани кластерҳо, ки аз ҷониби як қатор кишварҳои Аврупо пешниҳод шудаанд, омӯхта шудааст, ки дар асоси таҳлили хулосавии осори олимони ватанӣ ва хориҷӣ усули систематикӣ муайянкунӣ кластерҳоро дар ин кишварҳо дар бар мегирад. Дар ҷадвал таҷрибаи кишварҳое ба мисли Австрия, Португалия, Нидерландия, Бельгия, Норвегия, Финляндия оварда шудааст. Таҳлил нишон дод, ки ҳангоми интихоби ягон модели кластери кишварҳои Аврупо ё шакли махсуси руиҳи комплекси минтақавии саноатии онҳо, бояд потенциали содирот, муқоисаи квотаҳои содирот, бозори кории муқарраришуда, ишғли аҳоли ба назар гирифта шавад, суръат ва имкониятҳои воқеии фароҳам овардани заминаҳо барои расидан ба рақобатпазирии кластер дар бозори ҷаҳонӣ ба назар гирифта шавад.

Калидвожаҳо: кластер, кластерикунӣ, маҷмааи саноатии минтақавӣ, саноати сабук, таҷрибаи ҷаҳонӣ, кишварҳои хориҷӣ.

THEORETICAL BACKGROUND OF FORMING A REGIONAL CLUSTER: FOREIGN PRACTICE

NIZAMOVA TUKHFAMO DAVLATOVNA

doctor of economics, professor, professor of the department of economics of enterprises and
entrepreneurship of the Tajik National University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave. 17, Phone:
(+992) 9342382, e-mail: tuhfamoh49@mail.ru

MUHSINOVA PARVINA ABULKOSIMOVNA

candidate of economic sciences, senior lecturer of the department of world economy, GOU KSU
named after academician B. Gafurov. Khujand, 734025, Tajikistan. Phone: (+992) 929990313, e-mail:
abulkosim-m@mail.ru

The article considers in a synthesized form the analysis of foreign experience in the formation of a regional cluster of light industry. For the formation of light industry clusters, a methodology for

identifying clusters proposed by a number of European countries has been studied, which, on the basis of a synthesized analysis of the works of domestic and foreign scientists, proposes a systematic method for identifying clusters in these countries.

The table examines the experience of countries such as Austria, Portugal, Netherlands, Belgium, Norway, Finland. The analysis showed that when choosing any model of a cluster of European countries or their special form of development of a regional industrial complex, it is necessary to take into account the export potential, comparison of export quotas, an established working market, the employment rate and real possibilities of creating the prerequisites for achieving the competitiveness of the cluster in the world market.

Key words: cluster, clustering, regional industrial complex, light industry, world experience, foreign countries.

УДК: 338.2

АКТИВИЗАЦИЯ ВЛИЯНИЯ ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ НА РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА К ИННОВАЦИОННО - ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

СУЛТАНОВ ЗУБАЙДУЛЛО

доктор экономических наук, профессор кафедры финансов и кредита Российско-таджикского (славянского) университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. М.Турсунзода 13, тел.:(+992) 93 520 28 70

В статье рассматриваются направления активизации финансовых инструментов на поддержание предпринимательства, созданий условий ускорения процесса перехода к инновационно - цифровой экономике и решение других социально- экономических задач. Отмечается, что переход к инновационно - цифровой экономике и поддержание предпринимательства в реальном секторе экономики является фактором динамичного и устойчивого развития национальной экономики. Поэтому предпринимателям, отраслям и сферам экономики необходимо разработать концепцию инновационно - цифрового развития, мобилизовать все источники финансирования на реализацию инновационно - цифровых программ, меры стимулирования развития человеческого капитала и перехода к новому технологическому развитию и т.д.

Ключевые слова: экономика, инновационно - цифровая экономика, финансирование, предпринимательства, финансовые инструменты, развитие.

Важнейшим условием выполнения макроэкономических показателей, предусмотренных в Национальной стратегии развития экономики на период до 2030 года, перевода экономики на индустриально- аграрный модель развития, достижение других стратегических целей, и в том числе ускоренная индустриализация страны и развитие всех форм предпринимательства обеспечиваются при активизации влияния финансовых ресурсов и финансовых инструментов на развитие предпринимательства и ускорения процесса перехода к инновационно-цифровой экономике.

Переход к инновационно -цифровой экономике - как фактор динамичного и устойчивого развития национального хозяйства предполагает проведение эффективной инновационно - цифровой политики, с целью внедрения в сфере предпринимательства новых технологий, изобретений, цифровизационных форм управления производством и организацией труда, основанных на достижениях научно - технического прогресса, последний представляет собой деятельность по углубленному познанию законов развития природы и общества, на основе которых создаются и совершенствуются средства и предметы труда, цифровизируются производственные процессы, форм организации производства и управления. Научно -технический прогресс как основа цифровизации и инновации улучшает материально - техническую базу производства товаров и оказания услуг с использованием последних достижений научно - исследовательских и опытно-конструкторских работы (НИОКР). При этом следует учесть, что научно-технический прогресс -это деятельность затратная, требующая достаточного объёма инвестиций с использованием финансовых инструментов, активирующих развитие предпринимательства и перехода к инновационно - цифровой экономике. Инновационно - цифровая экономика предполагает реализованную на практике идею, приносящая экономический и общественно полезный эффект, изобретение новых возможностей, направленные на решение технических, организационных и других проблем, объект, воплощённый в производство как результат научного исследования, процесс, реализуемый посредством новых идей и изобретений, практическое использование, которых позволит создать лучшие по своим свойствам изделия, технологии, и значительный рост производительности труда, целенаправленный поиск изменений, постоянный их анализ как источника социальных и экономических изменений, деятельность, направленная на достижение запланированных и возможных результатов при высокой степени прогнозируемости, исследования и разработки, имеющие новизну и прикладной характер, форма осуществления научно -технического прогресса, ноу-хау- научные, технические, управленческие и другие знания и опыт которые не запатентованы и не опубликованы .

Выше изложенные составляющие содержание инновационно -цифровой экономики обеспечить качественные изменения в технике и технологии производства, формах организации и управления производства, что обеспечивает качественно новый уровень в развитии производительных сил и эффективности производства и управления.

Анализ современных воспроизводственных тенденций показывает, что существует тесная взаимосвязь научно - технического прогресса с инновационно – цифровизационными прогрессами, охватывающих весь комплекс отношений производства, обмена, потребления и распределения, и объединяющих науку, технику и экономику, экологию и др.

Взаимосвязь инновационно – цифровизационных процессов со всеми аспектами государственной научно- технического экономической политики проявляется в использовании источников экономического роста, развитие национальной экономики за счёт расширения инновационных процессов, привлечении необходимых объемов инвестиционных ресурсов, достаточными как на поддержку производства так и на формирование её наиболее рациональной технологической структуры, обеспечивающий и создающий условия повышения эффективности национальной экономики на основе внедрения инновационно - цифровых платформ.

Важным условием перехода к инновационно - цифровой экономике является разработка предпринимателям, отраслям и сферам экономики концепции инновационно- цифрового развития, которая бы предусмотрела создание нового товара, с которым потребители еще не

знакомы, или представление товаров абсолютно нового качества; создание нового метода организации производства, который еще не используется в данном объекте; открытие нового рынка, независимо от того, существовал ли этот рынок прежде; открытие нового источника факторов производства, независимо от того, был ли он раньше; создание новых форм организации производства, ликвидация монопольной позиции, расширенное использование или разработка научно-технического прогресса; стимулирование вложения в человеческий капитал; материально –техническое стимулирование инновационной деятельности; модернизации существующей институциональной и технологической структуры; переход к новому технологическому укладу доминирующим в мировой экономике.

Инновационно -цифровой процесс по сравнению с другими элементами научно -технического прогресса в большой степени связан с рыночными отношениями. Значительная часть инноваций, цифровизаций и новой технологии реализуется в бизнес структурах как способ решения производственных и коммерческих проблем. Следовательно, цифровизация и инновация направлены на рынок, на конечного потребителя и потребность.

Однако, надо учесть, что особенностью цифровизации и инновации как продукта познания законов развития общества и природы является её зависимость от высокой доли неопределённости при достижении научно-технического результата, временного лага между затратами и эффектом, особого подхода к финансированию и использования финансовых ресурсов.

Важным финансовым источником активизации развития предпринимательства и процесса перевода экономики на инновационно - цифровое развитие – является денежные ресурсы государства, которые как известно формируются за счет взимания налогов и сборов, поступлений от использования, а также продажи государственного имущества, средств от продажи золотого запаса страны, выпуска и размещения государственных ценных бумаг, прибыли от государственной предпринимательской деятельности, получения денежных средств путем внешнего и внутреннего заимствования, грантовой помощи международных финансово-кредитных организаций и правительств других стран. Определенная часть Государственных финансовых ресурсов ежегодно направляется на развитие отраслей национальной экономики, оплату государственных заказов, создание специальных фондов поддержки предпринимательства, финансирования инфраструктуры инновационно - цифровой сферы и развития инновационно - цифрового потенциала страны и том, числе развитию инновационно - цифрового предпринимательства.

Как было отмечено ранее, развитие инновационно цифровой деятельности тесно связано с развитием науки, и это обусловлено объективным обстоятельством, поскольку в условиях ограниченности финансовых ресурсов рост экономики зависит не только от количественных характеристик развития науки и техники, сколько от скорости и качества реализации результатов научной деятельности в новые технические и технологические формы, которые впоследствии должны превращаться в новые продукты и технологии. В этих условиях стимулирование инновационно - цифровой деятельности является важнейшим направлением финансовой и научно - технической политики государства.

В условиях нашей экономики при ограниченности государственных финансовых ресурсов возможен выход на основе обоснованного межотраслевого маневрирования финансовыми ресурсами и вложение их в производство с высокотехнологическим уровнем развития, предоставления финансовых и налоговых льгот создателям(производителям) цифровизированной технологии и инновации. В этой связи назрела необходимость разработки

системы мер по повышению инновационно-цифровой деятельности общенациональных и региональных товаропроизводителей в их поддержке государством. Инновационные проекты необходимо отбирать с учётом их эффективности и значимости с различных позиций.

Постоянное обновление техники и технологии производства основой стабильности работы товаропроизводителей, а инновация и цифровизация выступают определяющим фактором научно-технического прогресса и, следовательно, экономического роста. Научно-технический прогресс включает организационно-производственную, инновационно-техническую, финансового-экономическую, информационную, социально – психологическую деятельность субъектов хозяйствования и предпринимателей всех форм собственности.

В нашей республике издержки переходного периода и рыночных реформ оказали негативное влияние на состояние цифровой и инновационной деятельности в экономике, где современная ситуация характеризуется пониженной восприимчивостью освоения на практике новых технологий, современного цифрового оборудования, материалов и других достижений. Причинами таких явлений являются-недостаточное финансирование научно-исследовательских и опытно -конструкторских работ (НИОКР), низкий уровень инновационной активности производителей, их незавидное финансовое положение, отсутствие спроса на научно-техническую продукцию частного сектора экономики, что привело к свёртыванию НИОКР, понижению научно-технического потенциала, а также снижению изобретательской и рационализаторской деятельности в реальном секторе экономики.

Уход государства из сферы деятельности, связанной с разработкой и внедрением инновации из-за дефицита бюджета и недостатка средств для инвестирования инновационно - цифровых разработки, недоступность для предпринимателей финансовых ресурсов на финансовом рынке из-за дороговизны, высокие риски инвестирования инновационно - цифровых платформ и проектов становятся причинами недостаточного развития цифровизации производственных, управленческих, трудовых процессов и инновационного развития. Поэтому, необходимо активизировать государственное вмешательство в рыночные институты и его влияние на активизацию инновационно -цифровых процессов через денежно-кредитную политику, активизации инвестиционных процессов.

Среди финансовых инструментов государственной поддержки развития предпринимательства и инновационно-цифровой деятельности важную роль должны играть республиканские и местные бюджеты, через частичные финансирования расходов инновационно - цифровой деятельности. Другим направлением активизации влияния финансовых инструментов на развитие предпринимательства и инновационной цифровой деятельности, является налоговое регулирование, финансово-кредитное стимулирование, ценообразование на инновационно - цифровые продукты. Очень важно широко использовать систему льготных кредитов, налоговых льгот и активизации влияния государственной инновационной политики в части:

- всемерной поддержки базисных структур, обеспечивающих улучшение инновационной деятельности, цифровизации процессов организации производства и управления;
- защиты интересов инновационного предпринимательства, поддержки развития инновационно - цифровой деятельности во всех сферах, отраслях и регионах страны;
- поддержки активизации инновационно - цифровой деятельности, обеспечивающей повышение конкурентоспособности отечественной продукции на основе использования научно-технических результатов и обновления производства;

- сочетание государственного регулирования с функционированием рыночного механизма в условиях конкуренции, защитой интеллектуальной собственности;

В условиях недостаточности, и иногда малодоступности внутренних источников финансирования инновационно - цифрового предпринимательства особую актуальность приобретает привлечение иностранных инвесторов по созданию качественно новых, высокотехнологических, конкурентоспособных механизмов, охватывающие весь цикл от получения первичного сырья до сбыта готовой продукции высоко конкурентной, не только для внутреннего рынка, но и для экспорта.

Мировая практика показывает, что инновация и цифровизация обеспечивают качественные изменения в производстве, технологии, формах организации производства, труда и управления. Они признаны обеспечить качественно новый уровень в развитии производственных сил, повышении эффективности производства и решения задач удовлетворения потребностей населения страны преимущественно за счёт товаров отечественного производства и снижения уровня зависимости от импорта.

Известно, что процесс развития каждой технологической системы протекает эволюционным путём, сопровождаемой постепенным улучшением и обновлением её составных частей. При этом улучшение и обновление требует совершенствования технологических процессов, оборудования и нуждается в инвестициях. Поэтому для инновационно - цифрового развития отраслей национальной экономики нужны инвестиции и активизации влияния финансовых инструментов на развитие предпринимательства в условиях перехода экономики на инновационно - цифровое развитие.

Рыночные условия, функционирования всех форм собственности и жесткая рыночная конкуренция диктуют неизбежность перехода субъектов хозяйствования к инновационно – цифровому подходу развития, который в случае успеха обеспечит высокую рентабельность и прибыльность, устойчивое и динамичное развитие, активность населения в решении конкретных производственных и социальных задач и в целом достижению национальных стратегических целей развития. В этих условиях возрастает роль глубокой научной проработки, как было отмечено выше, вопросов формирования эффективной стратегии инновационно - цифрового развития на основе долгосрочных прогнозов и планов, широкого использования интеллектуальных ресурсов, специалистов, профессионалов своего дела, эффективного применения финансовых инструментов и достаточного финансирования инновационно - цифровых программ за счет привлечения всех источников.

ЛИТЕРАТУРА

1. Переходов В.Н. основы управления инновационной деятельностью. -М.: ИНФРА- М, 2005 – 238с.
2. Султанов З, Хабибов А. Эффективность инновационно-технологического развития регионально пищевого подкомплекса. Душанбе,2019 -173с
- 3.Механизм финансово-кредитного и инвестиционного обеспечения экономики и поддержки предпринимательства. - Душанбе, 2013-145с
4. Злобин Л.А. Благовещенская М.М. Информационные технологии систем управления технологическими процессами. - М. Высшая школа, 2005-768 с
5. Рахимов О.Н. Государственное регулирование инновационной деятельности в Республике Таджикистан/Вестник Таджикского Национального университета. Серия экономических наук. - Душанбе/Сино, 2010- С.140-143.
6. Медынский В.Г. Инновационный менеджмент, -М.:2005 - 294с

7. Назаров Х.С. Государственное регулирование инновационного развития сельского хозяйства Республики Таджикистан-Душанбе. ТАСХИ, 2010-160с
8. Ходжаев П.Д. Инновационное развитие рынка услуг пассажирского автомобильного транспорта: состояние, проблемы и перспективы. - Душанбе. «Ирфон», 2016 – 416с.
9. Рахимов Р.К. Развитие человеческого капитала – важнейшее условие формирования инновационно – индустриальной экономики// Таджикистан: экономика и управление. Экономические науки – Душанбе, 2020; № 1- С.11-24.
10. Барфиев К.Х., Мирзоев С.С., Ахмедов Ф.М. Статистический анализ структуры расходов населения как основной показатель уровня жизни / Таджикистан и современный мир. Душанбе, 2019 - № 4(67)- С.191- 206

**ФАЪОЛ ГАРДОНИИ ТАЪСИРИ ФИШАНГҲОИ МОЛИЯВӢ
БА РУШДИ СОҲИБКОРӢ ДАР ШАРОИТИ ГУЗАРИШ БА ИҚТИСОДИЁТИ
ИННОВАТСИОНИ - РАҚАМӢ**

СУЛТОНОВ ЗУБАЙДУЛЛО

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи молия ва қарзи Донишгоҳи
славянии Русияву Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. М.Турсунзода 13,
тел.: (+992) 93 520 28 70

Дар мақола равияҳои фаъол гардонии фишангҳои молиявии дастгирии соҳибкорӣ, бунёди шароитҳои мусоид барои гузаштан ба иқтисодиёти инноватсионӣ – рақамӣ ва ҳали вазифаҳои дигари рушди иҷтимоӣ – иқтисодӣ барраси шудааст. Қайд шудааст, ки гузаштан ба иқтисодиёти инноватсионӣ - рақами ва дастгирии соҳибкорӣ омили рушди устувори иқтисодиёти милли мебошад. Аз ин рӯ бояд соҳибкорон, соҳаҳо ва бахшҳои иқтисодиёт консепсияи рушди инноватсионӣ- рақамӣ дошта бошанд, ҳамаи сарчашмаҳои маблағгузорию барои амалигардонии лоиҳаҳои инноватсионӣ - рақами равона намояд, чорабиниҳои ҳавасманд гардонии рушди сармояи инсонӣ ва гузаштан ба давраи нави рушди технологи дошта бошанд.

Калидвожаҳо: иқтисодиёт, иқтисоди инноватсионӣ – рақамӣ, маблағгузорӣ, соҳибкорӣ, фишангҳои молиявӣ, рушд.

**INCREASING THE IMPACT OF FINANCIAL INSTRUMENTS ON THE
DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN THE CONDITIONS OF THE
TRANSITION TO INNOVATIVE - DIGITAL ECONOMY**

SULTANOV ZUBAYDULLO

doctor of economics, professor of the department of finance and credit of the Russian-Tajik
(Slavonic) University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, st. M. Tursunzoda 13,
tel.: (+992) 93 520 28 70

The article discusses the ways of activating financial instruments to support entrepreneurship, creating conditions for accelerating the process of transition to an innovative digital economy and solving other socio-economic problems. It is noted that the transition to an innovative - digital economy and the support of entrepreneurship in the real sector of the economy is a factor in the

dynamic and sustainable development of the national economy. Therefore, entrepreneurs, industries and sectors of the economy need to develop a concept of innovative digital development, mobilize all sources of funding for the implementation of innovative digital programs, measures to stimulate the development of human capital and the transition to new technological development, etc.

Key words: economy, innovative digital economy, financing, entrepreneurship, financial instruments, development.

УДК: 336.71

НАҚШ ВА АҲАМИЯТИ ИННОВАТСИЯҲО ДАР БАЛАНДБАРДОРИИ САМАРАНОКИИ ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ

РАҲМОНОВ ҶАЛОЛИДДИН РАВШАНҚУЛОВИЧ

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи иқтисодиёти корхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17, тел: (+992) 919007722, E-mail: jaloliddin78@inbox.ru

ЮСУПОВ ИСМОИЛ НАСУРОВИЧ

ассистенти кафедраи менеҷменти истеҳсоли ва инноватсионии Донишгоҳи давлатии Данғара. 735320, Тоҷикистон, н. Данғара, к. Марказӣ 25.
тел: (+992) 935572616, E-mail: yusupov.ismoil@inbox.ru

Дар мақолаи мазкур қайд карда шудааст, ки барои комёб шудан ба истеҳсолоти самаранок ва натиҷаҳои баланди молиявӣ соҳибкоронро лозим аст, ки фаъолияти инноватсионии худро бештар ба дарёфт ва коркарду идоракунии инноватсияҳои имконпазир равона гардонанд. Таъкид гардидааст, ки дар шароити муосир таъмини самаранокии фаъолият танҳо тавассути коркард, татбиқ, истифодабарии инноватсияҳо имконпазир аст. Хусусияти хоси истифодабарии техникаю технологияи прогрессивию инноватсионӣ ва самаранокии онҳо чунин шарҳ дода шудааст, ки идоракунии онҳо дар доираи шароитҳои ҳамеша тағйирёбанда сурат мегирад, зеро ҳар лаҳза мумкин аст, ки ягон мушкилоти техникий гайричашимнош рӯй диҳад ё дархосту талаботи инноватсионии истеъмолкунандагон тағйир пазирад. Пешиноҳод карда шудааст, ки татбиқ намудан ва самаранок истифода кардани инноватсияҳо дар фаъолияти соҳибкорони ватанӣ бояд тавассути таҳия намудани нақша-чорабиниҳои муайян сурат гиранд, ки дар худ намуди инноватсия, муҳлат ва низоми ташикил татбиқу истифодаи инноватсияҳоро таркиб диҳанд.

Калидвожаҳо: инноватсия, фаъолияти инноватсионӣ, самаранокии фаъолият, соҳибкории истеҳсолӣ, воридотивазкунӣ, технологияи инноватсионӣ, техника ва технология, натиҷаи молиявӣ.

Такмилёбии муносибатҳои бозорӣ амалигардонии тағйиротҳои муайянро дар иқтисодиёт пешбинӣ намуда, барои ташкили истеҳсолоти самаранокӣ илмӣ ба инноватсияҳо асосёфта, ки рақобатбобарии субъектҳои соҳибкоро таъмин мекунад, талаботҳоро нав сохтааст. Дар шароитҳои имрӯза барои комёб шудан ба истеҳсолоти

самаранок ва натиҷаҳои баланди молиявӣ соҳибкоронро лозим аст, ки фаъолияти инноватсионии худро бештар ба дарёфт ва коркарду идоракунии инноватсияҳои имконпазир, ки рақобатобоварии фаъолиятиашонро таъмин карда метавонанд равона гардонанд. Гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ дар ҷумҳурии мо таъмини сифати баланди маҳсулоти истеҳсолшавандаро, ки ба талаботҳои инноватсионии бозорӣ ҷавобгуст, талаб менамояд. Расидан ба ин мақсад танҳо тавассути таҳия, коркард, татбиқ ва ҷорисозии техникаю технологияи муосир ва истифодабарии ашёю масолеҳҳои нав амалӣ гардонида мешавад.

Самаранокҳои фаъолияти инноватсионӣ ва истифодабарии техникаю технологияи нав пеш аз ҳама дар пастшавии арзиши аслии маҳсулот, афзоиши фондмусаллаҳии меҳнат, афзоиши ҳосилнокии меҳнат, зиёдсозии ҳаҷми истеҳсол ва фурӯш ва маҳсусан дар баландбардории дараҷаи ғоида зоҳир мегардад [2, с.87].

Ба объектҳои асосии навоваришаванда дохил мешаванд: воситаҳои меҳнат (конструксияи мошинҳо ва комплексҳои техникӣ, модернизатсияи онҳо, унификатсия, таҷдиди комплекси), ашёҳои меҳнат (намудҳои нав ва беҳтаргардонидашудаи маводҳо, сузишворӣ, сарчашмаҳои энергия, истифодаи комплекси ашёи хом ва ғайра), технология (механизатсия ва автоматизатсияи равандҳои истеҳсолот), ташкили истеҳсолот, меҳнат ва идоракуни, маснуоти нав ва ғайра.

Масъалаи истифодабарии инноватсияҳои техникӣ ва технологӣ айни замон дар мадди аввал меистад, зеро ҳалли ин масъала мавқеи субъектони соҳибкориро дар таъмин намудани талаботи бозор, истифодаи захираҳои истеҳсолӣ, ҳиссагузорӣ дар раванди татбиқи сиёсати воридотивазкунӣ, вазъи молиявӣю рақобатпазирӣ дар маҷмӯъ муайян мекунад.

Ҳангоми омӯзиши масъалаи истифодабарии инноватсияҳо дар корхона ба он чиз бояд диққат дод, ки дар шароити иқтисоди бозорӣ омилҳои чун дараҷаи илмию техникӣ, сифат, эътимоднокии маҳсулот ба мадди аввал мебарояд, ки қомилан ба вазъи сифатии техника ва самаранокҳои истифодаи онҳо вобастаанд. Баланд бардоштани дараҷаи сифатии воситаҳои меҳнат (техникаю технология, асбобу олатҳои истифодашаванда ва ғайра) ва бо онҳо таъмин намудани коргарон дар афзоиши самаранокҳои раванди истеҳсолот ва гирифтани ғоидаи дилхоҳ нақши муҳим дорад.

Иқтисодии истеҳсолӣ ва инноватсионии субъектони фаъолияти соҳибкорӣ аз дараҷаи мусаллаҳии техникийю технологияи истеҳсолот вобаста аст. Дар шароити ҷумҳурии мо, техникаю технологияи инноватсионӣ заминаи муҳими таъминкунандаи рушди минбаъдаи иқтисодӣ аз ҳисоби омилҳои интенсификационии истеҳсолот ба шумор меравад. Иқтисодии инноватсионӣ захираҳои заруриро ташаккул медиҳад, ки рақобатпазирӣ тавассути татбиқи инноватсияҳо таъмин мекунад [1, с.200].

Муносибатҳои бозорӣ зарурати амалисозии тағиротҳои куллиро дар рушди соҳибкории истеҳсолӣ пешбинӣ менамояд, ки асоси онро инноватсияҳо ташкил медиҳанд. Аксари мутахассисон бар он ақидаанд, ки дар таъмини самаранокҳои фаъолияти соҳибкорӣ бояд қувваи асосии истеҳсолкунанда маҳз аз ҳисоби захираҳои меҳнатӣ ба роҳ монда шаванд, аммо ақидаи дигар он аст, ки ва техникаву технологияро қувваи асосии истеҳсолот меноманд ва танҳо таъсиррасонии инсонро ба техника ва бо ин восита пеш бурдани фаъолиятро самараноктар мешуморанд. Андешаи мо қабули ҳарду ақида аст, чун ки дар истеҳсолот амалу корҳои мавҷуданд, ки бе меҳнати инсон ин фаъолият ба роҳ монда намешавад ва ҳамчунин корҳои мавҷуданд, инсон бе техникаву технологияи муосири инноватсионӣ аз уҳдаи он намебарояд. Ҳамаи инро ба инобат гирифта соҳибкорон татбиқ, ҷорисозӣ ва истифодабарии инноватсияҳои техникаву

технологияро ба роҳ мемонанд ва ба самаранокгардонии фаъолияти худ аҳамияти ҷиддӣ медиҳанд.

Натиҷаи таҳқиқотҳои гузаронидашуда зоҳир сохтанд, ки сабаби татбиқи инноватсияҳо дар корхонаҳои аз ҷиҳати инноватсионӣ фаъол ин пеш аз ҳама баландбардории самаранокии фаъолият аз ҳисоби зиёдсозии ҳаҷм ва сифати маҳсулот, ҳосилнокии меҳнат ва пастсозии хароҷотҳо ба ҳисоб мераванд. Маҳсулот ё технологияи нав барои корхонаҳои саноатӣ сарчашмаи таъмини афзалияти бозорӣ шуда метавонанд. Корхонаҳои саноатӣ, ки зарурияти воқеии истифодабарии инноватсияҳоро дарк намудаанд, нишондиҳандаҳои истеҳсолӣ-иқтисодии худро баланд бардошта, натиҷаҳои молиявии хубро комёб мегарданд [3, с.118].

Барои муайянкунии нақши инноватсияҳо дар самаранокии фаъолияти субъектони соҳибкорӣ зарурияти гузаронидани таҳлили воқеӣ дар мисоли ягон корхонаи ватанӣ пеш меояд. Аз ин рӯ мо кушиш намудем, ки дар мисоли ҚСП «Комбинати шири Душанбе», нақши татбиқ ва истифодабарии инноватсияи технологиро таҳлил намуда, тавсифи қиёсӣ диҳем. Дар хати истеҳсолии корхонаи мазкур технологияи инноватсионӣ татбиқ карда шудааст, ки самаранокии он дар қиёс бо технологияҳои нсбатан кӯҳна хеле баланд аст (Ҷадвали 1).

Ҷадвали 1

**Таҳлили қиёсии самаранокии истифодаи инноватсияи технологӣ
дар ҚСП «Комбинати шири Душанбе»**

Нишондиҳандаҳои қиёсшаванда	Технологияи инноватсионӣ	Технологияи солҳои 80-90-и асри XX	Натиҷаи татбиқи инноватсия
Вақти марҳилаи асосии истеҳсолӣ – пастеризатсияи шир	20 дақиқа	2 соат	Сарфаи вақт
Талабот ба кормандон дар як бастаи корӣ	12 нафар	37 нафар	Сарфаи хароҷоти меҳнатӣ
Ҳаҷми майдони истеҳсолии технология	432 м²	1080 м²	Озодшавии қисми май-дони истеҳсолӣ
Талабот ба қувваи барқ	185 кВт/ч	668 кВт/ч	Сарфаи қувваи барқ
Ҳосилнокии технология	20 тн/баст	30 тн/баст	Мутобиксозии иқтидор ба имкониятҳои соҳибкор ва талаботи бозорӣ
Мухлати фарсудашавии дастгоҳ (сепаратор ва гомогенизатор)	3 сол	1 сол	Сарфа аз ҳисоби камгардонии хароҷоти моддӣ-техникӣ
Кори таҷҳизоти сардкунӣ-пастеризатсионӣ	Автоматӣ	Механикӣ	Коркарди шир бо сифати баланд
Амал ва кори технология хангоми номувофиқатии меъёри пастеризатсия	Тавассути таҷҳизоти автоматикӣ чараёни пастеризатсия аз нав сурат мегирад	Шири пастеризатсия нашударо ба марҳилаи дигари истеҳсолӣ мегузаронад	Ҳиссаи иштироки одам ва вақти коркардро кам мекунад
Шустани булурҳои хати технологӣ	Автоматӣ	Механикӣ	Камгардии вақти шустушӯ

Маълумотҳои ҷадвали 1 аз он шаҳодат медиҳанд, ки аз рӯи бисёр нишондиҳандаҳо технологияи инноватсионии татбиқшуда нисбати дастгоҳҳои пешинаи ҚСП «Комбинати

шири Душанбе» самаранокии зиёдтар дорад ва дар маҷмуъ нишондиҳандаҳои иқтисодӣ-молиявӣ корхонаро беҳтар месозад [3, с.123-124].

Дар раванди татбиқ ва ҷорисозӣ техникаю технологияи инноватсионӣ расидан ба натиҷаи самаранок ҳадаф қарор мегирад ва ҳангоми истифодабарии инноватсияҳо дар сатҳи зарурӣ таъмин кардани самаранокии онҳо пешбинӣ мегардад. Албатта барои ҳалли масоили зикршуда идоракунии, банақшагирӣ, бамеъёргирӣ ва ҳавасмандгардонӣ тавсия шудаанд, аммо барои ноил шудан ба самаранокии назаррас ин омилҳо басанда намебошанд.

Қайд кардан зарур аст, ки хусусияти хоси истифодабарии техникаю технологияи прогрессивию инноватсионӣ ва самаранокии онҳо аз он иборат аст, ки идоракунии онҳо дар доираи шароитҳои ҳамеша тағйирёбанда сурат мегирад, зеро ҳар лаҳза мумкин аст, ки ягон мушкилоти техникий ғайриҷашмдошт рӯй диҳад ё дархосту талаботи истеъмолкунандагон тағйир пазирад.

Омили муҳимтарини баландбардории самаранокии истеҳсолот ва афзунсозандаи фоида тараққиёти илмӣ-техникӣ буд ва мемунад. То замони охир тараққиёти илмӣ-техникӣ бо роҳи таҳаввулотӣ инкишоф меёфт, ба тақмили технологияи ҷорӣ, таҷдиди мошину таҷҳизотҳо аҳамияти бештар меододанд. Чунин ҷорабиниҳо боздеҳи муайян, вале ночизро таъмин мекарданд.

Дар шароити муосири тақмили муносибатҳои бозорӣ тағйиротҳои инқилобиву сифатӣ, гузариш ба технологияи навин, таҷдиди куллии технику технологияи истифодаи оқилонаи инноватсияҳои техникий ва технологӣ ногузир аст.

Самтҳои асосии тараққиёти илмӣ-техникӣ, азҳудкунии васеи технологияи инноватсионӣ: лазерӣ, плазмавӣ, технологияҳо бо истифодаи фишорҳои баланд, импульсӣ ва автоматикунонии истеҳсолот – инкишофи автоматикунонӣ, ки ҳосилнокии баланди меҳнато таъмин менамояд, бунёд ва истифодаи намудҳои нави маҳсулоти металлӣ, плазмас, нахҳои синтетикӣ, ҳоқаҳои металлӣ, сафолӣ, қатронҳои сунӣ ва дигар масолеҳи конструксионӣ мебошад.

Аз ин хотир, коллективҳои меҳнатиро лозим аст, ки барои навсозии истеҳсолот, барои хариди техникаю технологияи инноватсионӣ, офаридан ва азҳудкунии маҳсулоти нав маблағҳои бештаре ҷудо созанд. Ҳамчунин бояд дар корхонаҳо барои фаъолияти эҷодкоронаи олимони, муҳандисон, тарҳкашон (конструкторон), коргароне, ки ба дигар намуди фаъолият машғуланд заминаи устувори ташкилӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фароҳам оранд. Зеро таҷдиди техникаю технология, тағйиротҳои куллии ташкилӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар якҷоягӣ ба афзоиши ҳосилнокии меҳнат меорад, ки дар ин замина нақши техникаю технологияи инноватсионӣ назаррас мебошад. Бояд иброз дошт, ки дар қатори ҷорабиниҳои номбурда ҷорикунӣ техникаю технологияи инноватсионӣ, шаклҳои пешқадами ташкили илмӣ меҳнат, тақмили ба меъёргирии он, устуворсозии тартибу интизоми меҳнато низ метавон зикр намуд, ки мусоидаткунандаи афзоиши самаранокии иқтисодиву иҷтимоии фаъолияти истеҳсолии соҳибкорон мебошанд.

Нақшаи истифода ва ҷорисозии техникаю технологияи инноватсионӣ дар фаъолияти соҳибкорӣ бояд дар бар гирад: аз сари нав дида баромадани механикунонӣ ва автоматикунонии коргоҳҳо, маҳсусгардонии технология ва деталҳо, тадқиқотбарӣ барои дарёфти идеяҳои нави техникий, истеҳсолӣ ва ташкилӣ, истифодабарии технологияҳои инноватсионии дар соҳа бавучудода.

Саноати истеҳсолӣ заминаи афзалиятноки модернизатсияи иқтисодиёти милли буда, бидуни он иқтисодиёти милли аз дигаргуниҳои вазъи бозорҳо вобаста мегардад.

Агар дар мамлакат рушди саноати худӣ таъмин нагардад, пас инноватсияҳо вучуд дошта наметавонанд, гарчанде саноати коркард ҳамчун баҳши пешрафтаи инноватсионӣ-техноогии низоми хоҷагии миллӣ баромад менамояд [9. с. 61].

Афзоиши самаранокии иқтисодии истеҳсолот то дараҷаи муайян ба истифодаи оқилонаи техникаву технология вобастагӣ дорад. Таҷрибаи давлатҳои пешқадами ҷаҳонӣ низ нишон медиҳад, ки самаранок истифода кардани техникаю технологияи истеҳсолӣ ба афзоиши боздеҳи фондҳо мусоидат намуда, ғоидаи пешбиниамударо таъмин месозад. Аз ин нуқтаи назар татбиқ намудан ва самаранок истифода кардани инноватсияҳо дар фаъолияти соҳибкорони ватанӣ бояд тавассути таҳия намудани нақша-чорабиниҳои муайян сурат гиранд, ки дар худ намуди инноватсия, муҳлат ва низоми ташкили татбиқи истифодаи инноватсияҳоро таркиб диҳанд.

АДАБИЁТ

1. Комилов С.Дж. Теория инновационного развития // Монография. -Душанбе: «Шарки озод», 2019. – С.200
2. Комилов С.Дж., Файзуллоев М.К. Основы развития инновационной деятельности предприятий. // Монография. - Душанбе: Ирфон, 2004. С.87.
3. Комилов С.Дж., Файзуллоев М.К., Рахмонов Дж.Р. Управление развитием инновационных процессов на промышленных предприятиях // Монография. - Душанбе: «Типография ТНУ», 2020. - 276с.
4. Комилов С.Ч., Низомова Т.Д., Давлатзод У. Иқтисоди корхона // Китоби дарсӣ. - Душанбе, 2015с.- 640с.
5. Одинаев Д.Ф. Зарубежный опыт налогового стимулирования инвестиционной деятельности и его применение в Республике Таджикистан // Материалы международной научно-практической конференции «Проблемы обеспечения устойчивого сбалансированного развития мировой экономики: тенденции и перспективы». Институт предпринимательства и сервиса. – Душанбе - 2019, - С. 271-275;
6. Сафарова С.Х. Предпринимательская (бизнес) среда в Республике Таджикистан: Этапы формирования и международная оценка // Паёми ДМТ, №2/4-2018, - С.22-26.
7. Управление инновационной активностью предприятия как ключевое направление повышения интенсивности инновационной деятельности/ под редакцией А.Н. Шаронова. - Ярославль: Вопросы новой экономики. - № 4 (20), 2011 г. с. 47.
8. Файзуллоев М.К. Индустриализация как базис инновационно –промышленной политики и драйвер модернизации экономики Таджикистана//Таджикистан: экономика и управление. Научный журнал Таджикского национального университета, Душанбе, 2020, №1. – С. 61.
9. Шарофудинзода С.С. Асосҳои методологии самаранокии фаъолияти иқтисодии хориҷии корхонаҳо // Паёми ДМТ, Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. Душанбе: «Сино», 2019/№7, - С.89-94.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИННОВАЦИЙ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

РАХМОНОВ ДЖАЛОЛИДДИН РАВШАНКУЛОВИЧ

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия и предпринимательства
Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан. г. Душанбе, пр. Рудаки 17, тел:
(+992) 919007722, E-mail: jaloliddin78@inbox.ru

ЮСУПОВ ИСМОИЛ НАСУРОВИЧ

ассистент кафедры производственного и инновационного менеджмента Дангаринского
государственного университета. 735320, Таджикистан, р/н Дангара, ул. Центральная, 25. тел: (+992)
935572616, E-mail: yusupov.ismoil@inbox.ru

В данной статье подчеркивается, что для достижения эффективного производства и высоких финансовых результатов предпринимателям необходимо больше внимания уделять поиску, разработке и управлению возможными инновациями. Отмечено, что в современных условиях обеспечение эффективности деятельности возможно только за счет разработки, внедрения и использования инноваций. Особенность использования передовых и инновационных технологий и их эффективность объясняется тем, что управление ими происходит в постоянно меняющихся условиях, так как в любой момент могут возникнуть неожиданные технические проблемы или изменения инновационного потребительского спроса. Предлагается внедрение и эффективное использование инноваций в деятельности отечественных предпринимателей путем разработки конкретных планов мероприятий, в которых должны быть указаны вид инновации, сроки и система организации внедрения и использования инноваций.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, эффективность, производственное предпринимательство, импортозамещение, инновационные технологии, машины и технологии, финансовые результаты.

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF INNOVATIONS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF BUSINESS ACTIVITIES

RAHMONOV JALOLIDDIN RAVSHANKULOVICH

candidate of economic sciences, associate professor of the department of enterprise economics and entrepreneurship, Tajik National University, 734025, Tajikistan. Dushanbe, Rudaki Ave. 17, phone: (+992) 919007722, E-mail: jaloliddin78@inbox.ru

YUSUPOV ISMOIL NASUROVICH

assistant of the department of production and innovation management, dangara state university. 735320, Tajikistan, district of Dangara, st. Centralnaya, 25. Tel: (+992) 935572616, E-mail: yusupov.ismoil@inbox.ru.

This article emphasizes that in order to achieve efficient production and high financial results, entrepreneurs need to pay more attention to the search, development and management of possible

innovations. It is noted that in modern conditions, ensuring the effectiveness of activities is possible only through the development, implementation and use of innovations. The peculiarity of the use of advanced and innovative technologies and their effectiveness is explained by the fact that they are managed in a constantly changing environment, since unexpected technical problems or changes in innovative consumer demand may arise at any time. It is proposed to introduce and effectively use innovations in the activities of domestic entrepreneurs by developing specific action plans, which should indicate the type of innovation, the timing and system for organizing the introduction and use of innovations.

Keywords: *innovations, innovative activity, efficiency, industrial entrepreneurship, import substitution, innovative technologies, machines and technologies, financial results.*

УДК: 33.31

ТАҶРИБАИ РУШДИ МАБЛАҒГУЗОРИИ ХУРД ДАР МАМОЛИКИ ХОРИҶА

ТАҶОЕВ ҶУМАХОН ҲАМРОЕВИЧ

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедри иқтисод ва идораи КАС-и
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17. тел:
(+992) 918-90-68-74, E-mail: tagoev_d@mail.ru

ҒАЙЗУЛЛОЕВ ТОЛИБҶОН ТОҶИРОВИЧ

номзади илмҳои иқтисодӣ, муаллими калони кафедраи иқтисод ва идораи КАС-и
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17. тел:
(+992) 93-600-14-01, E-mail: tolib-89@inbox.ru

ВАЗИРЗОДА ДИЛОРОМ РАҶАБМАД

муаллимаи калони кафедраи молия ва қарзи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи
А.Рӯдакӣ, 735360, Тоҷикистон, ш. Кӯлоб, к. С. Сафаров 16. тел: (+992) 985-46-46-93, E-
mail: dilorom_1988@inbox.ru

Дар шароити имрӯза рушди микромолиякунонӣ яке аз воситаҳои асосии рушди иқтисодиёт ба ҳисоб меравад. Микромолиякунонӣ ба ҳалли вазифаҳои муҳимтарин, аз қабili паст қардани сатҳи камбизоатӣ, бекорӣ ва дастгирии соҳибқарории хурд мусоидат менамояд.

Мақолаи мазкур ба таърихи ташиаккул ва рушди микромолиякунонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯи қор оварда шудааст. Дар мақолаи мазкур зикр мегардад, ки ташикилотҳои микромолиявӣ ҷузъи ҷудонашавандаи низоми иқтисодии кишвар буда, ба ин восита дастрасӣ ба хизматрасониҳои молиявӣ барои субъектони хоҷагидорӣ хурд ва табақаҳои васеи аҳоли мусоидат менамояд.

Дар мақола ба рушди микромолиякунонии кишварҳои хориҷаи дорои иқтисоди бозорӣ ва иқтисодиёти давраи гузариши давлатҳои Аврупо, ИМА, ИДМ диққати махсус дода шудааст. Аз ҷумла, маълумоти механизмҳои микромолиякунониро таҳлил намуда,

хусусиятҳои моделҳои, африқоӣ, африқоӣ лотинӣ, африқоӣ ва осӣғии микромолиякунониро ошкор намудаанд.

Дар натиҷаи омӯзиши масъалаҳои микромолиякунонӣ, дар мақола ташилотҳои микромолиякунониро, ки таҷрибаи бой дар пешниҳоди қарзҳои хурд барои соҳибкорони нав доранд мавриди омӯзиши қарор дода шудааст.

Муаллифон қайд менамоянд, ки ташиаккул ва рушди микромолиякунонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қиёс бо кишварҳои хориҷӣ вобаста ба шароитҳои ҷуғрофӣ, ҷойгиршавӣ институтҳо ва ҳолати бозори кишвар хусусиятҳои худро дорад.

Калидвожаҳо: микромолиякунонӣ, соҳибкорӣ, тиҷорати хурд, бекорӣ, барномаҳои микромолиякунонӣ, қарзҳои хурд, хизматрасониҳои молиявӣ, минтақа, институтҳои микромолиякунонӣ.

Таҷрибаи рушди раванди микромолиякунонӣ дар кишвари мо нишон медиҳад, ки огози ин чараён дар ҷумҳурӣ дар шакли барномаҳои қарзи хурд дар Тоҷикистон солҳои 1998-2000 аз ҷониби ташилотҳои байналхалқии Care International, Mercy Corps, AKTED, Фонди Оғохон, Агроаксияи Олмон, Counterpart Consortium, Барномаи рушди СММ ва ташилотҳои ғайридавлатии Ассотсиатсияи миллии занони соҳибкори Тоҷикистон (АМЗСТ), Ташикоти ҷамъиятии «Ситораи Наҷот», Ташикоти ғайридавлатии «Меҳрангез», Ташикоти ғайридавлатии «Оила» шурӯъ гардида буд. Натиҷаҳои асосии қори лоиҳаҳои татбиқшудаи аз ҷониби ташилотҳои мазкур боиси вуъати воқеии роҳ ёфтани одамони сатҳи даромадашон паст ба манбаҳои маблағгузорӣ барои пешбурди тиҷорати хурд, иштирок дар савдо, фаъолияти истеҳсолӣ, инчунин пешниҳоди хизматрасонии молиявии миқёсан хурд ба ин табақоти аҳоли гардид.

Санади воқеӣ барои ташиаккули асосҳои қонунгузорӣ ва меъёриро ҳуқуқи фаъолияти ташилотҳои микромолиявӣ ва рушди баҳши маблағгузориҳои хурди Тоҷикистон ин Меморандуми якдигарфаҳмии байни Бонки миллии Тоҷикистон ва USAID, ки аз ҷониби Корпоратсияи байналмиллалӣ молиявӣ таҳия гардида буд ва Қонуниҳои солҳои 2004 ва 2012 қабулгардидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин мавзӯ мебошанд. Қобили қайд аст, ки қонунгузориҳои қабулшуда барои ба танзим даровардани асосҳои ҳуқуқӣ ва ташикилии фаъолияти молиякунонии хурд имкон дода, баҳши маблағгузориҳои хурди Тоҷикистонро ба ҷузъи муҳими низоми молиявии миллии табдил медиҳанд, ки он ба аҳолии бештар ниёзмандро бо маблағгузориҳои хурд таъмин намуда, рушди соҳибкории хурди аграрӣ ва микробизнесро тақвият мебахшад. Дар солҳои охир бо вуҷуди муваффақиятҳои назаррас дар Ҷумҳурии Тоҷикистон камшавии шумораи ташилотҳои маблағгузориҳои хурд ба мушоҳида мерасад. Тағйирёбии шумораи ташилотҳои маблағгузориҳои хурд дар солҳои 2012-2019 дар ҷадвали поён нишон дода шудааст.

Ташилотҳои микромолиявӣ дар баҳши паст қардани сатҳи қашшоқӣ, нақши муҳимро мебозанд. Дар ин ҷода, махсусан хизмату фаъолияти ташилотҳои микромолиякунонӣ шоян дастгирӣ мебошанд.

Имрӯзҳо дар давлатҳои гуногуни дунё, аз қабилӣ Бангладеш, Ҳиндустон, Индонезия, Боливия, Камерун, Эфиопия, Гамбия, Гана, Мадагаскар, Марокко, Непал, Перу, Филиппин, Уганда, Замбия ва ғ. ҳазорҳо ташилотҳою муассисаҳои микромолиявӣ машғули расонидани хизматрасониҳои микромолиявӣ ба аҳолии қашшоқу камбизоат

мебошанд. Дар давлатҳои собиқ шӯравӣ, аз ҷумла дар Белоруссия, Украина, Руссия, Қазоқистон, Қирғизистон, Ўзбекистон, Тоҷикистон раванди микромолиякунонӣ дар марҳилаи гуногуни ташаккулибию таракқи қарор доранд.

Ҷадвали 1

Динамикаи ташкилотҳои маблағгузори хурд дар солҳои 2012-2019

Навъи ТМХ	2012	2013	2014	2016	2017	2019	2019 нисбати 2012
ТМХ, ҳамагӣ, аз он ҷумла	125	120	120	86	67	62	-63
Ташкилоти амонати қарзии хурд	35	39	42	38	27	25	-10
Ташкилоти қарзии хурд	44	42	42	14	7	6	-38
Фондҳои қарзии хурд	46	39	36	34	33	31	-15

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маводи захираи электронӣ <http://nbt.tj/tj> ва ҳисобкуниҳои муаллиф таҳия шудааст.

Ташкилоту муассисаҳои микромолиякунонӣ дар давлатҳои гуногун дар шаклҳои гуногуни ташкилӣ-ҳуқуқӣ фаъолият мекунанд. Баъзе тадқиқотчиёни раванди микромолиякунонӣ кулли ташкилоту муассисаҳоеро, ки дар ин ва ё он шакл ба микромолиякунонӣ машғуланд, ба гурӯҳҳои зерин ҷудо мекунанд:

- институтҳои микромолиякунонӣ, ки мақсади асосиашон гирифтани фоида ба шумор намеравад;
- институтҳои микромолиякунонӣ, ки мақсади асосиашон ҳамкориҳои муфид, яъне ҳамкориҳои барои тарафайн фойданок мебошад;
- институтҳои микромолиякунонӣ, ки мақсади фаъолиятшон гирифтани фоида ба шумор меравад [9, с. 70].

Ҳамин тариқ, бо вучуди бартарӣ ва камбудияшон, бо вучуди духелагии фалсафаи фаъолиятшон институтҳои микромолиякунонӣ дар тӯли якчанд даҳсола роҳи хело ҳам чиддиро тай намуда, ба фаҳмиши ҷомеаи ҷаҳонӣ моҳияти арзи вучуд намудану зарурияти фаъолияти худро расонида тавонистанд. Ва ҷомеаи ҷаҳонӣ низ дар асоси таҳлилу тадқиқи натиҷаҳои фаъолияти онҳо, ташкилоту муассисаҳои микромолиявино ҳамчун як ҷузъи зарурӣ дар механизми мубориза бар зидди қашшоқию паст намудани сатҳи камбизоатӣ қабул дорад. Ва имрӯзҳо онҳо дар ҳамкорӣ бо ташкилотҳои давлатию ғайридавлатӣ ва созмонҳои байналмилалӣ барои решаи намудани қашшоқию камбизоатӣ дар қурраи замин фаъолият намуда истодаанд. Имрӯз ин падидаи навини иқтисодӣ зиёда аз 100 давлати дунёро фарогир буда, мувофиқи маълумоти Бонки ҷаҳонӣ имрӯзҳо дар ҷаҳон зиёда аз 10000 ташкилотҳои микромолиявӣ фаъолият мекунанд, ки ба 500 млн. аҳолии камбизоату қашшоқ хизмат мерасонанд ва сармояи дар гардиши ин ташкилотҳо ба зиёда аз 100 млрд доллар ИМА баробар аст [11, с.22-23]. Лозим ба ёдоварист, ки омӯзиши

таҷрибаи пешқадами мамолики хориҷӣ дар ҳама баҳши фаъолияти иқтисодӣ метавонад натиҷаҳои мусбат ба бор оварад.

Бояд ёдовар шавем, ки яке аз намунаҳо ва таҷрибаҳои самарабахши маблағгузориҳои хурд, лоиҳаи бангладешии ба ном «Грамин» (Grameen Bank) мебошад. Он соли 1976 аз тарафи профессор Муҳаммад Юнус ҳамчун яке аз усулҳои дастгирии иқтисодии фаъолиятмандии иқтисодиитабақоти камбизоати аҳоли дар яке аз мамлакатҳои суҷ тараққиқарда ва дорои нишонаҳои намоёни маҳдудкунии ҳуқуқи занон ба роҳ монда шуд. Самти асосии барномаи маъкур маҳз ба бартаарафсозии ноадолатӣ дар ҳаққи занон ва камбизоатон бо роҳи инкишоф додани соҳибкории занон баҳри расидан ба ҳадафҳои на танҳо иқтисодӣ, балки иҷтимоӣ равона шуда буд. Муҳаммад Юнус дар оғоз ба 40 нафар вомгирандагон баробари 27 долларӣ бо фоизи хеле ночиз, бе пешниҳоди ягон кафолат ва кафилон пешниҳод кард, аммо шарт он буд, ки онҳо бояд тиҷорати оилавии худро васеъ кунанд ё ба роҳ монанд. Албатта, аз додани чунин маблағҳои дар назар кам Муҳаммад Юнус камбағал намешуд. Баръакс, ӯ маблағҳои худро баргардонд, аз ҳама муҳим ин буд, ба ки боварии деҳқонон ҳам сазовор гашт. Ӯ ёдовар мешавад, ки ба ман гуфта буданд, ки камбағалон қарзи гирифтаашонро бар нахоханд гардонд, зеро наметавонанд. Аммо ман таваккал кардам. Аз ҳама аҷибаш он аст, ки ҳамаи онҳое, ки қарз гирифта буданд, то тангаи охирин ба ман қарзро баргардониданд [2].

Ҳадафи Муҳаммад Юнус одӣ буд: ба қишри камбизоати аҳоли барои баланд бардоштани некуаҳволиашон кӯмак метавон кард, барои ин ба онҳо имконияти воқеии ташаккул додани даромадҳоро аз ҳисоби фаъолияти соҳибкорӣ муҳайё бояд намуд. Ба ин мақсад ба онҳо сармояи аввалияро дастрас кардан лозим аст, ки инро маҳз маблағгузориҳои хурд фароҳам меовард. Идеи дар назар хеле одӣ дар амал ҳаёти будани худро нишон дод. Дар доираи лоиҳа ба мардум ба андозаи 25 доллари ИМА маблағгузориҳои хурд барои ҳадафи соҳибкорӣ дода, ба онҳо дар як вақт хизматҳои машваратӣ дар бораи тарзи ба роҳ мондани бизнес расонида шуданд. Мизочоне, ки қарзҳои аввалинро сари вақт супориданд, имконияти гирифтани қарзҳои нисбатан калонҳаҷмро пайдо карданд.

Имрӯз Grameen Bank тавассути 1267 филиали худ ба зиёда аз 46 ҳазор нуқтаҳои аҳолинишин хизмат мерасонад, ки дар онҳо зиёда аз 7 млн қарзгирандагони он зиндагӣ мекунанд ва 98 %-и онҳоро занон ташкил медиҳанд. Маблағи умумии кредити додашуда аз 5,1 млрд доллари ИМА зиёд аст [2]. Ҳамин тавр, 75 %-и занони камбизоат дар Бангладеш узви ин ё он ташкилоте мебошанд, ки ба онҳо барои дастрасӣ ба хизматҳои ҳуб ва арзони молиявӣ имконият медиҳанд; тахминан 15 млн оилаи бангладеши аз қарзи хурд ва хизматҳои дигари молиявӣ истифода мебаранд. Қоршиносони ин давлат бар он ақидаанд, ки 40 %-и қоҳиши умумии сатҳи камбизоатӣ дар Бангладеш маҳз аз хизматрасонии маблағгузориҳои хурд ба даст омадааст [3].

Таҳқиқу омӯзишҳо нишон доданд, ки мамлакатҳои дорои сатҳи нисбатан пасти тараққит имрӯзҳо нерӯ ва имкониятҳои худро ҳангоми таҳияи барномаҳои маблағгузориҳои хурд, ки ба таъмини зиндагии аҳолии нисбатан камбизоат равона шудааст, муттаҳид мекунанд. Ҳамин тавр, ҳашт мамлақати африқоии узви Union Monetaire Quest Africain (Бенин, Того, Буркина-Фасо, Нигер, Кот-д'Ивуар, Сенегал, Мали, Гвинея-Биссау) нерӯи худро дар доираи таҳияи равишҳои ҳаммонанди ташаккули низоми танзими меъёриҳо ҳуқуқии ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд муттаҳид намуданд, ки он таҳти назорати Бонки марказии минтақавӣ амалӣ кунонида мешавад. Барои мисол, барномаи CB DIBA-ONG, ки дар Бенин таҳти васоияти CGAP аз соли 1990 амал мекунанд ва бо модели «бонкҳои деҳот» ташкил шудааст, ба пешниҳоди хизматрасониҳои

маблағгузории хурд ба аҳолии қашшоқтарине, ки дар маҳалҳои деҳотӣ зиндагӣ мекунанд, равона шудааст [12]. Ба сифати илова ба хизматрасониҳои қарзӣ дар доираи барномаи мазкур, ҳамчунин ташаббусҳо оид ба баландбардории маълумотнокии молиявии истеъмолгарон низ амалӣ кунонида мешавад.

Ҳамчунин, аз ин падидаи иқтисодӣ дар мамолики рӯ ба инкишоф низ истифода мебаранд. Масалан, дар Ҷумҳурии Покистон бо мақсади дастгирии молиявии аҳолии камбизоати ноҳияҳои деҳот Фонди рушди «САНГИ» ташкил шудааст, ки як ташкилоти ғайридавлатӣ буда, аз методологияи зерин истифода мебарад: ташкилоти «деҳотӣ» ташкил карда мешавад, ки аз рӯйи схемаи қарзӣ амонатӣ кор мекунад ва ҷаъолияти он аз тарафи намояндагии минтақавии аз ҳисоби кормандони «САНГИ» ташкилшуда мутобиқ кунанда мешавад; комитет оид ба идораи кредитҳо ташкил мегардад; аъзоҳаққи он баробари 90 сенти ИМА буда, барои тамоми узви гурӯҳ ҳатмӣ мебошад ва он дар ҳисоби бонкӣ гузошта мешавад; қарзҳо ба ҳар як узви гурӯҳ ба таври инфиродӣ дар ҳудуди 150 доллари ИМА ва ба мӯҳлати аз 6 то 24 моҳ пешниҳод мегардад ва барои иҷрои ҷаъолияти соҳибкории даромадоваранда дар назар дошта шудааст [12].

Натиҷаҳои таҳлили гузарондашуда шаҳодат медиҳанд, барномаҳои маблағгузории хурд ҳамчун воситаи мубориза алайҳи камбизоатӣ ва бекорӣ дар давраҳои аввал ба таври васеъ дар мамлакатҳои ҷаҳони сеюм пешниҳод ва амалӣ кунонида шуда буданд. Аммо аллакай дар оғози солҳои 1990-ум аниқ гардид, ки маблағгузории хурдро ҳам дар мамлакатҳои суғрушдфта ва ҳам дар мамолики рӯ ба тараққӣ истифода бурдан мумкин аст. Он аз ҳудуди мамлакатҳои дорои нишондиҳандаҳои пасттарини тараққиёти сектори иқтисодӣ берун баромада, имрӯз дар мамлакатҳои рушдкарда, ки аҳолиашон аз ғайр ва камбизоатӣ азият намекашанд, истифода мешавад. Дар ин ҳолат маблағгузории хурд дар мамлакатҳои тараққиёфтаи саноатӣ вазифаи нисбатан дигарро ба ҷо меорад. Яъне дар ин мамолик он ҳамчун «пойгоҳе» барои соҳибкорони нав, ки барои ташкили бизнеси худ сармояи заруриро надоранд, истифода мегардад.

Бо ибораи дигар, бо назардошти амиқият ва миқёси паҳншавии маблағгузории хурд, имрӯз микромолиякунониҳо ба он ҳадафи аввалияи асосгузори маблағгузории хурд Муҳаммад Юнус пурра мувофиқат кардан душвор мегардад, ки тахмин карда буд, ки маблағгузории хурд, ин қисмати мамлакатҳои ҷаҳони сеюм мебоша» [1]. Яъне ҳамчун шакли рушди бизнеси хурд бо самтнокии равшан ифодаёфтаи иҷтимоии худ маблағгузории хурд имрӯз дар бисёр мамлакатҳо, аз он ҷумла дар мамолики аз ҷиҳати иқтисодӣ рушдфта низ бомуваффақият рушд меёбад ва пеш меравад.

Маблағгузории хурд дар мамлакатҳои дорои иқтисодиёти давраи гузариш. Дар давраи имрӯза маблағгузории хурд ҳамчун фишанги кӯмаки молиявии равонашуда ба ҳавасмандкунони ҷаъолияти меҳнатии қишрҳои васеи аҳоли ва ташкили сарчашмаи доимии даромади меҳнатӣ, дар мамлакатҳои рӯ ба тараққиёт ва дорои иқтисодиёти давраи гузариш торафт васеъ паҳн мешавад.

Дар ҷаҳони муосир бо дастгирии ташкилотҳои гуногуни байналмилалӣ ба ин монанд барномаҳои маблағгузории хурд, ки ба шароити миллии ҳар минтақа мувофиқ карда шудааст, дар бисёр мамлакатҳои Африқо ва Осиёи Ҷанубӣ-Шарқӣ тараққӣ мекунад.

Бозори хизматрасониҳои маблағгузории хурд дар мамлакатҳои Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ. Дар солҳои охир барномаҳои маблағгузории хурд ба таври нисбатан муваффақ дар бисёр мамлакатҳои Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ амалӣ кунонида мешаванд. Баъди пошхӯрии Иттиҳоди шӯравӣ ва мамолики ҳамсони он дар Аврупо сектори бонкӣ таъмини талаботи афзояндаи аҳолиро ба хизматрасониҳои молиявӣ

хотима бахшид. Холигоҳи мазкурро маҳз ТМХ бо пешниҳоди хизматрасониҳои микромолиявӣ ба шаҳрвандон барои нигоҳдории сатҳи зиндагиашон пур карда тавонистанд. Дар давоми панҷ-шаш сол институтҳои маблағгузории хурд дар Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ зиёда аз 1,7 млн қарзгирандагон ва 2,3 млн амонатгузoronро ба худ ҷалб карда, бо ин динамикаи мусбати рушдро дар давраи навин нигоҳ доштанд [5]. Масалан, дар Полша шабакаи васеи институтҳои маблағгузории хурдро фонди «Фундуш Микро» пешниҳод намуд. Он дар 28 ноҳияи мамлакат филиалҳои худро дорад. Фонд асосан ба корхонаҳои хурди дорои на зиёда аз панҷ нафар корманд хизмат мерасонад. Фонд, хизматрасониҳои қарздиҳиро бо усулҳои амонатнигоҳдорӣ, омӯзиш ва машваратдиҳии аҳоли яқоя карда, принципҳои дар асоси инфиродӣ, гурӯҳӣ ё ротатсионӣ сохташударо ба роҳбарӣ гирифтааст. Ба рушди системаи полшагии маблағгузории хурд сиёсати давлатии дар ин соҳа бароҳмонда низ мусоидат мекунад. Фонди номбурда маркетинги мутобиқ, стандартизатсияи маҳсулот ва тартибот, маҳсулоти ягонаи барномавии ҳангоми хизматрасонии мизочон истифодашаванда ва низоми ягонаи кафолатҳои байниҳамдигариро ба кор мебарад [13].

Дар Маҷористон иҷрои барномаҳои маблағгузории хурдро Фонди маҷории дастгирии соҳибкорӣ ба ўҳда дорад, ки дар соли 1990 бо мақсади расонидани дастгирии молиявии бизнеси хурд ва миёна ташкил шудааст. Он шабакаи серпахлӯи филиалҳои худро иборат аз 20 намоёндагӣ созмон додааст. Дар соли 1992 дар доираи Фонди мазкур низоми қарздиҳии хурд ташкил дода шуд, ки самти асосии фаъолияташ пешниҳоди ёрии молиявӣ ба бизнеси хурд мебошад. Қадами баъдина дар рушди низоми маблағгузории хурд дар Маҷористон ташкили Комитети давлатӣ оид ба қарздиҳии хурд гардид, ки он дар низоми қарздиҳии хурд тағйироти кулӣ ворид кард. Дар соли 2004 идоракунии қарздиҳии хурд ба Бонки маҷористонии рушд вогузор шуд, ки аз соли 2005 ба амалисозии барномаи «Микрокредит Плюс» шурӯъ намуд. Дар доираи он қарзҳои хурд ба қарзгирандагон тавассути ассосиатсияҳои маҳаллии соҳибкорон пешниҳод карда мешавад, онҳо, ҳамчунин, мониторинги онро амалӣ месозанд [14].

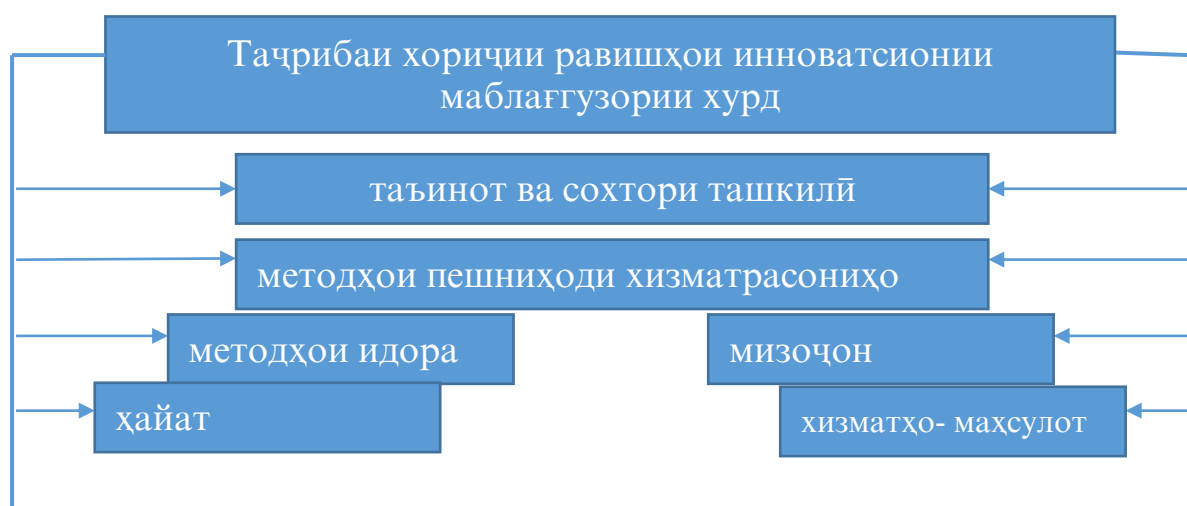
Қарздиҳии хурд дар мамлакатҳои ИДМ. Қарздиҳии хурд дар мамлакатҳои ИДМ нисбатан дертар шурӯъ шуда, имрӯз ҳам алҳол васеъ паҳн нашудааст. Дар ин ҷо институтҳои маблағгузории хурд дар марҳалаи барқароршавӣ ва ҷамъкунии таҷрибаи таҳия ва амалисозии моделҳои худии мутобиқшудаи маблағгузории хурд бо мақсади дастгирии ташаббусҳои соҳибкорон ва таъмини шугли аҳоли мебошанд. Таҷрибаи баъзе аз онҳоро мавриди арзёбӣ қарор медиҳем.

Дар Ҷумҳурии Беларус ба рушди бозори хизматрасониҳои молиявии хурд таваҷҷӯҳи калон зоҳир мегардад. Дар ин ҷо дар базаи Фонди белорусии дастгирии молиявии соҳибкорон лоиҳае амалӣ кунонида мешавад, ки мақсади асосиаш таҳия ва амалисозии моделҳои самараноки маблағгузории хурд ба субъектҳои соҳибкорӣ ва бизнеси хурд аст. Низоми маблағгузории хурд дар Ҷумҳурии Беларус дар асоси моделҳои алтернативии бонкии ёрии байниҳамдигарии молиявӣ, маблағгузории суроғадор, дастгирии иҷтимоии молиявӣ, ки хоси дурнамои боздеҳи иқтисодӣ мебошад, ташкил дода мешавад [6]. Коршиносони ин давлат бар он назаран, ки васеъшавии доираи шахсоне, ки хизматрасониҳои молиявиро истифода мебаранд, баландшавии фаъолиятмандии соҳибкориро ҳавасманд месозад, боиси таъмини талаботи истеъмоли дар бозорҳои маҳаллӣ мешавад, ки натиҷаи бевоситаи он афзоиши ҳаҷми фурӯши молҳо ва хизматрасониҳои истехсолкунандагони маҳаллӣ хоҳад буд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки раванди микромолиякунонӣ дар ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна низ ба дастгирии фаъолияти соҳибкории хурд ва микробизнес, тавассути

пешниҳоди дастрасӣ ба захираҳои молиявӣ, нигаронида шудааст. Масалан, дар Ҷумҳурии Қазоқистон якбора чанд барномаи маблағгузори хурд амалӣ кунонида мешавад. Дар миёни онҳо Барномаи ACDI/VOCA оид ба рушди бизнеси хурд дар Қазоқистон бештар ба муваффақият соҳиб гаштааст, ки мақсадаш беҳтарнамоии вазъи замон ва оилаҳои камбизоат буда, дар базаи Фонди қазоқистонии қарздиҳии оилаҳо ва Барномаи маблағгузори хурд ба қишри аҳолии камбизоат амалӣ кунонида мешавад ва барои пешбурди кори он ташкилоти ғайридавлатии «Микрокредит» таъсис дода шудааст. Фаъолияти мазкур ҳоло ҳафт вилояти калони ин ҷумҳуриро фаро гирифтааст [12].

Ҳамчунин, таҷрибаи муҳим оид ба амалисозии барномаҳои маблағгузори хурд дар Ҷумҳуриҳои Қирғизистон ва Ўзбекистон ба даст омадаанд. Дар ин кишварҳо шумораи зиёди муассисаҳои молиявии хурд фаъоланд, ки дар фаъолияти худ методология ва технологияҳои гуногуни маблағгузори хурд, принципҳо ва роҳҳои тақсими онҳо ба кор мебаранд.

Расми 1. Таҷрибаи хориҷии равишҳои инноватсионии маблағгузори хурд

Бо вучуди ин, аксарияти давлатҳои ИДМ ба ташаккули шароити нисбатан мусоид барои рушди маблағгузори хурд эҳтиёҷ доранд, ки аз набудани таъминоти ҳуқуқӣ ва базаи нокифояи қонунгузориҳое, ки фаъолияти институтҳои миллии молиявии хурдро ба танзим медароранд, вобаста аст. Таҷрибаи хориҷии рушди микромолиякунонӣ аз ҷониби дигар муҳаққиқони ин мавзӯ низ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Масалан, Д. А. Таджибаева, У. А. Бурханов, Н. У. Машарипова равишҳои ин падидаи навини иқтисодиро таҳқиқ ва пешниҳод намуданд, ки таҷрибаи хориҷии рушди инноватсионии раванди микромолия кунониро тибқи равишҳои зерин гурӯҳбандӣ кардан мумкин аст [8].

Рушди маблағгузори хурд ва институтҳои он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои хусусиятҳои умумӣ бо тамоюли умумичаҳонӣ ва таҷрибаҳои хориҷӣ мебошад. Аммо баробари ин, дар ҷумҳурии мо он бо як қатор махсусиятҳои хос фарқ мекунад, ки ба вазъи умумиқтисодии ҷумҳурӣ, махсусияти ҷуғрофӣ ва ноқомии муайяни институтсионалии бозори ташаккулёбандаи ватанӣ вобаста аст. Баъзе хусусияти фарқкунандаи бозори микромолиявии Тоҷикистонро чунин арзёбӣ намудан мумкин аст: фарқияти назаррас дар байни талабот ва пешниҳод дар бозори хизматрасониҳои

маблағгузориҳои хурд; мавҷудияти ҳадафҳои ғайри тиҷоратӣ дар фаъолияти ТМХ; фишори ташкилотҳои сектори молиявии расмӣ дар бозори пешниҳоди хизматрасониҳои молиявии хурд; ҳавасмандсозии начандон фаъоли бонкҳои ватанӣ дар таҳия ва амалисозии барномаҳои худии микромолиявӣ; истифодаи нисбатан ками речаи имтиёзҳо ба ТМХ барои рушди бозори хизматрасониҳои микромолиявӣ; начандон фаъол будани механизмҳои ҳавасмандсозӣ ва дастгирии бучетии раванди микромолиякунонӣ; дар зинаи ташаккул қарор доштани сегментатсияи бозори микромолиякунонии ҷумхурий.

Дар баъзе мамлакатҳо (аз он ҷумла ИМА) механизмҳои ҳавасмандсозие истифода мешаванд, ки ба паҳншавии хизматрасониҳои чаканаи бонкӣ дар бозорҳои маблағгузориҳои хурди сатҳи поёнтар мусоидат менамоянд.

Бо вучуди ин, дар ҳар ду ҳолат маблағгузориҳои хурд бо амалисозии вазифаҳои худ шакли аз ҷиҳати иқтисодӣ ғайриодовар буда, ҳамчун бизнеси ҳамоҳангшудаи иқтисодиёи иҷтимоӣ баромад мекунад. Аз ин рӯ, омӯзиш ва имконоти истифодаи ҷанбаҳои мусбӣи таҷрибаи пешқадами мамолики хориҷӣ дар ин мақола зикршуда барои ҷумхурии мо низ муфид арзёбӣ мегардад.

АДАБИЁТ

1. Мухаммад Юнус. URL: <http://www.for-real-man.info/content.php?id=97>.
2. Микрокредиты от Grameen Bank: бороться с бедностью, а не с бедными. URL: <http://www.webstandart.net/magaz.php?aid=8324>.
3. Цхададзе Н. В. Рынок микрофинансовых услуг как социально ориентированный бизнес / Перспективы развития экономики и менеджмента // Сборник научных трудов по итогам международной научно-практической конференции. Челябинск, 2016. С. 29–43.
4. Цхададзе Н. В. Рынок микрофинансовых услуг: мировой опыт/ материалы конференции. Наука в современном мире // №10 (14), Москва, 2016. стр.80-90.
5. Цуциев М. Микрофинансирование - средство борьбы с бедностью и резерв экономического роста // Бюджет. 2007. № 6. URL: <http://bujet.ru/article/18969.php>.
6. Овчиян М. Р., Малафеев Ю. В. Концепция развития микрофинансирования в Республике Беларусь на 2010–2015 годы. Мн., 2009.
7. Гладкова В.Е. Роль и место микрофинансирования в современной кредитной системе: монография. М.: Наука и образование, 2012. С. 99 (126стр.).
8. Таджибаева Дилдора Асамутдиновна. Финансовая доступность и микрофинансирование [Текст]: учебное пособие / Д. А. Таджибаева, У. А. Бурханов, Н. У. Машарипова. —Ташкент: Baktria press, 2018. - 304 стр.
9. Тағоев Ҷ.Ҳ. Асосҳои микромолиякунонӣ. – Душанбе: «Ирфон», 2006. –С.70-71(140с.)
10. <http://nbt.tj/tj>
11. Statistics of Microfinance: Bank of Lao PDR, GIZ.-2012.-P.22-23.
12. URL: <http://www.smolfinance.ru>
13. URL: <http://www.cgap.org/p/site/c/template.rc>.
14. URL: <http://nexir.ru/referaty/gosudarstvennayapolitika-v-oblasti-razvitiya-mikrofi-nansirova>.

ОПЫТ РАЗВИТИЯ МИКРОФИНАНСИРОВАНИЕ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

ТАГОЕВ ДЖУМАХОН ХАМРОЕВИЧ

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономика и управление АПК
Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект
Рудаки 17. тел: (+992) 918-90-68-74, E-mail: tagoev_d@mail.ru

ФАЙЗУЛЛОЕВ ТОЛИБДЖОН ТОХИРОВИЧ

кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры экономика и
управление АПК Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г.
Душанбе, проспект Рудаки 17. тел: (+992) 93-600-14-01, E-mail: tolib-89@inbox.ru

ВАЗИРЗОДА ДИЛОРОМ РАДЖАБМАД

старший преподаватель кафедры финансы и кредита Кулябского государственного
университета, 735360, Таджикистан, г. Куляб, ул. С. Сафаров 16. тел: (+992) 985-46-46-93, E-
mail: dilorom_1988@inbox.ru

В современных условиях развития микрофинансирование выступает одним из инструментов развития экономики. Микрофинансирование способствует решению важнейших задач, таких как преодоление бедности и безработицы, поддержка малого бизнеса.

Данная статья посвящена истории формирования и становления микрофинансирования в Республике Таджикистан. В статье отмечается, что микрофинансовые организации являются составной частью экономической системы страны и тем самым способствуют популяризации финансовых услуг, делая их более доступными для субъектов малого предпринимательства и широких слоев населения.

Особое внимание в статье уделяется вопросам развития микрофинансирования в зарубежных странах с рыночной и переходной экономикой, стран Европы, США, СНГ. В частности, анализируются механизмы микрофинансирования, раскрываются особенности американской, латиноамериканской, европейской, российской, азиатской моделей микрофинансирования.

В рамках исследования вопросов микрофинансирования в статье рассматривается микрофинансовые организации, имеющие большой опыт в предоставлении микрозаймов для начинающих предпринимателей.

Авторы отмечают, что формирование и развитие микрофинансирования в Республике Таджикистан по сравнению с зарубежными странами имеет свои особенности, зависящие от географического, местоположения институционального и рыночного состояния страны.

Ключевые слова: микрофинансирование, предпринимательство, малый бизнес, безработицы, микрофинансовые программы, микрозаймы, финансы, финансовые услуги, регион, микрофинансовые институты.

EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF MICROFINANCE IN FOREIGN COUNTRIES

TAGOEV JUMAKHON KHAMROEVICH

candidate of economic sciences, associate professor of the department of economics and management of agroindustrial complex of the Tajik National University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 17. tel: (+992) 918-90-68-74, E-mail: tagoev_d@mail.ru

FAYZULLOEV TOLIBDJON TOKHIROVICH

candidate of economic sciences, senior lecturer of the department of economics and management of agroindustrial complex of the Tajik National University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 17. tel: (+992) 93-600-14-01, E-mail: tolib-89@inbox.ru

VAZIRZODA DILOROM RAJABMAD

senior lecturer of the department of finance and credit, Kulob State University, 735360, Tajikistan, Kulyab, st. S. Safarov 16. tel: (+992) 985-46-46-93, E-mail: dilorom_1988@inbox.ru

In modern conditions of development, microfinance is one of the tools for economic development. Microfinance contributes to solving the most important tasks, such as overcoming poverty and unemployment, supporting small businesses. This article is devoted to the history of the formation and development of microfinance in the Republic of Tajikistan.

The article notes that microfinance organizations are an integral part of the country's economic system and thereby contribute to the popularization of financial services, making them more accessible to small businesses and the general population.

Particular attention is paid to the development of microfinance in foreign countries with market and transition economies, Europe, the USA, and the CIS. In particular, the author analyzes the mechanisms of microfinance, reveals the features of the American, Latin American, European, Russian, Asian models of microfinance.

As part of the study of microfinance issues, the article examines microfinance organizations that have extensive experience in providing microloans for start-up entrepreneurs.

The authors note that the formation and development of microfinance in the Republic of Tajikistan, in comparison with foreign countries, has its own characteristics, depending on the geographic, location, institutional and market conditions of the country.

Key words: microfinance, entrepreneurship, small business, unemployment, microfinance programs, microloans, finance, financial services, region, microfinance institutions.

**РАҚАМИКУНОНИИ ИҚТИСОДИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА
ТАҲЛИЛИ ОМОРИИ ОН ДАР РЕЙТИНГҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ**

САТТАРОВ АБДУКАРИМ ҶАББОРОВИЧ

ассистенти кафедраи кибернетика ва иқтисоди рақамии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе х. Рӯдакӣ 17, тел.: (+992) 919-05-50-70, E-mail: abkarim@mail.ru.

ТАБАРЗОДА ОРИФҶОН САЙДАЛӢ

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудири кафедраи кибернетика ва иқтисоди рақамии факултети баҳисобгирӣ ва иқтисоди рақамии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе х. Рӯдакӣ 17, тел.: +992918675250; E-mail: orif_tabarov@mail.ru

Иқтисоди рақамӣ дар замони муосир воқеияте мебошад, ки амалигардонии он рушди босуботи иқтисоди кишварҳо таъмин карда метавонад. Дар мақола барои арзёбии сатҳи рушди иқтисоди рақамӣ аз нишондиҳандаҳои рейтингҳои байналмилалӣ истифода шудааст. Дар айни замон якчанд рейтингҳои байналмилалӣ мавҷуданд, ки мустақим ё ғайримустақим сатҳи рушди технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ва пешрафти воситаҳои ҳукумати электрониро дар кишварҳои мухталифи ҷаҳон тавсиф медиҳанд. Дар мақола мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба давлатҳои ИДМ ва давлатҳои тараққиқардаи ҷаҳон дар рейтингҳои бонуфузи байналмилалӣ вобаста ба рақамикунонӣ бо усули фарқгузорӣ муайян карда шудааст.

Калидвожаҳо: иқтисоди рақамӣ, рейтингҳои байналмилалӣ, рақамикунонӣ, индекси глобалии инноватсия, ҳукумати электронӣ.

Рақамикунонии иқтисод ва ё иқтисоди рақамӣ равиши тозае дар идораи иқтисоди милли буда, татбиқи техника ва технологияи иттилоотӣ муосир ва платформаҳои рақамиро дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқӣ мамлакат дар назар дорад. Гузаштан ба иқтисоди рақамӣ маънои онро дорад, ки тамоми амалҳо ва рафтори иқтисодӣ рақамӣ кунонида шуда, имкониятҳои фарроҳи истехсол, хизматрасонӣ, андозбандӣ, бақайдгирӣ мубодила ва муомила тавассути платформаҳои рақамӣ амалӣ карда мешаванд.

Имкониятҳои, ки иқтисодиёти рақамӣ фароҳам меорад, шумораи зиёди иштирокчиёни системаи иқтисодиро ба худ ҷалб мекунад ва ҳар яки онҳо кӯшиш мекунанд, ки аз он самаранок истифода баранд. Дар натиҷаи ин раванд бисёр идеяҳо, ташаббусҳои гуногун, роҳҳои ояндадори рушд ба миён меоянд. Имрӯз мо намунаҳои зиёдеро мебинем, ки давлатҳо огоҳона иштирокчиёни низоми иқтисодиро ба сӯи ояндаи рақамӣ сафарбар менамоянд.

Паҳншавии технологияҳои рақамӣ на танҳо равандҳои иқтисодӣ, балки тавонист худӣ тарзи ҳаёти ҷомеаро тағйир диҳад. Имрӯз иқтисоди рақамӣ бештар хусусиятҳои иттилоотиро ба даст меорад, ки он барои амалигардонии масъалаҳои тамоми соҳаҳо равона карда мешавад [1, с. 57].

Чӣ хеле, ки аз маълумотҳо бар меояд дар миёнаи соли 2020 ҳиссаи иқтисоди рақамӣ дар ММД-и ҷаҳон 27 % (ё ба ҳисоби пулӣ 23,2 триллион доллар) ҳисоб карда шудааст. Пешгӯӣ карда мешавад, ки дар панҷ соли оянда ҳиссаи иқтисоди рақамӣ босуръат афзоиш ёфта, то соли 2025 ба 50 фоизи ММД-и ҷаҳонӣ мерасад, дар ММД кишварҳои пешрафта ва Чин бошад ҳатто аз 50% боло меравад. Қудрати давлатҳо ва қобилияти онҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои стратегӣ акнун на танҳо бо қудрати ҳарбӣ ва назорати бозорҳои энергетикӣ ва молиявӣ муайян карда мешавад, балки бо таъсир ба соҳаи (ракамикунони) иттилооти ҷаҳонӣ ва қобилияти муқаррар намудани стандартҳои технологияи худ ҳамчун стандартҳои байналмилалӣ муайян карда мешаванд. Дар системаи иқтисодиёт дигаргуниҳои кулӣ ба назар мерасанд, ки дар он ракамикунони самти ояндаи рушдро муайян мекунад.

Вақтҳои охир ҷомеаи ҷаҳонӣ дар асоси рейтингҳои гуногун доир ба ҷанбаҳои алоҳидаи иқтисодии маълумоти бештар гирифта, бо ёрии онҳо рушди кишварҳо ва мавқеи онҳо дар ҷаҳон тавсиф карда мешавад. Дахҳо созмони байналмилалӣ ва очонсиҳои рейтингӣ бо истифода аз усулҳои махсус рейтингӣ кишварҳоро вобаста ба рушди иқтисодӣ, соҳаи иҷтимоӣ, рушди инноватсионӣ ва монанди инҳо мавқеи ҳар яки онҳоро муайян мекунанд. Рейтингҳои байналхалқӣ қариб тамоми самтҳои фаъолияти ҷомеаи ҷаҳониро дар бар мегиранд, ки ҳоло дар иқтисодиёт ба амал меоянд.

Сарчашмаҳои иттилоотии рейтингҳои байналмилалӣ маълумотҳои омории нашрияҳои расмӣ ҳукуматҳои кишварҳо, базаи додаҳои махсуси созмони байналмилалӣ (СММ, ТБС, Бонки ҷаҳонӣ ва ғ.), институтҳои омӯрӣ, инчунин натиҷаҳои пурсишҳои гузаронидашуда аз ҷониби ташкилотҳои мустақил дар байни коршиносон ва намоёндагони доираҳои тиҷоратӣ мебошанд.

Рейтингҳои машҳуре, ки сатҳи рушди иқтисоди рақамиро муайн мекунанд инҳоянд:

- ✓ Индекс рушди технологияи иттилоотӣ – коммуникатсионӣ (ТИК) (ICT Development Index – IDI);
- ✓ Индекси аврупоии иқтисоди рақамӣ ва ҷомеаъ (Digital Economy and Society Index – DESI);
- ✓ Индекси ҷаҳонии рақобатпазирии рақамӣ (IMD World Digital Competiveness Index – WDCI);
- ✓ Индекси эволютсияи рақамӣ (Digital Evolution Index – DEI);
- ✓ Индекси ракамикунонии иқтисодиёт Boston Consulting Group (e-Intensity);
- ✓ Индекси омодагии шабакавӣ (Networked Readiness Index – NRI);
- ✓ Индекси рушди ҳукумати электронӣ (The UN Global E-Government Development Index – EGDI);
- ✓ Индекси иштироки электронӣ (E-Participation Index – EPART);
- ✓ Индекси пайваستшавии глобали (Global Connectivity Index – GCI, Huawei).

Омузиши индексҳои овардашуда нишон доданд, ки баъзе аз индексҳо танҳо барои давлатҳои минтақаҳои муайян ва ё давлатҳои узви созмону ташкилотҳои алоҳида таҳия гардиданд. Бинобар ин Ҷумҳурии Тоҷикистон ва баъзе аз кишварҳои ҳамҷавор дар онҳо дида намешаванд. Барои таҳлил ва баррасии Ҷумҳурии Тоҷикистон мо бо услули фарқгузори нисбат ба давлатҳои пешсаф ва ИДМ мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистонро мавриди таҳқиқ қарор додем.

Индекси глобалии инноватсия (ИГИ) аз ҷониби Донишгоҳи Корнуолл, ISEAD ва Созмони ҷаҳонии моликияти зеҳнии назди СММ (WIPO, World Intellectual Property Organization) таҳия мегардад. Аз замони таъсиси худ дар 2007, ИГИ ба ташаккули ҷанкунии инноватсия шурӯъ кард ва ба як рукни сиёсат табдил ёфт, зеро ҳукуматҳои

бештари давлатҳо мунтазам натиҷаҳои солони ИГИ-и худро баррасӣ мекунанд ва сиёсатҳоро барои беҳтар кардани нишондиҳандаҳои онҳо таҳия мекунанд. Индекси глобалии инноватсия аз 82 тағирёбандаи гуногун иборат аст, ки ба таври муфассал рушди инноватсионии кишварҳои ҷаҳонро дар сатҳҳои гуногуни рушди иқтисодӣ тавсиф мекунанд. Дар ҷадвали зерин маълумотҳои омории ин индекс оварда шудааст.

Ҷадвали 1

Дахгонаи давлатҳои дорони рейтингҳои баланди инноватсионӣ, Хитой, Россия ва давлатҳои осиёи марказӣ (солҳои 2013 - 2021) [3]

		2013		2018		2019		2020		2021	
	Давлатҳо	мавқеъ	индекс	мавқеъ	индекс	мавқеъ	индекс	мавқеъ	индекс	мавқеъ	индекс
1	Швейтсария	1	66,6	1	68,40	1	67,2	1	66,1	1	65,5
2	Швесия	2	61,4	3	63,10	2	63,7	2	62,5	2	63,1
3	Англия	3	61,2	4	60,10	5	61,3	4	58,8	4	59,8
4	Нидерландия	4	61,1	2	63,30	4	61,4	5	58,8	6	58,6
5	ИМА	5	60,3	6	59,80	3	61,7	3	60,6	3	61,3
6	Финляндия	6	59,5	7	59,60	6	59,8	7	57,0	7	58,4
7	Гонконг	7	59,4	14	54,60	13	55,5	11	54,2	14	53,7
8	Сингапур	8	59,4	5	59,80	8	58,4	8	56,6	8	57,8
9	Дания	9	58,3	8	58,40	7	58,4	6	57,5	9	57,3
10	Ирландия	10	57,9	10	57,20	12	56,1	15	53,0	19	50,7
11	Хитой	35	44,7	17	53,10	14	54,8	14	53,3	12	54,8
12	Россия	62	37,2	46	37,90	46	37,6	47	35,6	45	36,6
13	Украина	71	35,8	43	38,50	47	37,4	45	36,3	49	35,6
14	Қазоқистон	84	32,7	74	31,40	79	31,0	77	28,6	79	28,6
15	Тоҷикистон	101	30,0	101	26,50	100	26,4	109	22,2	103	23,9
16	Кирғизистон	117	27,0	94	27,60	90	28,4	94	24,5	98	24,5
17	Ўзбекистон	133	23,9					93	24,5	86	27,4

Тибқи рейтингҳои ГИ 2021, Швейтсария кишвари дорони аз ҳама иқтисодиётӣ инноватсионӣ дар соли 2021 мебошад. Пас аз он Швесия, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико (ИМА), Британияи Кабир ва Ҷумҳурии Корея қарор доранд. Дар дахгонаи аввали рейтингҳои глобалии инноватсионии давлатҳои аврупо бартарӣ доранд. Швейтсария дар давоми солҳои 2013 -2021 мавқеи аввалро устувор нигоҳ доштааст. Хитой солҳои 2013 - 2021 мавқеи худро аз зинаи 35-ум дар байни давлатҳои таҳқиқшаванда ба зинаи 12-ум оварда расонидааст, ки ин нишондиҳандаи босуръати рақамикунонӣ дар ин кишвар мебошад. Россия, ки шароити стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон башумор меравад мавқеи худро дар давоми солҳои таҳқиқшаванда 17 зина боло бурдааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар байни кишварҳои Осиёи Марказӣ мавқеи аз ҳама охириноро касб кардааст, ки боиси нигаронӣ мебошад.

Индекси ҳукумати электронӣ яке аз бонуфузтарин рейтингҳо баҳисоб меравад, ки аз тарафи созмони миллалӣ мутахид таҳия ва нашр карда мешавад.

Индекси ҳукумати электронӣ (ИДМ солҳои 2012 – 2020)

	ИДМ	2012		2014		2018		2020	
		мавқеъ	индекс	мавқеъ	индекс	мавқеъ	индекс	мавқеъ	индекс
1	Россия	27	0,7345	27	0.7296	32	0.7969	36	0.8244
2	Белорусия	61	0.6090	55	0.6053	38	0.7641	40	0.8084
3	Қазоқистон	38	0.6844	28	0.7283	39	0.7597	29	0.8375
4	Тоҷикистон	121	0.4069	129	0.3395	131	0.4220	133	0.4649
5	Қирғизстон	99	0.4879	101	0.4657	91	0.5835	83	0.6749
6	Ўзбекистон	91	0.5099	100	0.4695	81	0.6207	87	0.6665
7	Туркменистон	125	0.3813	128	0.3511	147	0.3652	158	0.4034
8	Молдова	69	0.5626	66	0.5571	69	0.6590	79	0.6881
9	Арманистон	94	0.4997	61	0.5897	87	0.5944	68	0.7136
10	Озарбойҷон	96	0.4984	68	0.5472	70	0.6574	70	0.7100
11	Украина	68	0.5653	87	0.5032	82	0.6165	69	0.7119

Таҳлили омории узви давлатҳои ИДМ нишон медиҳад, ки солҳои охир пешсафиро Қазоқистон (29; 0,8375) соҳиб гаштааст ва дар мавқеи дуюм ва сеюм Россияву (36; 0,8244) Беларусия (40; 08084) қарор доранд. Таҳлилҳои омории индексҳои ҳукумати электрони нишон медиҳанд, ки давлатҳои ИДМ-ро ба ду ғуруҳ ҷудо намудан мумкин аст.: давлатҳое, ки нисбат ба солҳои пешина дар баробари боло рафтани нишондиҳандаи индексашон мавқеашон низ боло рафтааст ва давлатҳое, ки индексашон агар боло рафта бошад ҳам вале мавқеашонро нисбати солҳои пешина аз даст додаанд.

Давлатҳои узви ИДМ, ки мавқеашонро дар Индекси ҳукумати электронӣ аз даст додаанд ё боло бурдаанд (2012-2020)

Туркменистон	-33	Арманистон	+26
Тоҷикистон	-12	Озарбойҷон	+26
Молдова	-10	Белорусия	+21
Россия	-9	Қазоқистон	+9
Украина	-1	Қирғизстон	+6
		Ўзбекистон	+4

Мувофиқи ҳисоботҳои охирини нишондиҳандаҳои рейтингӣ омодагии шабакавӣ, ки аз тарафи Форуми ҷаҳонии иқтисодӣ пешниҳод карда шудааст, давлатҳои ИДМ дар солҳои 2019 – 2020 мавқеъ ва индексҳои зеринро ба даст овардаанд.

Чӣ тавре, ки аз нишондиҳандаҳои индексҳои рейтингӣ омодагии шабакавии солҳои 2019 – 2020 бар меояд Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин рейтинг низ дар байни давлатҳои узви ИДМ мавқеи охириро ишғол кардааст.

Давлатҳои ИДМ дар рейтинги омодагии шабакавӣ (2019 – 2020)

	2019		2020	
	мавқеъ	индекс	мавқеъ	индекс
Россия	48	54.98	48	54.23
Қазоқистон	60	50.68	56	51.38
Беларус	61	50.34	65	49.16
Арманистон	62	49.84	55	51.91
Молдавия	66	48.93	71	47.09
Украина	67	48.92	64	49.43
Озарбойҷон	70	47.4	66	48.76
Узбекистон	83	45.07		
Кирғизистон	91	39.72	94	38.60
Тоҷикистон	99	34.90	109	34.14

Барои бисёре аз кишварҳои ҷаҳон мавқеъ дар рейтингҳои байналмилалӣ барои банақшагирии миёнамӯҳлат ва дарозмуддат нишондиҳандаи муҳим ба ҳисоб меравад. Нақши рейтингҳои байналмилалӣ дар иқтисоди муосир дар даҳсолаи охир ба таври назаррас афзоиш ёфтааст. Баҳодиҳии кишварҳо аз ҷониби созмонҳои байналмилалӣ ва агентҳои рейтингӣ ба азнавтақсимкунии сармоя дар бозорҳои молиявии ҷаҳонӣ, қарорҳои сиёсӣ ва иқтисодии давлатҳо таъсири ниҳоят муҳим мерасонад.

Рейтингҳои байналмилалӣ манбаи муҳими маълумот барои оқилона истифодаи потенциалҳои кишварҳо мебошанд. Илова бар ин, тарафҳои бартарӣ ва заъифро, ки ба мавқеи кишвар таъсир мерасонанд, муайян намуда, онҳо ҳамчун нишондиҳандаи зарурии амалӣ намудани тадбирҳо барои рафъи камбудҳои ва фароҳам овардани имкониятҳои васеъ барои ба даст овардани бартариҳои рақобатӣ хизмат мекунанд.

Ҳамин тавр, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳама рейтингҳои овардашуда дорои индекси паст мебошад, зеро мавқеи худро аз солҳои пешина дида аз даст додааст. Инчунин дар доираи давлатҳои ИДМ низ яке аз зинаҳои охириро соҳиб гаштааст. Масъалаи дигаре, ки тавваҷӯро ҷалб мекунад ин набудани методологияи ҳисоби вазъи иқтисоди рақамӣ дар дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Бинобар ин Ҷумҳурии Тоҷикистонро зарур аст, ки барои мавқеи худро боло бурдан вобаста ба концепсияи иқтисоди рақамии қабул гардида корҳои системавиро амалӣ созад.

АДАБИЁТ

1. Алимардонов Т.А., Ҷобиров А.Қ. Моҳияти иқтисоди рақамӣ ва равандҳои асосии ташаккулёбии он// Тоҷикистон: иқтисод ва идора. Маҷаллаи илмӣ Донишгоҳи миллӣ. Душанбе, 2021, №2. - С. 57
2. Бобоева Р.М. Вопросы развития рынка труда республики Таджикистан при переходе к цифровой экономике/ Вестник Таджикского национального университета (научный журнал) №9. Душанбе -2020. С.22-27.
3. Головенчик, Г.Г. Цифровизация белорусской экономики в современных условиях глобализации / Минск: Изд. центр БГУ, 2019. – 257 с.
4. Саттаров А.Ҷ., Саъдуллозода О.З., Раҷабов Т.Б. Иқтисоди рақамӣ ва криптоасфур. // ДМТ / маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ назариявӣ дар мавзӯи «Иқтисоди

рақамӣ ва зарурияти ҷорӣ намудани низоми нави ҳисобҳои миллӣ» (Душанбе, 17-уми феввали соли 2021)

5. Таибов О.Р. Иқтисоди рақамӣ ва талаботи он дар системаҳои таҳсилот // ДМТ / маводи конфренсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзӯи “Иқтисоди рақамӣ ва зарурияти ҷорӣ намудани низоми нави ҳисобҳои миллӣ” (Душанбе, 17-уми феввали соли 2021)

6. Хочабекова М.К., Махмадназарова Ф.М. Мафҳум, хусусият ва роҳҳои рушди иқтисодӣ рақамӣ // ДМТ / маводи конфренсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзӯи «Иқтисоди рақамӣ ва зарурияти ҷорӣ намудани низоми нави ҳисобҳои миллӣ» (Душанбе, 17-уми феввали соли 2021).

7. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/networked-readiness-index>

8. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/e-government>

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И ЕЕ СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ В МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕЙТИНГАХ

САТТАРОВ АБДУКАРИМ ДЖАББОРОВИЧ

ассистент кафедры кибернетики и цифровой экономики Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17, тел.: (+992) 919-05-50-70.
E-mail: abkarim@mail.ru.

ТАБАРЗОДА ОРИФДЖОН САЙДАЛИ

кандидат экономических наук, дотсент, заведующий кафедрой кибернетики и цифровой экономики факультет учета и цифровой экономики Таджикского национального университета. 734025, Таджикистан, г. Душанбе пр. Рудаки 17, тел.: +992918675250, E-mail: orif_tabarov@mail.ru

Цифровая экономика в современности – это реальность при реализации которой обеспечивается устойчивое экономическое развитие стран. В статье используются международные рейтинги для оценки уровня развития цифровой экономики. В настоящее время существует несколько международных рейтингов, которые прямо или косвенно характеризуют уровень развития информационно-коммуникационных технологий и развития инструментов электронного правительства в разных странах. В статье определяется место Республики Таджикистан по отношению к странам СНГ и развитым странам в авторитетных международных рейтингах по цифровизации путем дифференциации.

Ключевые слова: цифровая экономика, международные рейтинги, цифровизация, глобальный инновационный индекс, электронное правительство.

DIGITALIZATION OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND ITS STATISTICAL ANALYSIS IN INTERNATIONAL RANKINGS

SATTAROV ABDUKARIM JABBOROVICH

assistants of the department of cybernetics and digital economy, Tajik National University.
734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 17, phone: (+992) 919-05-50-70.
E-mail: abkarim@mail.ru.

TABARZODA ORIFJON SAYDALI

tajik national university, candidate of the economic sciences, managing pulpit of the cybernetics and digital economy faculty account and digital economy. 734025, Tajikistan, Dushanbe city Rudaki avenue 17, phone: +992918675250, E-mail: orif_tabarov@mail.ru

The digital economy in modern times is a reality, the implementation of which ensures the sustainable economic development of countries. The article uses international ratings to assess the level of development of the digital economy. Currently, there are several international ratings that directly or indirectly characterize the level of development of information and communication technologies and the development of e-government tools in different countries. The article determines the place of the Republic of Tajikistan in relation to the CIS countries and developed countries in authoritative international ratings for digitalization through differentiation.

Keywords: digital economy, international rankings, digitization, global innovation index, e-government.

УДК: 33.015 (510+575.3)

НАҚШИ СОЗМОНИ ҲАМКОРИИ ШАНХАЙ ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИ-ИҶТИМОИИ ТОҶИКИСТОН

ГУЛАКОВ УМЕДҶОН МАҲМАДОВИЧ

номзади илмҳои иқтисодӣ, муаллими калони кафедраи молия ва суғуртаи
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе х. Рӯдакӣ 17, тел.: (+992)
987 877499

Дар мақола нақши Созмони Ҳамкории Шанхай дар рушди иқтисодиву-иҷтимоӣ таҳлил гардидааст. Қайд мегардад, ки дар замони муосир ва раванди босуръати ҷаҳонишавӣ қисмати зиёди масъалаҳои минтақавӣ хусусияти байналмилалиро пайдо карда истодаанд, ки дар бисёр ҳолатҳо танҳо як кишвар наметавонад аз уҳдаи ҳалли чунин мушкилоти глобалӣ барояд. Хусусиятҳои рушди муносибатҳои иқтисодии ҳамгироии мамлакатҳои Созмони Ҳамкории Шанхай дар гузариши муносибатҳои дипломатӣ ва таъмини кафолати муносибатҳои иқтисодии шарикӣ тавсиф дода шудааст. Ошкор карда шудааст,

ки нақши ҳамгироии иқтисодии мамлакатҳои аъзои ин созмон дар гирдгирдиши молу маҳсулот, афзоиши сармоягузориҳо ва инчунин рушди муносибатҳои тиҷоратӣ хело назаррас аст.

Асоснок карда шудааст, ки маҳз тавассути ин созмони минтақавӣ мамлакатҳои аъзои он метавонанд доираи фаъолияти иқтисодии муштараки худро васеъ намуда, рушди иқтисодии худро таъмин намоянд. Гардиши савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мамлакатҳои Созмони Ҳамкориҳои Шанхай дар солҳои муайян таҳқиқ карда шуда, тамоюлҳои рушди он муайян карда шудааст.

Калидвожаҳо: ҳамгирӣ, ҷаҳонишавӣ, СҶШ, рушди босуботи иқтисодӣ, содирот, воридот, савдои хориҷи, Маҷмӯи Маҳсулоти Дохили.

Дар замони муосир ва раванди босуръати ҷаҳонишавӣ қисмати зиёди масъалаҳои минтақавӣ ва локалӣ хусусияти байналмилалиро пайдо карда истодаанд, ки дар бисёр ҳолатҳо танҳо як кишвар наметавонад аз уҳдаи ҳалли чунин мушкилоти глобалӣ барояд. Аз ҳамин сабаб, дар ҷаҳон тамоюл ба ташаккули робитаҳои интегратсионӣ дар доираи як ё якчанд минтақа авҷ гирифта истодааст. Яке аз чунин сохтори амниятӣ ва иқтисодии бисёрҷониба дар қитъаи Авруосиё, ин Созмони ҳамкорихои Шанхай (СҶШ) ба шумор меравад.

Дар марҳилаи муосир нақши Созмони ҳамкориҳои Шанхай, ҳамчун механизми таъсирбахш дар рушди иқтисодиву-иҷтимоии кишварҳои аъзо, ки фазои Авруосиёро дар бар мегиранд, боз ҳам муҳимтар гашта истодааст. Дар мутобиқат бо боварии тарафайн, баробарӣ, эҳтироми фарҳангҳои гуногун ва саъю кӯшиш ба вусъатдиҳии якҷояи муносибатҳои мутақобилаи судманд, Созмони ҳамкориҳои Шанхай метавонад ҳиссаи беандозаи худро ба таъмини ҳам суботи амниятии минтақа ва ҳам иқтисодӣ гузорад. Бояд қайд намуд, ки ин созмони бузурги минтақавӣ дар ибтидо, чун иттиҳодияи сиёсӣ-иқтисодии панҷ давлат, ки дар назди худ вазифаи батанзимдарории масъалаҳои наздисарҳадиро дар собиқ сарҳади Шӯравияю Хитой гузошт, ташкил шуда буд. Вале имрӯзҳо бошад, Созмони ҳамкориҳои Шанхай ба як сохтори мукаммали бисёрҷониба мубаддал гаштааст. Дар муддати кӯтоҳи вақт ин ташкилот базаи меърию-ҳуқуқӣ ташкил намуда, робитаҳои кушоди байналмилалиро ба роҳ монд. Вобаста ба ин, Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳимият ва ривочу равнақ додани муносибатҳои иқтисодии худро бо мамлакатҳои аъзои Созмони Ҳамкориҳои Шанхай ҳамеша дар мадди назари худ қарор додааст.

Дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23.04.2014 таъкид мегардад, ки: «Дар шароити имрӯзаи мураккаб ва ҳассоси таърихи башар раванди таҳким ва тақвияти бештари низоми навини муносибатҳои байналмилалӣ бар асоси усулу меъёрҳои возеҳ ва пазируфташуда, ки дар он нақши ҳамоҳангсоз бар уҳдаи Созмони Милали Муттаҳид аст, амри ниҳоят зарурӣ маҳсуб мешавад. Мо бар онем, ки созмонҳои бузурги байналмилалӣ ва минтақавӣ, аз қабили Созмони Ҳамкориҳои Шанхай ва дигар ниҳодҳои ҳамкорихои бисёрҷониба дар тақвияти амалии амният ва субот, татбиқи барномаҳои бузурги иқтисодӣ ва инфрасохторӣ, таъмини раванди густариши равобити халқҳо ва кишварҳо бояд нақши созандатар ва муассиртар дошта бошанд» [1].

Ҳамаи ин ифодакунандаи тақмили муносибатҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо мамлакатҳои аъзои Созмони Ҳамкориҳои Шанхай мебошад.

Муносибатҳои иқтисодӣ пеш аз ҳама ҳанӯз ҳам аз даврҳои хеле қадим ҷой доштанд ва бо мурури замон такмил ёфта истодаанд. Гуфтан ҷоиш аст, ки дар раванди ҷаҳонишавӣ ягон давлатро бе робита дар соҳаҳои гуногун тасаввур кардан мумкин нест. Дар баробари ин барои таъмини рушди иқтисодиву-иҷтимоии мамлакат муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ нақш ва аҳамияти басо муҳимро мебозанд. Дар ҳамбастагӣ ва даровардани тағйиротҳо дар системаи идоракунии иқтисоди ва саршавии амалигардонии муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ заминаи пайдоиши ин мафҳум гаштанд. Дар асл муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ дар савдои байналхалқӣ марказонида шуда, он пеш аз ҳама дар сатҳи корхонаю фирмаҳо баромад мекунад.

Яке аз хусусиятҳои муносири иқтисоди муносири Ҷумҳурии Тоҷикистон инкишоф ва мустаҳкамгардии муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ ба шумор меравад. Муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ ба ғайр аз истифодаи захираҳои дохили барои амали гардонидани манфиатҳои иқтисодии мамлакат аҳамияти бузург дорад. Онҳо ҳалли самараноки масъалаҳои сиёсӣ иқтисоди, аз он ҷумла истехсоли мебошанд. Муносибатҳои беруниқтисоди ҳамчун соҳаи хоҷагии халқӣ бо дигар соҳаҳо зич ва ба таври ғаъл алоқаманд мебошанд. Омили муҳими инкишофи тиҷорати берунӣ ин содироти сармоя мебошад, ки дар асоси он ширкатҳои фаромиллалӣ ташкил карда мешавад, ва онҳо дар бештари мавридҳо аз рӯи сармоя милли буда аз рӯи доираи ғаъолияташон байналмиллалӣ мебошанд. Бинобар ҳамин Тиҷорати Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо мамлакатҳои аъзои Созмони Ҳамкории Шанхай таҳлил менамоем.

Ҷадвали 1

Гардиши савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мамлакатҳои Созмони Ҳамкории Шанхай (СҲШ) млн. долл.

	Солҳо					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
<i>Гардиши савдои хориҷи - ҳамагӣ</i>	4326,2	3929,9	3972,9	4224,3	4523,7	4557,8
Ҷумҳурии исломии Эрон	183,8	114,2	91,8	97,3	64,4	57,7
Ҳиндустон	17,0	23,8	23,7	20,5	24,3	39,7
Қазоқистон	702,1	676,0	838,9	836,5	957,6	909,7
Қирғизистон	33,8	25,7	48,8	62,3	54,2	36,8
Ҷумҳурии Халқии Хитой	793,0	885,1	591,1	651,2	660,9	472,8
Покистон	64,5	55,5	41,3	62,5	56,3	25,8
Федерацияи Россия	1105,5	1036,3	935,9	1023,1	1053,5	973,6
Узбекистон	12,0	69,2	126,4	288,5	362,2	333,8
<i>Ҳамагӣ бо аъзоёни ШОС</i>	2911,7	2885,8	2697,9	3041,9	3233,4	2849,9

Сарчашма: Омори Солонии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе – 2021 саҳ 510.

Чуноне, ки аз рақамҳои ҷадвали № 1 бар меояд, тиҷорати берунаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мамлакатҳои Созмони Ҳамкории Шанхай (СҲШ) аз соли 2015 то соли 2019 рӯ ба афзоиш дорад. Масалан агар дар соли 2015 тиҷорати берунаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мамлакатҳои аъзои ин созмони минтақавӣ 2911,7 млн. долл ИМА-ро ташкил дода бошад, пас ин нишондиҳанда дар соли 2019 ба 3233,4 млн. долл ИМА ё ин ки 1,1 маротиба афзоиш ёфтааст. Вале дар соли 2020 бошад ин нишондиҳанда ба 2849,9 млн. долл. ИМА омада расид, ки нисбати соли 2020 кам вале нисбати солҳои пешин зиёд мебошад. Дар байни мамлакатҳои аъзои Созмони Ҳамкории Шанхай шарикӣ асосӣ ва стратеги барои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар

чодаи тичорати беруна ин пеш аз ҳама Федератсияи Россия ба шумор меравад, ки дар соли 2015 тичорати берунаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ин мамлакати аъзои созмон 1105,5 млн. долл ИМА – ро ташкил додаст, ва дар соли 2019 бошад ин нишондиҳанда ба 1053,5 млн. долл омада расид, ки нишондиҳанда ҳеле хуб мебошад. Вале дар соли 2020 бошад ин нишондиҳанда ба 973,6 млн. долл. ИМА- ро ташкил дод, ки нисбати соли 2015 кам вале нисбати соли, 2017 зиёд аст. Ин пеш аз ҳама вобастааст ба таҳримҳои эълонмуда ҷаҳони Ғарб бар зидди Федерацияи Россия.

Дар байни мамлакатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва аъзои Созмони Ҳамкории Шанхай шарикҳои асосӣ, баъд аз Федератсияи Россия ин Қазоқистон мебошад, ки дар соли 2015 ҳаҷми тичорати берунаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ин давлат 702,1 млн. долл ИМА ташкил медод, ки дар соли 2020 ин нишондиҳанда яқубора ба 909,7 млн. долл. ИМА омада расид. Дигар шарикҳои асосӣ дар тичорати беруна ин Ҷумҳурии Халқии Хитой ба шумор меравад, ки дар соли 2015 тичорати беруна бо ин мамлакати аъзои Созмони Ҳамкории Шанхай, ки яке аз асосгузори таъсиси ин созмон ба шумор меравад 793,0 млн. долл ИМА ташкил дода буд вале дар соли 2020 ин нишондиҳанда ба 472,8 млн. долл ИМА омада расида буд, ки ҳеле кам аст яъне дар муддати 5 соли охири рушди устувори тичорати беруна ба назар намерасад яъне сол аз сол кам шуда истодааст. Тичорати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Ўзбекистон мувофиқи рақамҳои ҷадвали 2 ба афзоиш дорад масалан агар дар соли 2015, 12,0 млн. долл ИМА – ро ташкил медод пас ин нишондиҳанда дар соли 2020 яқубора ба 333,8 млн. долл ИМА омада расидааст. Барои он ки тичорати Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба пурраги баҳо диҳем бояд ҳам ҷамъбасти содирот ва ҳам ҷамъбасти воридоти онро ба таври пурра таҳлил намоем. Содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷадвали 2 оварда шудааст.

Ҷадвали 2

Содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мамлакатҳои Созмони Ҳамкории Шанхай (СҲШ) млн. долл.

	Солҳо					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
<i>Содирот - ҳамагӣ</i>	890,6	898,7	1198,0	1073,3	1174,4	1406,8
Ҷумҳурии исломии Эрон	59,9	39,0	30,4	35,2	18,1	9,4
Ҳиндустон	0,2	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0
Қазоқистон	146,5	194,9	324,3	299,9	218,2	152,2
Қирғизистон	9,4	8,9	10,9	14,1	11,4	9,6
Ҷумҳурии Халқии Хитой	29,1	44,0	35,4	57,1	55,4	34,4
Покистон	23,2	30,3	16,7	10,1	10,4	14,2
Федерацияи Россия	56,9	50,6	32,1	55,2	44,3	41,0
Ўзбекистон	-	35,6	57,1	155,3	172,0	83,5
<i>Ҳамагӣ бо аъзоёни</i> <i>ШОС</i>	325,2	403,3	507,2	626,9	529,8	344,3

Сарчашма: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе – 2021 саҳ 522.

Аз рақамҳои ҷадвали 2 мушоҳида намудан мумкин аст, ки агар дар тичорати буруна Федерацияи Россия дар ҷои аввал бошад пас дар қисми содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мамлакатҳои аъзои Созмони Ҳамкории Шанхай ки ҳамзамон яке аз давлатҳои Осиёи

Марказӣ ба шумор меравад ин Ҷумҳурии Қазоқистон мебошад. Масалан агар дар соли 2015 содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ин мамлакати аъзо 146,5 млн. долл. ИМА-ро ташкил дода бошад пас ин нишондиҳанда дар соли 2020 ба 152,2 млн. долл. ИМА –ро ташкил дод, ки 1,0 маротиба афзоиш ёфтааст ин рақамҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки муносибати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ин мамлакати ҳам дар сатҳи Созмони Ҳамкории Шанхай (СХШ) ва ҳам дучониба ҳеле хуб ба роҳ монда шудааст. Дигар мамлакати аъзои ин созмон ин пеш аз ҳама Федерацияи Россия мебошад, ки тиҷорати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ин шарикӣ стратеги аз соли 2015 то соли 2016 ва 2018 бо суръат афзоиш меёфт вале аз соли 2019 ин ҷониб дар ҳоли коҳишёби қарор дорад. Аллабада қайд намудан ба маврид аст, ки ин шояд вобаста ба он ҳодисаҳои сиёсӣ, ки дар ҷаҳон дар 4-5 соли охир ба вучуд омадаанд вобаста бошад. Бо мамлакати дигари аъзо яъне Ўзбекистон содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои таҳлили рӯ ба инкишоф дорад. Масалан агар дар соли 2016 содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон 35,6 млн. долл. ИМА-ро ташкил дода бошад пас ин нишондиҳанда дар соли 2020 ба 83,5 млн. долл. ИМА –ро ташкил дод. Дар маҷмӯъ содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мамлакатҳои аъзои ШОС дар соли 2015, 325,2 млн.долл. ИМА-ро ташкил медод, пас дар соли 2020 ин нишондиҳанда ба 344,3 млн.долл. ИМА омада расид. Ҳамин тариқ содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои таҳлили бо мамлакатҳои аъзои СХШ, сол аз сол афзоиш ёфтаи стодааст. Вобаста ба ин қайд намудан ба маврид аст, ки дар Сохтори савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои муҳим, ки байни иқтисодшиносон вучуд дорад ин ниҳоят зиёд будани воридот аз мамлакатҳои дигар мебошад. Барои исботи гуфтаҳои боло воридоти Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо мамлакатҳои Созмони Ҳамкории Шанхай (СХШ), дар диаграммаи №1 инъикоси худро ёфтаанд.

Сарчашма: Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе – 2021 саҳ 537.

Ҳамин тариқ, Тоҷикистон як қисми ҷомеаи ҷаҳонӣ буда ҳамкории худро бо институтҳои молиявӣ – иқтисодии байналхалқӣ, мамлакатҳои хориҷа, ташакулёбии ҳамгирӣ, бонки ҷаҳонӣ пеш аз ҳама бо мақсади ҷалб намудани захираҳои беруна инчунин барои амалигардонии лоиҳаҳои сармоягузори, баландбардории секторҳои алоҳидаи иқтисодӣ ва тадбиқи вазифаҳои стратегияи давлат ҷануб гардонидани истодааст. Барои тадбиқи гуфтаҳои боло Созмони Ҳамкории Шанхайро (СХШ) мисол овардан

мумкин аст, ки нақши он дар рушди иқтисодиву иҷтимоӣ мамлакатҳои аъзо хело ҳам калон аст.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 23.04.2014, сомонӣ расмӣ: <http://www.president.tj/node/6598>
2. Борьба с терроризмом и права человека: влияние Шанхайской Организации Сотрудничества, Права Человека в Китае, 2011 г., англ. яз. // <http://www.hrichina.org/research-and-publications/reports/sco>
3. Гулаков У.М. Анализ основных форм и тенденции углубления региональной экономической интеграции// Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе: «СИНО», 2017. - № 2/3. - С.19-24.
4. Исполнение норм Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах в Китайской Народной Республике, «Права Человека в Китае», 2005 г., англ. яз. // <http://www.hrichina.org/public/contents/22060>
5. Китай: Исключение меньшинств, социальная изоляция и рост напряженности, «Права Человека в Китае» и Международная Группа Меньшинств, 2007 г., англ. яз. // <http://www.hrichina.org/public/contents/36055>
6. Манбаи электронӣ: <https://www.unenvironment.org/explore-topics/green-economy/why-does-green-economy-matter/what-inclusive-green-economy>.
7. Национальный доклад о ходе реализации стратегических документов страны в контексте Целей Устойчивого Развития, Душанбе 2018.
8. Назаров Т. Н. Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональное сотрудничество: Душанбе 2004-283 с.
9. Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе – 2021 саҳ 537.
10. Сайт Шанхайской организации сотрудничества // <http://www.sectsc.org/>

РОЛЬ ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ РАЗВИТИИ ТАДЖИКИСТАНА

ГУЛАКОВ УМЕДЖОН МАХМАДОВИЧ

кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра финансов и страхования Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан. Душанбе пр. Рудаки 17, тел.: (+992) 987 877499

В статье анализируется роль Шанхайской организации сотрудничества в экономическом и социальном развитии Таджикистана. Отмечается, что в современности и стремительном процессе глобализации многие региональные вопросы приобретают международный характер, и во многих случаях только одна страна не может справиться с такой глобальной проблемой. Характеризована особенности развития интегрированных экономических отношений между странами Шанхайской организации сотрудничества в развитии дипломатических отношений и обеспечении гарантий экономического

партнерства. Установлено, что роль экономической интеграции стран-участниц в товарообороте и продукции, росте инвестиций, а также развитии торговых отношений значительна.

Обосновано, что именно через эту региональную организацию ее государства-члены могут расширить сферу своей совместной экономической деятельности и обеспечить свое экономическое развитие. Изучен внешнеторговый оборот Республики Таджикистан со странами Шанхайской организации сотрудничества в отдельные годы и выявлены тенденции его развития.

Ключевые слова: интеграция, глобализация, ШОС, устойчивое экономическое развитие, экспорт, импорт, внешняя торговля, валовой внутренний продукт.

THE ROLE OF THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION IN THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TAJIKISTAN

GULAKOV UMEJON MAKHMADOVICH

candidate of economic sciences, senior lecturer, department of finance and insurance, Tajik National University, 734025, Tajikistan. Dushanbe Rudaki Ave. 17, tel.: (+992) 987 877499

The article analyzes the role of the Shanghai Cooperation Organization in the economic and social development of Tajikistan. It is noted that in modern times and the rapid process of globalization, many regional issues acquire an international character, and in many cases only one country cannot cope with such a global problem. The features of the development of integrated economic relations between the countries of the Shanghai Cooperation Organization in the development of diplomatic relations and ensuring guarantees of economic partnership are characterized.

It has been established that the role of economic integration of the participating countries in trade and products, investment growth, as well as the development of trade relations is significant.

It is substantiated that it is through this regional organization that its member states can expand the scope of their joint economic activities and ensure their economic development. The foreign trade turnover of the Republic of Tajikistan with the countries of the Shanghai Cooperation Organization in certain years has been studied and trends in its development have been identified.

Key words: integration, globalization, SCO, sustainable economic development, export, import, foreign trade, gross domestic product.

АНДОЗБАНДИИ ДАРОМАДИ ШАХСОНИ ВОҚЕӢ ДАР ШАРОИТИ ИМРӢЗА

ҚАЮМОВ САӢФУДИН ШАРИФОВИЧ

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи андоз ва андозбандии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17. тел: 901007714.

Андозбандии шахсони воқеӣ дар шароити кунунӣ ҳамчун яке аз унсурҳои муҳими низоми андозҳои умумичумхуриявӣ ба шумор рафта, мувофиқан ва мақсаднок ба ғоидаи буҷети давлатӣ ситонида шудани онро дар назар дорад. Аз ин лиҳоз, дар назар дошта мешавад, ки ин андозбандӣ ба принципи адолатноки асос ёбад ва ҳам ба нафъи мардум бошад. Ба қавле «андоз танҳо ҳамон вақт аз рӯи адолат буда метавонад, ки агар мардум ба тобеияти он розӣ бошанд».

Калидвожаҳо: шахсони воқеӣ, низоми андоз, андозбандӣ, принципҳои андозбандӣ.

Андозбандии шахсони воқеӣ дар шароити кунунӣ ҳамчун яке аз унсурҳои муҳими низоми андозҳои умумичумхуриявӣ ба шумор рафта, мувофиқан ва мақсаднок ба ғоидаи буҷети давлатӣ ситонида шудани онро дар назар дорад. Аз ин лиҳоз, дар назар дошта мешавад, ки ин андозбандӣ ба принципи адолатноки асос ёбад ва ҳам ба нафъи мардум бошад.

Дар замони муосир андозбандии шахсони воқеӣ на танҳо хусусияти махсус, балки ғароиб ё ба қавле «экзотикӣ» низ кашф кардааст. Маълум аст, ки дар як қатор давлатҳо шахсони воқеӣ супорандагони андозҳои мебошанд, ки дар як маврид барои ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳарза менамояд вале ин хусусияти хоси андозбандӣ дар ҳар як давлат махсуб ёфтааст. Масалан дар давлати Аргентина андоз аз ғардиши васоитҳо дар суратҳисобҳои бонкӣ, дар Индонезия андоз аз автомобилҳои ғаронқиммат (вобаста ба ҳаҷми муҳаррик аз 30% то 75%) ва дар Уругвай бошад, андоз барои хизматрасонии алоқа ва қортҳои кредитӣ пешбинӣ карда шудааст.

Қонунгузори амалкунандаи чумхурии андоз аз даромади шахсони воқеиро, ҳамчун яке аз манбаҳои даромади муҳими низоми буҷети давлатӣ медонад. Аллакай, соли 1994 дар раванди қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҚТ) муқаррароти конститутсионӣ оиди ӯҳдадори супоридани андоз аз ҷониби ҳар шахс ҷорӣ карда шуда буд, ки минбаъд асоси устувори сохтори конститутивӣ ва иқтисодии ҷомеаи Тоҷикистон ғардид.

Ҳамзамон, дар ҷараёни қабули аввалин санадҳои меъёрию ҳуқуқии андозбандӣ, хусусан, аввалин санади кодификатсионии андозбандӣ - Кодекси андози ҚТ муқаррарот оиди андозбандии шаҳрвандони чумхурии ва шаҳрвандони хориҷӣ дар ҷ ғардид.

Андоз аз даромади шахсони воқеӣ имрӯзҳо тибқи муқаррароти боби 16-и КА ҚТ ҳамчун андози умумичумхуриявӣ ситонида мешавад. Қонунгузори ҚТ андоз аз даромади шахсони воқеиро ҳам ҳамчун манбаи асосии даромади буҷети давлатӣ пешбинӣ намудааст, чунки ҳамасола ҳаҷми даромадҳои буҷети давлатӣ ба ин намуди андоз низ вобаста аст.

Дар маҷмӯъ бошад, супоридани андози даромад бо тартиби қаблан муайян кардашудаи қонунгузории андоз ба танзим дароварда шуда, нақши асосиро дар робита ба ин санадҳои зериконунӣ ба мисли дастурамалҳои мақомоти дахлдори андоз мебозанд.

Андоз аз даромади шахси воқеӣ ба гурӯҳи андозҳои умумичумхуриявӣ дохил карда шудааст, ки дар аввалҳо тибқи Қонуни ҚТ «Дар бораи андози даромад аз шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бетабаа» аз 06.01.1992 с. таҳти №502 ситонида мешуд. Айни замон ин намуди андоз тибқи талаботҳои боби 16 КА ҚТ ситонида мешавад. Дар зери мафҳуми шахси воқеӣ ягонагии 3 унсури мустақил, яъне шаҳрвандони ҚТ, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бетабаа ятро мефаҳманд.

Супорандагони ин намуди андозро дар муносибатҳои ҳуқуқии андозбандӣ ҳамчун резидент ва ғайррезидент ном мебаранд. Қонунгузории ҷорӣ супоридани ин намуди андозро дар ду маврид пешбинӣ намудааст:

1. ситонидани андози даромад аз шахсони воқеӣ дар манбаи пардохт;

2. ситонидани андози даромад аз шахсони воқеӣ ҳангоми дар манбаи пардохт нигоҳ надоштани он.

Объекти андозбандӣ даромад ба ҳисоб меравад. Аммо қайд кардан лозим аст, ки на ҳама гуна даромаде, ки шахсони воқеӣ ба даст мебароранд, андозбандишаванда ба ҳисоб меравад. Бинобар ҳамин ҳам, дар як қатор санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, аз он ҷумла дар моддаи 8-и Кодекси андоз мафҳумҳои фаъолияти соҳибкорӣ ва фаъолияти ғайрISOҳибкорӣ ҷой дода шудаанд. Дар ҳамбастагӣ ба ин қайд кардан зарур аст, ки ашхоси воқеӣ мутобиқи муқаррароти қонунгузорӣ ҳуқуқи конституцониини машғул шудан ба фаъолияти соҳибкориро дороанд, ки ин дар навбати худ боиси ба даст даровардани даромад (фоида) мегардад. Барои резидентҳо бошад ба сифати чунин объект даромади андозбандишавандае ба ҳисоб меравад, ки он ҳамчун фарқи байни даромади умумӣ дар соли тақвимӣ ва маблағи тарҳшудаи хароҷоти пешбинишудаи Кодекси андоз барои ҳамин давра муайян карда мешавад. Андозбандии ҳам резидентон ва ғайррезидентон ба фаъолияти соҳибкорӣ ва фаъолияти ғайрISOҳибкорӣ вобаста доништа мешавад. Фаъолияти соҳибкорӣ фаъолияти марбут ба хариду фурӯш, супоридан ё иҷораи амволро медонанд, ки ақаллан ҷавобгӯи яке аз талаботҳои зерин бошад:

1. мунтазам ва муқаррарӣ ба ҷо оварда шавад;

2. молҳо (корҳо ва хизматрасониҳо) пешкаш карда шаванд;

3. чунин амалиётҳо дар доираи фаъолияти савдо ва миёнаравӣ (аз ҷумла фаъолияти дилерӣ) сурат гиранд.

Айни замон, доираи фаъолият мавҷуд аст, ки ғайрISOҳибкорӣ номида мешавад ва инхоро дар бар мегирад:

1. ҷойгир намудани маблағҳои пулӣ дар бонкҳо ё дар дигар муассисаҳои молиявӣ;

2. ба иҷора додани амвол;

3. ба идоракунии боэътимод супоридани амвол;

4. харидани (фурӯш ё супоридани) ҳисса дар сармояи оинномавии корхона ё коғазҳои қимматноки он; харидани (фурӯш ё супоридани) вомбаргҳо ё ҳама гуна дигар векселҳо; харидан (фурӯш ё супоридани) ҳисса дар фонди саҳомии инвеститсионӣ ё ҳуқуқи муаллифӣ ва ҳама гуна ҳуқуқҳои шабеҳи ба фурӯшанда тааллуқдошта, ки эквиваленти фаъолияти ғайри соҳибкорӣ мебошанд;

5. иҷрои кори киро;

6. хидмати давлатӣ;

7. фаъолияти эҳсонкорӣ;

8.фаъолияти динӣ.

Субъектони ин намуди андозро резидентон ва ғайрирезидентон ташкил медиҳанд, ки аз ҳисоби фаъолияти соҳибкорӣ ва ғайрISOҳибкорӣ даромад ба даст мебароранд. Резидентон ашхосе ба ҳисоб мераванд, ки дар давоми 12 моҳи пайдарҳаи соли тақвими хотимаёбанда дар ҳудуди Тоҷикистон зиёда аз 182 рӯз бошанд. Дар баробари ин ашхосе, ки шаҳрванди Тоҷикистон мебошанд ва ё барои зисти муқимӣ аризаи дахлдор пешбинӣ намудаанд, ҳамчун резидент эътироф мегарданд. Ин ҳолат дар сурате низ эътироф мегардад, ки агар чунин ашхос ба хориҷа сафар намуда, корманди сафорат, намоёндагҳои дипломатӣ, тижоратӣ ва ба мақоми ба онҳо баробаркардашуда, аъзои ташкилоти байналмилалӣ ва байниҳукуматӣ бошанд, инчунин аъзои оилаи онҳо. Ба сифати резидент аъзои экипажи воситаҳои нақлиёти ба ашхоси воқеӣ ва ҳуқуқӣ мутааллиқ ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, хизматчиёни ҳарбӣ ва кормандони ғайринизомии дар пойгоҳҳои ҳарбӣ, қисмҳои ҳарбӣ, гурӯҳҳо, қисмҳо ва ҷузъу томҳои ҳарбии беруна аз марзи ҷумҳурӣ қарордошта дохил мешаванд. Онҳое, ки дар объектҳои моликияти ҷумҳурии мо буда, дар асоси шартномаҳои консессионӣ кор мекунанд ва ё донишҷӯён, хонандагон, касбгирандагоне, ки дар давоми тамоми мӯҳлати таълим ва таҷрибаомӯзӣ дар давлатҳои ғайр қарор доранд. Ба ин гурӯҳ ҳамчунин муаллимон ва кормандони илмӣ, ки бо мақсади таълимотӣ, машварат ва ё иҷрои корҳои илмӣ берун аз ҳудуди ҷумҳурӣ қарор доранд, шомил мебошанд. Боқимонда ашхос ҳамчун ғайрирезидент эътироф карда мешаванд.

Айни замон ашхосе ҳастанд, ки ба сифати резидент ва ҳатто ғайрирезидент низ эътироф намегарданд ва тахти андозбандӣ умуман қарор намегиранд. Ба ин ашхос инҳоро дохил намудаанд:

- 1.ашхоси дорои мақоми дипломатӣ ё консулгарӣ (ё аъзои оилаи чунин ашхос);
- 2.кормандони ташкилотҳои байналмилалӣ ё ашхосе, ки дар хизмати давлатии кишвари хориҷӣ кор мекунанд (аъзои оилаи онҳо);
- 3.ашхосе, ки танҳо барои гузаштан аз як давлати хориҷӣ ба дигар давлати хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омадаанд, яъне транзит.

Ба ақидаи мо ягона масъалае, ки дар ин маврид баҳсталаб мебошад ин ба сифати андозсупоранда эътироф кардани шаҳрвандони хориҷи кишвар, ки пеш аз ҳама ба Тоҷикистон омадаанд ва минбаъд дорои ҳолати ҳуқуқии сафоратӣ ва ё намоёндагии дипломатию консулӣ гаштаанд, мебошад. Тибқи қонунгузори амалкунанда ҳолати чунин ашхосро дучониба маънидод кардан мумкин аст. Албатта, то он даме, ки чунин ашхос ба сифати корманди ё мақоми сафоратхона ва ё намоёндагии давлати дигар эътироф карда гамешаванд, онҳо супорандагони андоз ба ҳисоб мераванд ва ҳолати ҳуқуқии онҳоро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳолати ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷи» аз 01.02.1996 с. муайян месозад.

Объектони андозбанди андоз аз даромади шахсони воқеиро бошад даромадҳои зайл ташкил медиҳанд (чӣ дар шакли пулӣ ва чӣ дар шакли аслӣ):

- 1.даромадҳое, ки ҳамчун музди меҳнат гирифта шудаанд;
- 2.даромадҳое, ки аз ҳисоби кори ғайрикироя ба даст оварда шудаанд;
- 3.ҳама гуна даромадҳои дигар.

Яке аз гурӯҳҳои асосии объектони андозбандишавандаи шахсони воқеиро даромадҳо аз ҳисоби музди меҳнат ташкил медиҳанд, ки тибқи қонунгузори меҳнатӣ аз чониби корфармо дар манбаи пардохт нигоҳ дошта мешаванд. Чунин даромадҳо даромадҳои мустақамгардида ба ҳисоб рафта, тавассути меъёрҳои қонунгузори андоз, андозбандӣ карда мешаванд, ки дар нақшаи зерин намоён аст:

р/т	Маблағи даромади андозбандишаванда (дар як моҳ)	Маблағ ва меъёри андоз
1.	На зиёда аз тарҳи шахсӣ	Даромад андозбандӣ намешавад (аз андозбандӣ озод)
2.	Зиёда аз миқдори тарҳи шахсӣ то 140 сомони	8 фоиз аз маблағи даромади андозбандишавандаи зиёда аз тарҳи шахсӣ
3.	Зиёда аз 140 сомонӣ	Маблағи андози сатри 2 чамъ 13 фоиз аз маблағи даромади андозбандишавандаи зиёда аз 140 сомонӣ

Ба даромадҳои умумие, ки аз онҳо андоз ситонида мешавад инҳо дохил мешаванд:

1. даромадҳо аз ҳисоби фаъолияти соҳибкорӣ, ки ба онҳо дохил мегардад:

а) фоида аз фурӯш ё додани активҳои бо мақсади соҳибкорӣ истифодашаванда;

б) даромаде, ки барои розигӣ додан ҷихати маҳдуд намудани фаъолияти соҳибкорӣ ё бастанӣ корхона гирифта мешавад;

в) маблағҳои аз ҳисоби фурӯши воситаҳои асосӣ гирифташуда;

г) хароҷоти ҷуброншаванда.

2. даромадҳо аз ҳисоби фаъолияти ғайрISOҳибкорӣ, аз ҷумла:

а) даромади фоизҳо;

б) суди саҳмияҳо (дивидендҳо) ба шарте, ки дар манбаи пардохт андозбандӣ нашуда бошанд;

в) даромад аз иҷора ё кирои амвол;

г) роялти;

д) маблағи қарзи ба андозсупоранда бахшидаи қарздиҳанда;

е) фоида аз фурӯш ё додани активҳое, ки барои фаъолияти соҳибкорӣ истифода бурда намешаванд.

3. дигар даромадҳое, ки дорои маънои афзоиши арзиши активҳои софи андозсупоранда мебошанд.

Андоз аз даромади шахсони воқеӣ бо назардошт ва бе назардошти андози иҷтимоӣ ситонида мешавад. Қонунгузориҳои андоз пардохти андози даромади ашхоси воқеиро одатан дар манбаи пардохт пешниҳод менамояд, ки тибқи муқаррароти Дастурамал «Дар бораи ситонидани андоз аз даромад дар манбаи пардохт» аз 04.08.2005 таҳти №267 ситонида мешавад.

Ситонидани андоз аз даромади ашхоси воқеӣ низ тарҳкуниҳои шахсиро аз ҳисоби ин намуди андоз дар ҳаҷми 10 музди меҳнати ҳадди ақал барои шахсони зерин пешбинӣ менамояд (б.2 м.139 КА ҚТ):

1. Қаҳрамонони Иттиҳоди Шӯравӣ ва Қаҳрамонони Тоҷикистон, шахсони дорандаи 3 дараҷаи ордени Шараф, маъҷубони давраи кӯдакӣ ва маъҷубони дараҷаи 1 ва 2;

2. иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва шахсони ба онҳо баробаркардашуда, иштирокчиёни дигар амалиётҳо оид ба муҳофизати ИҶШС аз ҷумлаи хизматчиёни

харбие, ки дар қисмҳои ҳарбӣ, ситодҳо ва муассисаҳои ба ҳайати артиши амалкунанда шомилбуда хизмат кардаанд, собиқ партизанҳо ва ҷанговарони интернатионалист;

3. шаҳрвандони мубталои бемориҳои шуоъ, ки дар натиҷаи оқибатҳои садамаҳо дар объектҳои атомӣ руҳ дода иштирок намудаанд ва шахсони рафъкунандаи оқибатҳои чунин садамаҳо.

Масалан, мутобиқи Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии шаҳрвандоне, ки бар асари фалокати нерӯгоҳи барқи атомии Чернобил зарар дидаанд» аз 05.03.2007 тахти №242 ҳолати ҳукукии шахсоне, ки дар объекти атомии ба садама дучоршудаи Чернобил хизмат кардаанд муайян карда мешавад. Ҳамзамон, қонунгузор барои ин гуна шахсон як қатор пардохтҳоеро муқаррар намудааст, ки мутаносибан аз пардохти андоз озод карда мешаванд, агар ба мазмуни қонуни мазкур дар вобастагӣ ба Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон назар намоем.

4. Дар ҳолате, ки агар шахси воқеӣ камтар аз шонздаҳ рӯзи тақвимӣ дар давоми моҳ корманди кироя бошад, пас ҳангоми муайян намудани даромади андозбандишавандаи корманд тарҳи шахсӣ анҷом дода намешавад.

5. Тарҳи шахсӣ аз даромади андозбандишаванда тибқи даромадҳои гирифташуда танҳо дар як ҷойи кори (асосии) корманд роҳ дода мешавад. Дар ҳолате, ки шахси воқеӣ корманди кироя ва соҳибкори инфиродӣ намебошад, тарҳи шахсӣ, танҳо дар як маҳалли пардохти даромад, ки дар асоси аризаи пешниҳодшудаи ӯ муайян карда мешавад, роҳ дода мешавад.

6. Ҳангоми ҳисоб кардани даромади андозбандишавандаи шахси воқеӣ аз даромади ӯ маблағи андози иҷтимоии барои суғурташудагон, ки бо меъёри 1 фоиз нигоҳ дошта шудааст, тарҳ карда мешавад.

7. Шахсе, ки даромади шахси воқеиро пардохт менамояд, барои дуруст амалӣ намудани тарҳи шахсӣ ҷавобгар мебошад. Дар ҳолати вайрон намудан маблағи андози бинобар нодуруст тарҳ кардан ба бучет вориднашударо ҳамин шахс ҷаброн менамояд.

Ҳамчунин, қонунгузори андоз 17 ҳолатеро пешбинӣ менамояд, ки асоси озодкунӣ аз супоридани ин андоз ғафтаанд. (талаботи м. 104 КА ҚТ).

1) Даромад аз фаъолияти расмӣ дипломатӣ (консулӣ) ва фаъолияти ба он баробаркардашудаи шахсе, ки шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон намебошад, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон.

2) Арзиши молу мулк дар шаклҳои аслий (натуралӣ) ва (ё) пулӣ, ки аз шахсони воқеӣ ҳамчун мерос ё тӯхфа гирифта шудаанд, ба истиснои даромадҳое, ки аз ҳисоби ин молу мулк гирифта шудаанд, аз ҷумла маблағҳое, ки ба ворисони (ворисони ҳукукии) муаллифони асарҳои илмӣ, адабӣ, санъат, инчунин барои кашшофӣ, ихтироъкорӣ ва намунаҳои саноатӣ пардохт мешаванд.

3) Арзиши тӯхфаҳои аз шахсони ҳукуқӣ гирифташуда, инчунин ҷоизаҳои (бурдҳои) дар озмунҳо ва мусобиқаҳои гирифташуда, аз ҷумла дар шакли пулӣ, ки агар:

а) арзиши тӯхфаҳои аз шахсони ҳукуқӣ гирифташуда, ки аз 100 нишондиҳанда барои ҳисобҳо дар як сол зиёд нест;

б) арзиши ҷоизаҳои (бурдҳои) дар намоишҳо ва мусобиқаҳои байналмилалӣ гирифташуда, ки аз 500 нишондиҳанда барои ҳисобҳо дар як сол зиёд нест;

в) арзиши ҷоизаҳои (бурдҳои) дар озмунҳо ва мусобиқаҳои ҷумҳуриявӣ гирифташуда, ки аз 100 нишондиҳанда барои ҳисобҳо дар як сол зиёд нест.

4) Нафақаҳои давлатӣ ва суғуртавӣ стипендияҳои давлатӣ, ёрдампулиҳои давлатӣ ва ҷабронпулиҳои давлатӣ.

5) Алиментҳо аз шахсоне, ки онро мегиранд, маблағҳое, ки барои супоридани хун, шири модарӣ ва дигар кӯмакҳои ба донорҳо додашаванда.

б) Пардохтҳои якдафъаина ва кӯмаки моддӣ аз ҳисоби бучет, ки мутобиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дода мешаванд, маблағҳои аз ҷониби корфармо ба шахси воқеӣ - резидент пардохтшавандаи хароҷоти сафарҳои хизматӣ аз рӯи меъёрҳои муқарраршуда, маблағи ҷуброни хароҷоти сафарҳои хизматиӣ аз ҷониби ташкилотҳои байналмилалӣ ва муассисаҳои онҳо, фондҳо, ташкилотҳои ғайридавлатӣ - ғайррезидент аз ҳисоби маблағҳои ин шахсони дар боло номбаршуда, инчунин кӯмаки башардӯстона (гуманитарӣ) ва кӯмаки эҳсонкорӣ, аз ҷумла ҳангоми офатҳои табиӣ.

7) Афзоиши арзиш ҳангоми фурӯш ё дигар шакли бегона кардани:

а) биноҳои (хучраҳои) истиқоматӣ, ки на кам аз 3 сол қойи зисти (истиқомати) асосии андозсупоранда то бегона кардан қарор дошта бошанд;

б) дигар объектҳои ғайриманқул, ки на кам аз 2 сол то санаи бегона кардан дар моликияти андозсупоранда қарор дошта бошанд.

8) Афзоиши арзиш ё дигар шакли бегона кардани молу мулки манқул, ба истисноӣ:

а) молу мулке, ки аз ҷониби андозсупоранда барои фаъолияти соҳибкорӣ истифода бурда мешавад;

б) фурӯши воситаҳои нақлиёти механикӣ ва ядакҳо, ки бояд ба қайди давлатӣ гирифта шаванд ва на камтар аз як сол то санаи бегона кардан дар моликияти андозсупоранда қарор дошта бошанд;

в) моликияти қиматноки таърихӣ (антиквариат).

9) Маблағи ҷоизаҳо ва мукофотҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

10) Пардохтҳои суғуртавие, ки тибқи шартномаҳои дорои хусусиятҳои ҷамъшаванда ва баргардонидашаванда дар доираи маблағҳои аз ҷониби шахси воқеӣ ба ҳисоби ҷунин шартномаҳо пардохтшуда ва пардохтҳои суғуртавие, ки дар натиҷаи фавти шахси суғурташуда гирифта шудаанд.

11) Маблағҳои маош, подошпулиҳо ва дигар маблағҳои пардохтшуда вобаста ба адои хизмат (ичрои ўҳдадорихои мансабӣ) ба хизматчиёни ҳарбӣ, шахсони ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи системаи вазоратҳои мудофия, қорҳои дохилӣ (ба истисноӣ Хадамоти давлатии “Муҳофиза”), мақомоти давлатии амнияти миллӣ, оид ба ҳолатҳои фавқулодда ва мудофияи граждони, воҳидҳои ҳифзи ҳуқуқи мақомоти назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия, мақомоти гумрук, Агентии назорати маводи нашъовар, Гвардияи миллӣ, системаи иҷрои ҷазои ҷиноятии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

12) Бурдҳо аз вомбаргҳои давлатӣ ва лотереяҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баровардааст, дар ҳаҷми на зиёда аз 50 сомонӣ ба як вомбарг ё лотерея.

13) Кӯмаки иҷтимоии суроғавӣ, ёрдампулӣ ва ҷубронпулиҳо, ба истисноӣ пардохтҳо вобаста ба музди меҳнат, ки аз ҳисоби маблағҳои бучети давлатӣ тибқи ҳаҷм ва тартиби муайяннамудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дода мешаванд.

14) Ҷуброни зарари ҷисмонӣ ё дигар намуди зарари ба саломати корманд вобаста ба иҷрои ўҳдадорихои меҳнатнаш ва хизматиаш расонидашуда, мутобиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.

15) Арзиши либоси махсус ва (ё) либоси расмӣ ва пойафзол, воситаҳои ҳифзи инфиродӣ ва кӯмаки аввалияи тиббӣ, собун, воситаҳои безараркунанда, шир ё дигар маҳсулоти истеъмолии ба онҳо баробари барои истеъмоли табобатӣ ва профилактикӣ

додашуда тибқи меъёрҳо ва вобаста ба соҳаҳои фаъолият, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудаанд.

16) Пардохтҳои суғуртаи тибқи шартномаҳои суғуртаи ҳатмии масъулияти корфармо (аз ҳисоби маблағҳои корфармо) барои расонидани (ҳангоми расонидани) зарар ба ҳаёт ва саломатии корманд ҳангоми иҷрои ӯҳдадориҳои меҳнатӣ (хизматӣ).

17) Маблағи ҷуброни зарари моддӣ, ки бо қарори суд муқаррар карда шудааст.

Мачмуан, паҳлӯҳои асосии андози даромадро асосан гуфтаҳои дар боло овардашуда дарбар мегиранд.

Айни замон Кодекси андоз бо таҳрири нав омода шуда истодааст. Бисёр хуб мешуд агар дар кодекс механизмҳои ситонидани андоз аз даромад аз сари нав дида баромада мешуданд, ба монанди:

- аз нав дида баромадани объектҳои андозбандӣ ва манбаи андозситонӣ;
- дар вақти андозбандӣ тафриқаи даромадҳо ба назар гирифта шавад;
- вобаста ба даромадҳои гирифташуда меъёрҳои гуногун ҷорӣ карда шавад.

Инчунин барои оилаҳои серфарзанди камбизоат оиди ин намуди андоз имтиёзҳои муайян ба роҳ мондан лозим. (Таҷрибаи давраи Шуравӣ дар назар дошта мешавад, яъне то 30 % аз пардохти андоз озод намудани оилаҳои серфарзанд).

АДАБИЁТ

1. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, Офсет – 2012.
2. Алексеева А. А. Роль земельного налога в формировании местных бюджетов // Пробелы в российском законодательстве. 2009. №4. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/rol-zemelnogo-naloga-v-formirovanii-estnyh-byudzhetov> (дата обращения: 05.06.2017).
3. Фафуров Б. Ф. Тоҷикон. Китоби якум, Д., 1983, 720 сах.
4. Давидович Е. А. Материалы для характеристики экономики и социальных отношений в Средней Азии XVI в. – ИООН АН Тадж. ССР, 1961/(24) – стр. 40 – 44.
5. Европейская экономическая комиссия. Управление земельными ресурсами в Европе. Тенденция развития и основные принципы // Организация объединенных наций. Н.-Й.; Женева, 2005.
6. Зырянова Т.В., Кот Е.М. Отечественный и зарубежный опыт порядка исчисления земельного налога // Международный бухгалтерский учет. 2010. №16. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/otechestvennyy-i-zarubezhnyy-opyt-poryadka-ischisleniya-zemelnogo-naloga> (дата обращения: 05.06.2017).
7. Исломов С. И. Очерки истории экономической мысли таджикского народа эпохи феодализма. – Душанбе, 2002, стр. 167.
8. Исломов С. И. Экономическая система восточного феодализма и ее отражение в трудах таджикских мыслителей. – Д., 2000, стр. 115 – 141.
9. Исломов С.И. Таърихи назариёти иқтисодӣ. Д., 2001, 273 с.

НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ ДОХОДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ НА СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

КАЮМОВ САЙФУДИН ШАРИФОВИЧ

кандидат экономических наук, доцент кафедры налогообложения и налогообложения
Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17.
тел: 901007714.

Налогообложение физических лиц в сложившейся ситуации является одним из важнейших элементов национальной налоговой системы, что предполагает его надлежащий и адресный сбор в пользу государственного бюджета. Таким образом, предполагается, что это налогообложение основано на принципе справедливости и на благо людей. Как говорится, «налог может быть справедливым только в том случае, если народ согласен на его подчинение».

Ключевые слова: физические лица, налоговая система, налогообложение, принципы налогообложения.

TAXATION OF INCOME OF A INDIVIDUAL IN MODERN CONDITIONS

KAYUMOV SAIFUDIN SHARIFOVICH

candidate of economic sciences, associate professor of the department of taxation and taxation
of the Tajik National University. 734025, Tajikistan, Dushanbe, ave. Rudaki 17. tel: 901007714.

Taxation of individuals in this situation is one of the most important elements of the national tax system, which implies its proper and targeted collection in favor of the state budget. Thus, it is assumed that this taxation is based on the principle of fairness and for the benefit of the people. As the saying goes, "a tax can only be fair if the people agree to obey it."

Key words: individuals, tax system, taxation, principles of taxation.

САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ РУШДИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ НАВИ ИТТИЛООТӢ ДАР КОРХОНАҲО

МУҲСИНОВ ДАВЛАТАЛИ САИДВАЛИЕВИЧ

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент мудири кафедраи менеҷмент ва
маркетинги Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон ш.
Душанбе, тел.: (+992) 907-65-06-65 e-mail: d_mukhsinov@mail.ru

НАИМЗОДА НЕМАТУЛЛО ҚУДРАТУЛЛО

унвонҷӯи кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, тел.: (+992) 918706959

Дар мақола хусусияти асосии тараққиёти ҷамъияти ҳозираи инсонӣ дар иттилоотикунони он дарҷ мегардад, ки мақсади асосии он аз ҷорикунии воситаҳои техникаи ҳисоббарор ва телекоммуникатсионӣ дар ҳама соҳаҳои фаъолияти инсонӣ ба ҳисоб меравад.

Дар раванди фаъолияти истеҳсолӣ иттилоот ва захираҳои иттилоотӣ ҳамчун нишондиҳандаи алоҳидаи иқтисодӣ дида баромада мешавад, ки яке аз элементҳои муҳимтарини менеҷменти ҳозиразамон ба ҳисоб меравад.

Мақсади ниҳоии ҳамаи фаъолияти корхонаҳои истеҳсолӣ ва тиҷоратӣ пешниҳоди маҳсулоте мебошад, ки ба талаботҳои бозори мақсаднок мувофиқ бошад. Чунин натиҷаро системаи комплекси идоракунии сифат ва рақобатнокӣи корхона таъмин месозад. Бинобар ин, ҷамъоварварӣ ва интихоби ахбороти зарурӣ, коркард, ва амалисозии маълумотҳо барои истеҳсоли маҳсулоти босифат ва коркарди стратегияи рақобатпазирии маҳсулоти бозоргир заминаи асосӣ ба ҳисоб меравад.

Калидвожаҳо: иттилоотикунонӣ, захираҳои иттилоотӣ, идоракунии захираҳои иттилоотӣ, муҳити иттилоотии корхона.

Самтҳои афзалиятноки рушди технологияҳои нави иттилоотӣ дар ҳамаи ҷабҳаҳои ҳаёти ҷамъият аз маводӣ истеҳсоли то соҳаи иҷтимоиро дар бар мегирад ва хизматрасонии сифатан нави рафти фаъолияти инсонӣ бо истифодаи техникаи ҳисоббарори муосир, системаи телекоммуникатсия ва ташкили шабакаҳои иттилоотӣ вобаста мебошанд.

Дар замони муосир иттилоот хусусияти нав ба нав мегирад ва аз тарафи дигар саноати технологияи иттилоотӣ ва мубаддалшавии он ба молу маҳсулот ҳамчун моли махсус хариду фурӯш карда мешавад ва он аз индустрияи информатика ба технологияҳои иттилоотӣ табдил меёбанд.

Ҷамъияти башар дар даврае умр ба сар мебарад, ки дар он селоби иттилоотӣ рӯз аз рӯз ба хусусиятҳои ба худ хос меафзоянд. Ин афзоиши иттилоотӣ ба иқтисодиёт ва ҳам ба иҷтимоиёт тааллуқ доранд. Аз ҳама зиёд болоравии ҳаҷми иттилоот ба соҳаи саноат ва соҳаи молиявию бонкӣ рост меояд. Дар соҳаи саноат афзоиши ҳаҷми иттилоот ва рушди ҳаҷми истеҳсолот, мураккабшавии рафти ҳуди тайёр кардани маҳсулот,

истифодаи молу ашё, таҷҳизоти технологӣ, бо васеъшавии алоқаҳои дохилӣ ва берунӣ объектҳои истеҳсоли вобаста мебошанд.

«... муносибатҳои иқтисодии муосир нишон медиҳад, ки соҳаҳои иқтисодӣ, бахусус соҳаи молия бояд ба ҷолишҳои технологии муосир омода бошад. Афзоиши бошиддати технологияҳои инноватсионӣ ва технологӣ, фаъолгардонӣ ва ворид намудани технологияҳои муосирро дар иқтисодӣ тақозо менамояд, ки талаби рушди иқтисодии иқтисодиёти Тоҷикистон мебошад» [10, с. 42]

Муносибатҳои бозорӣ талаботҳои сари вақт бо иттилооти дақиқ таъмин намудани системаи идоракунӣ, идоракунӣ истеҳсолот, самаранокии хизматрасониҳои маркетингӣ, фаъолияти молиявӣ бонкӣ ва сармоягузорӣ нақши онҳоро дар идоракунӣ умуман меафзоёнад. Дар шароити имрӯзаи рушди истифодаи технологияи нави коркарди иттилоотӣ ва идоракунӣ ба кулӣ ҳаёти ҷамъиятро тағйир медиҳад.

Кӯшиши рушди бозорҳои молӣ ва молиявӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз омилҳои пешбарандаи ҷараёни иттилоотикунӣ ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ мебошанд. Ҳоло аз тарафи шахсони алоҳида ва ҷамъият баҳодиҳии нақши иттилоот дар хизматрасониҳои истеҳсоли ҳоҷатдорӣ, фаъолияти идоракунӣ ва категорияҳои гуногуни истифодабарандагон ба кулӣ тағйир ёфтааст. Ҷамъияти мо ҷамъияти кушода мебошад, бинобар ҳамин талабот ба иттилооти дақиқ ва бозғаймнок барои истифодабарандагон дар шакли маълумотҳо меафзоёнд. Иттилоот ҳамаи ҷабҳаҳои фаъолияти субъектҳои ҳоҷатдорӣ - иқтисодӣ ва истеҳсолот, ки менечери аз ҳама олӣ, механизми асосии идоракунӣ мебошад, дар ҳолати дуруст ба роҳ мондани он система самаравӣ хуби иқтисодӣ медиҳад. Дар натиҷаи фаъолияти қонунбарорӣ ва танзими давлатӣ талабот ба иттилооти ҳисоботию оморӣ дар дараҷаҳои микро ва макроиқтисодӣ, ки ба миён меоянд, баланд шудааст. Барои сохторҳои микроиқтисодӣ ба даст овардани иттилооти муҳим яке аз роҳҳои баланд бардоштани фаъолияти он мебошад. Чунки дар ҳолати аёнии иттилоот ҷудо кардани қисми муҳими он нақши муҳим дорад. Қабули қарорҳои зарурӣ дар ҳамаи дараҷаҳои идоракунӣ зарур аст. Агар иттилооти пешниҳодшуда дақиқ ва муҳим набошад, он гоҳ қарорҳои қабулкардашуда бефоида ва нолозим шуда мемонанд.

Талаботи баланди иттилоотӣ барои мақсадҳои идоракунӣ ва рушди беканори ҷараёни иттилоотӣ дар навбати аввал унсурҳои асосии инфрасохториро ба миён мегузорад. Инфрасохтори иттилоотӣ чунин масъалаҳои муҳими рӯзмарро дар бар мегирад: таъмини кадрҳо, техникаи ҳисоббарорӣ, воситаҳои алоқа, таъмини методологӣ, таъмини барномавӣ, таъминоти технологӣ, таъмини фаъолиятҳои дигар.

Бо мақсади таъмини дараҷаи лозимӣ бо компютер, таъмини бозор бо техникаи ҳисоббарор, компютерҳои фардии истеҳсоли хориҷи пур карда, бо нархи дастрас ва талаботи таъмини техникӣ ва технологӣ ҷавобдиҳанда, омода карда мешаванд.

Болоравии ҳаҷми иттилооти илмӣ-техникӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва дигар ҳелҳои он, системаи идоракунӣ ва технологияи иттилооти истифодашавандаро самаранок ташкил карда, мақсад барои ҳалли масъалаҳои рӯзмарро истифода бурдан мебошад. Дар қатори ҳамаи масъалаҳои дар боло овардашуда, масъалаҳои ташкил ва саривақт истифодабарии системаҳои нави технологияи коркарди иттилоотӣ ба миён меояд, ки бе ҳалли ин масъалаҳо технологияи нави иттилоотӣ мазмунӣ худро гум мекунад. Таносубан ба ҳамаи ин талабот, барои сохтани системаҳои автоматикардашудаи хусусиятҳои гуногун дошта, дар соҳаи илму техника, соҳаи иқтисодӣ ва дигар соҳаҳо зиёд мешаванд.

Ғункунии шумораи чунин созандагӣҳо ба сифати онҳо ва ҷудокунӣ бозори маҳсулоти иттилоотӣ техника ба миён меоянд. Яке аз самтҳои асосии рушди ҷараёни

иттилоотикунонии чамъият ва корхонаю соҳибкорон пеш аз ҳама аз ташкили компютеркунонии ҷои кор, ба як системаи муайян дохил кардан ба шабакаи Интернет пайваст кардани онҳо мебошанд. Ташкили чунин системаҳои ҳозиразамони иттилоотӣ дар асоси истифодаи воситаҳои техникӣ ва коммуникатсия ба ҷо оварда мешаванд. Хизматрасониҳои телекоммуникатсионӣ барои ирсоли маълумотҳо дар шароити ҳозира дар асоси шабакаҳои алоҳида ва бузургкардашуда ба ҷо оварда мешаванд.

Дар шароити имрӯза роҳбар ва идоракунандагон дар ҷои қорӣ худ дар сонияҳои башумор маълумотҳои лозимиро барои таҳлили ҳолати истеҳсолот, бозор ва ғайраҳо ба даст меоранд. Чунин аз нав коркардҳои технологӣ барои ташкили меҳнати идоракунӣ аз сабаби ба қуллӣ тағйир додани сифати технологияи коркард ба ҷо оварда мешаванд. Ҳуҷҷатикунонии селоби иттилоот, истифодаи усулҳои нави коркарди маълумотҳо, ташкили базаи маълумотҳо ва дигар маълумотҳои нави технологӣ дар шароити ҳозира шаклҳои нави амалинамоиро мегиранд.

Ҳолати бозор, шароити нав барои болоравии доимии пардохтпазирии тақлифҳо маҳсулоти барномавӣю техниро ба миён меорад. Яке аз талаботи аввалини корхона ва ё фирма, ташкилот, бонк, идораи амалиёти истеҳсолию хоҷагидорӣ, коркарди маълумотҳои муҳосиба, ташкили сохтани ҳисобот, омода кардан ва ба як система дохил кардани иттилооти маркетингӣ мебошад, ки ин ҳама дар асоси тақлифоти дар воситаҳои техникӣю барномавӣ ва системаҳои ҳозиразамони автоматикунонидашудаи иттилоотӣ ва технологияи нави иттилоотӣ ташкил карда мешаванд.

Дар солҳои охир муайян намудани омилҳои самаранокии иқтисодии иттилоот нисбат ба солҳои пешинаи технологияи иттилоотӣ ба қуллӣ фарқ мекунанд. Агар дар солҳои фармонфармой диққати асосӣ ба муайян намудани хароҷотҳо барои коркарди мошинии иттилоот равона карда шуда бошанд, ҳоло бошад диққати асосӣ барои таъҷилан қабул намудани қарорҳои идоракунӣ равона карда шудаанд.

Чунки дар ҳолати қабули қарорҳои идоракунӣ маълумотҳои реалии феврал ба дастоварда дар асоси истифодаи амсилаҳои риёзӣю иқтисодӣ таҳлилҳои дақиқ барои ҳолатҳои молиявӣю истеҳсолии соҳибкорӣ гузаронида мешаванд. Чунин масъалагузориҳо дар таҷрибаи қорӣю соҳибкорӣ ва хоҷагидорӣ самтҳои илмӣю тадқиқотии кадрҳои баландихтисос ва қабули қарорҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шударо тақозо менамоянд.

Тарбияи кадрҳои идоракунӣ типӣ нав усулҳои иқтисодию риёзӣ ва донишҳои мукамалро аз худ карда қарорҳои қабулкардаи ҳудро барои ҳалли масъалаҳо дар шароити амалинамоии технологияи нави иттилоотӣ истифода мебаранд. Яке аз роҳҳои асосии ин масъала саводнокунии компютери аҳоли буда, иваз намудани нақши таълимии мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ ба ғоидаи кор мебошад. Ба ғайр аз ин, дар марказҳои ноҳияю шаҳрҳои курсҳои кӯтоҳмӯҳлати омӯзиши компютерӣ ташкил карда, мардумро омӯзондан ҳатмист. Чунки ҳалли ин масъалаҳо аз донишдони донишҳои ҳуби компютерӣ вобаста мебошанд.

Яке аз мақсадҳои асосии омӯзиши технологияҳои иттилоотӣ пеш аз ҳама ба истифодабарандагон ҳаматарафа омӯзонидани компютерҳои фарди мебошад. Дар ҳолати минбаъд, яъне дар ҷои қоришон, масъалагузориҳо ва ҳалли онҳо аз рӯи ихтисосашон ба воситаи компютерҳо иҷро карда мешаванд. Ин албатта ба мутахассисони оянда, фикрронҳои нав, яъне фикрронҳои бо истифодаи компютер ва технологияҳои нави иттилоотиро меомӯзонад.

Дар ҳалли масъалаи азхудкунии оммавии компютерӣ, рушди шабакаҳои иттилоотӣ ва азнавтӣёркунии кадрҳо бо истифодаи мутахассисони ҷумҳурӣ ва

мутахассисони соҳаи технологияҳои иттилоотӣ ва мутахассисони марказҳои таълимии байналхалқӣ ёрӣ мерасонанд.

Дар шароити имрӯза муаммоҳои масъалаҳои технологияҳои иттилоотикунони ҳамаи ҷабҳаҳои ҳаёти ҷамъиятию иқтисодӣ ба ҳамагон маълум аст. Талабот ба сохтан ва самаранок истифодабарии дар ҳақиқат вучуддоштаи барномаҳои компютерӣ, компютер ва технологияҳои нави коркарди иттилоотӣ рӯз аз рӯз меафзояд. Ҳоло дар ҷумҳурии мо компютерҳо пурра вучуд доранд ва ин компютерҳо ботартибонаанд ва ба мақсади муайян истифода бурда мешаванд.

Иттилоот ҳамчун маҳсули истеҳсолот ва истифодабарии он пеш аз ҳама аз мазмуни мавод ба миён омада ва он аз якдигар фарқ карда мешаванд. Иттилоот гуногуншакл мебошад ва он бо намудҳои фаъолияти хизматрасонии инсон, ба гурӯҳҳои гуногун чудо мешаванд: илмӣ, истеҳсолӣ, техникӣ, идоракунӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва ғайраҳо.

Ҳар як намуди иттилооти дар боло қайд кардашуда, технологияи коркарди худро дорад, ба ғайр аз ин, онҳо мазмуни гуногун, шакли пешниҳод, тасвир, дар ин ва ё он баранда (ҳуччат) сабт карда мешаванд. Онҳо дақиқ, боэътимод, ба шакли фаврӣ ҳодисаю воқеахоро пурра тасвир менамоянд.

Иттилоот ҳамон вақт боэътимод мебошад, ки агар ҳодисаю воқеаҳои амалишударо дуруст тасвир намояд. Иттилооти безътимод ба нодуруст фаҳмондани ҳодисаю воқеаҳо, қабули қарорҳои бардурӯғ оварда мерасонанд. Иттилооти пурра, бутун барои қабули қарор ва доништан ҳидоят менамояд. Иттилооти нопурра барои қабули қарорҳои дурӯғ, беасос ва хатогиҳо оварда мерасонад.

Арзиши иттилоот вобаста ба он мебошад, ки инсон онро барои кадом мақсад истифода мебарад ва вобаста ба мақсад арзиши иттилоот муайян карда мешавад. Агар арзиши иттилоот ва ақуалии он бо калимаҳои нодуруст ва ё бардурӯғ ифода гардад, он гоҳ ин иттилоот нолозим шуда менамояд. Иттилоот бояд дар ҳама маврид фаҳмо ва равшан ба забони ғӯяндаи он дода шавад.

Маҷмӯи бузургии системаи иттилоотии инсоният мошинӣ яке аз унсурҳои муҳими инфрасохтори ҷамъият ба ҳисоб рафта, аз захираҳои асосии фаъолияти инсонӣ бармеояд. Иттилоот алоқамандкунандаи зинаҳои гуногуни фаъолияти интеллектуалӣ ва маводии коллективии одамон дар байни идоракунандагон ва истеҳсолот мебошанд. Фарқи захираи иттилоот аз дигар захираҳо, аз он ҷумла захираҳои табиӣ дар он мебошад, ки захираҳои табиӣ рӯз аз рӯз кам мешаванд, аммо захираҳои иттилоотӣ баръакс, рӯз аз рӯз ҷамъ шуда, меафзоянд.

Иттилооти хизматрасонандаи рафти истеҳсолот, тақсимот, мубодила ва истеъмоли маводҳои маишӣ, таъмини қабули қарорҳои ташкилию иқтисодии хоҷагии халқ ва зинаҳои алоҳидаи онҳо, иттилооти идоракуниро ташкил медиҳанд. Вай аз мазмуни маълумотҳои гуногуни иқтисодӣ, технологӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ, демографӣ ва ғайраҳо иборат мебошанд. Рафти фаъолияти иттилооти идоракунӣ ҷӣ гуна бошад, иттилоот ҳамчун яке аз намуди захираҳои муҳим дар як қатор бо захираҳои барқӣ, маводӣ, меҳнатӣ ва молиявӣ меистад. Дар технологияи коркарди ибтидоии маълумотҳо оид ба истеҳсолот ва амалиётҳои хоҷагидорӣ барои одамон, барориши маҳсулот, амалиётҳои харида гирифтани ва фурӯши молу маҳсулот, ки онҳо нақши предмети меҳнатро иҷро менамоянд асос ёфтааст. Аммо иттилооти натиҷавии ба дастоварда маҳсули меҳнате ба ҳисоб меравад ва он барои таҳлил ва қабули қарорҳои идоракунӣ истифода бурда мешавад.

АДАБИЁТ

1. Барановская Т.П. Информационные системы и технологии в экономике. - Москва 2008. -350 с.
2. Бобосодикова Г.Б., Сарабекова И.З. Маркетинг ва тадқиқотбари маркетинг. Душанбе, 2001.
3. Ғаниев Т.Б. «Менеҷмент –Таълимоти бефосилаи касбӣ –электронӣ». Китоби ХІ. Душанбе-2017
4. Косарева В.П. Экономическая информатика. – М.: Финансы и статистика, 2006.- 656 с.
5. Қодиров Д.Б, Мухсинов Д.С. «Информация- фактор экономического роста» Душанбе 2014.
6. Мухсинов Д.С., Норов Х.Г. Роль современной информационной технологии на рынке труда. Направления формирования профессиональной занятости и лидерство в современном менеджменте. //Материалы республиканской научно-практической конференции - Душанбе, ТНУ.- 2012. -С. 84-89.
7. Мухсинов Д.С., Норов Х.Г. Совершенствование методов количественной оценки информационных ресурсов фирмы. Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. – Душанбе 2016. - № 2\8(215). -С.132-136.
8. Норов Х.Г., Шамсов И.С. «Менеҷменти иттилоотӣ». Душанбе-2014
9. Раҳимов З.А., Раҳимов Ф.С, Молияи корхона ва технологияи нави иттилоотӣ. Душанбе 2012.
10. Табарзода О.С. Современные перспективы развития мобильных платежей в системе электронных платежей//Таджикистан: экономика и управление. Научный журнал Таджикского национального университета. Душанбе, 2021, №1. – С. 42
11. Шерматов Р.Б., Мирзоев Н.Х., Мухсинов Д.С. «Системаҳои иттилоотии иқтисодӣ» (васоити таълимӣ). Душанбе-2016

ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

МУХСИНОВ ДАВЛАТАЛИ САИДВАЛИЕВИЧ

кандидат экономических наук, доцент, заведующей кафедрой менеджмента и маркетинга Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан
Душанбе, тел.: (+992) 907-65-06-65 e-mail: d_mukhsinov@mail.ru

НАИМЗОДА НЕМАТУЛЛО КУДРАТУЛЛО

соискатель кафедры менеджмента и маркетинга Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, тел.: (+992) 918706959

В статье рассматриваются особенности человеческого развития человеческого общества в ее информации, а ее основная цель - рассмотрение внедрения вычислительных и телекоммуникационных технологий во всех областях человеческой деятельности.

В процессе производственной деятельности информационные ресурсы рассматриваются, как отдельный экономический индекс и один из важнейших элементов современного менеджмента.

Конечная цель деятельности производственных и коммерческих предприятий в предоставлении продукции отвечающий требованиям целевого рынка. Такого результата можно достичь при помощи создания комплексной системы управления качеством продукции и конкурентоспособности предприятия. Поэтому сбор и выборка необходимой информации, разработка и их использование служит основной предпосылкой повышения качества и разработки стратегии конкурентоспособности продукции.

Ключевые слова: Информатизация, информационные ресурсы, управление информационными ресурсами, информационная среда предприятия.

MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF NEW INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ECONOMY

MUHSINOV DAVLATALI SAIDVALIEVICH

candidate of economic sciences, associate professor, head of the department of management and marketing Tajik National University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, tel.: (+992) 907-65-06-65 e-mail: d_mukhsinov@mail.ru

NAIMZODA NEMATULLO KUDRATULLO

applicant for the department of management and marketing Tajik National University, Tajikistan, Dushanbe, tel.: (+992) 988-87-87-10

In the article features of human development of human society in its information are considered and its main goal is to consider the introduction of computing and telecommunication technologies in all areas of human activity.

In the process of production activity, information resources are considered as a separate economic index and one of the most important elements of modern management.

The ultimate goal of the activities of industrial and commercial enterprises is to provide products that meet the requirements of the target market. This result can be achieved by creating an integrated management system for product quality and enterprise competitiveness. Therefore, the collection and selection of necessary information, the development and their use is the main prerequisite for improving the quality and developing a strategy for the competitiveness of products.

Keywords: Informatization, informational resources, management of information resources, information environment of the enterprise.

АНАЛИЗ ТЕНДЕНЦИИ ПОДГОТОВКА И ПЕРЕПОДГОТОВКА КАДРОВ ГОСТИНИЧНОЙ ИНДУСТРИИ В ПЕРИОД КОРОНОКРИЗИСА

ШАРИПОВА ХАДИЧА РУСТАМОВНА

кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, Душанбе, пр. Рудаки 17. Душанбе, тел.: (+992) 937919333

МАХКАМОВ ФУРКАТ ФОЗИЛОВИЧ

асистент кафедры менеджмента и маркетинга Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, Душанбе, пр. Рудаки 17. Душанбе, тел.: (+992) 918181744

В данной статье рассматриваются проблемы, связанные с подготовкой и переподготовкой специалистов в области гостиничной индустрии в городе Душанбе, где особый акцент делается на внешне и внутренне экономические угрозы. Также авторами проводится опрос столичных гостиниц, результаты которого помогли проанализировать системы повышения квалификации персонала. Проведенное исследование позволяет авторам сделать вывод что, система подготовка и переподготовка кадров гостиничной индустрии в период коронокризиса в нашей стране требует современных подходов для быстрого восстановления и развития туристского сектора. В качестве примера улучшение обучение и лояльности персонала приводится передовой опыт ряд сетевых гостиниц «Сирена» и «Hyatt».

Ключевые слова: гостиничная предприятия, гостиница, пандемии коронавируса COVID-19, персонал, обучение кадров, повышение квалификации персонала.

Развитие и формирование кадровой политики в любых предприятиях сферы услуг в условиях кризиса, целесообразно начинать с анализа и определение состояние и тенденции развития гостиничных предприятий. Сегодняшняя критическое состояние, имена коронакризисного периода обязывает всех субъектов гостиничного бизнеса пере рассматривать кадровую политику. Так как управление кадрами, так же переподготовка кадров является довольно сложным видам деятельности. Целью выявления основных параметров проблем и определение тенденции развития гостиничных услуг, является адаптация элементов предприятия с внешней изменяющийся средой. Между тем, в развитых странах мира проблемам подготовки и переподготовки кадров гостиничного бизнеса и туризма уделяется особое внимание. По мнению А.А. Андросова и Е.Ю. Никольской «Успехи ведущих гостиничных предприятий связаны с созданием интегрированной системы управления человеческими ресурсами как составной части общей системы управления организацией, с учетом ее специфических особенностей, ориентации на рынке, производственного процесса и стратегии конкурентной борьбы» [1, с.58].

Актуальность и нынешняя сложившаяся проблема во время пандемии коронавируса COVID-19, проблемы готовности кадров ко всем появляющемся проблемам и изменениям на

рынке, подчеркивает крайне необходимость применения инновационных методов обучения системы образования в Республике Таджикистан. В настоящее время в Таджикистане актуальной проблемой является качества сервиса в сфере гостиничной индустрии, а это все связано с подготовкой кадров для сферы туризма, что не отвечает международным стандартами. В то же время, в большинстве случаев, текучести кадров в борьбе за уровень качества сервиса не избежать. Исследование показывает, что на рынке услуг существуют лишь только незначительный процент гостиниц, где текучесть рабочего кадра контролируется.

Анализ показателей гостиницы г. Душанбе показали, что среднегодовая текучесть кадров 2018-2019 гг. равна 11,6%, также в некоторых гостиницах среднего класса данный показатель равен к 3,5%, а в отдельных гостиницах высшего класса достигает до 22%. Но более серьёзные последствия наблюдается во вспых и распространение пандемии коронавируса COVID-19, начиная с 2020 по 2021 гг. во многих гостиница страны наблюдалось сокращение кадров от 45-26%.

В вполне закономерно, что данный выявленный факт всех туристических структур обязывает проанализировать ситуацию, принимать важные стратегические решение по восстановлению деятельности гостиницы. Одной из направлений для решения экономических вопросов это готовность организации и состав персонала ко всем изменениям внешней среде.

С учетом этого, авторы провели анкетный опрос среди сотрудников ряда гостиниц Республики Таджикистан в целях уточнения состоянии кадрового обеспечения в гостиничной индустрии, а также готовность гостиничных предприятия в период кризиса. Так на вопрос: «Выделяется ли в гостинице бюджет на обучение и переобучение персонала?», из всего опрошенного 48 % ответили, что выделяется бюджет, еще 35 % отметили, что не всегда имеется бюджет, 15 % сотрудников гостиницы, отметили, обычно обучение проводится за счет самого работника и 2% ответили, что отсутствует такой бюджет (Рис. 1.).

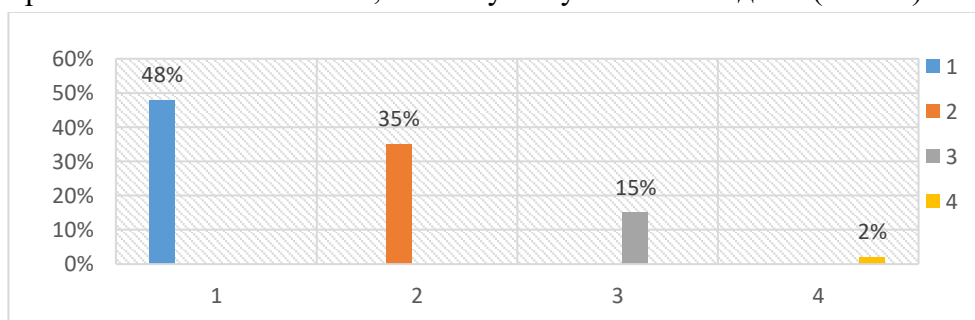

Рисунок 1. Бюджет на обучение и переобучение персонала

Анализ результат опроса отраженная на рисунке 1 показывает, что многие столичные гостиницы, в стратегических планах развития гостиниц, не дают должное значение. Исходя из этого, можно судить, как может обстоят дела в дальних регионах республики, где в силу определенных причин управленческая практика отстает от центра республики.

На вопрос «Какая система обучения персонала используется в Вашей гостинице?» 56% ответили, что имеют специальные курсы для повышения квалификации кадров, 25 % указали на то, что периодически приглашают репетиторов для обучения и 19 % опрошенных ответили, что у них в гостинице нет никакой системы обучения (Рис. 2.).

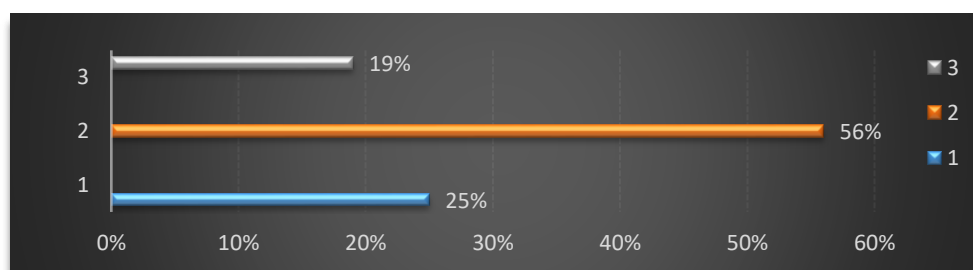

Рисунок 2. Система обучения персонала гостиницы

Однако, большинство опрошенных не смогли сформулировать по какой программе проходит обучение персонала, что определяет о неэффективности «Специальных курсов для повышения квалификации сотрудников» и «Приглашение репетиторов для обучения».

Также наиболее важный показатель успеваемости персонала является адаптационное обучение для новых работников. Так как все успешные гостиничные управленцы знают, что одна ошибка сотрудника или неуважительное отношение персонала с клиентами может понести значительный урон имиджу компаний. Исходя из этого, нами был задан вопрос «Проводятся ли в гостинице программы адаптационного обучения?» (Рис. 3.).

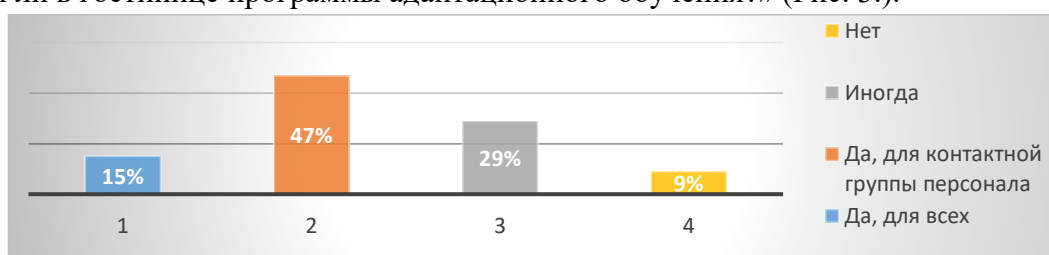

Рисунок 3. Проведение программы адаптационного обучения в гостиницах г. Душанбе

Данный пункт опроса для некоторых гостиниц было незнакома, но многие гостиницы 47 % ответили, что адаптационное обучение проводится для контактной группы персонала, 29 % указали на то, что такие программы проводятся только периодически, 15 % ответили, что проводится для всех и 9% опрошенных отрицательно ответили. К сожалению, это тоже свидетельствует о низком уровне внимания к кадровой политике в гостиничных предприятиях Таджикистана. В успешных предприятиях мира вряд ли без адаптационного обучения принимают на постоянной основе.

Следующим вопросом нашего опросника было включена о проведение дистанционных занятия повышение квалификации персонала гостиницы, что на вопрос было получено следующие результаты (рис 4.).

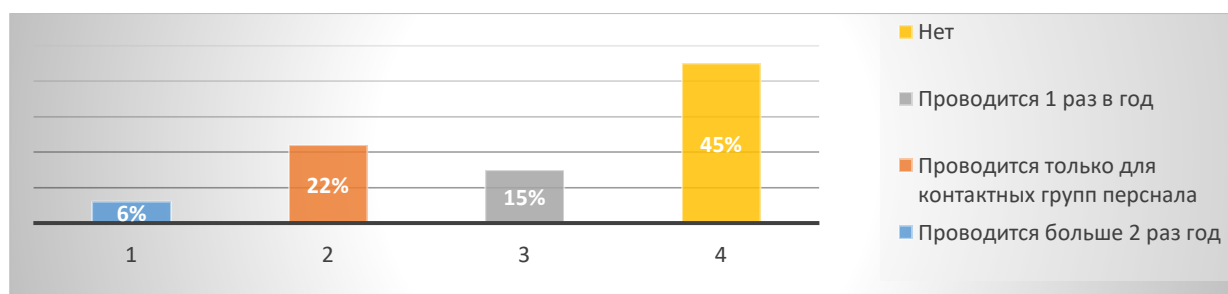

Рисунок 4. Проведение дистанционных занятия повышение квалификации персонала гостиницы

Анализ показал, что лишь малая часть гостиницы столицы проводят дистанционное обучение и переобучение персонала, так как данный подход является весьма актуальным в период коронакризиса. Результат анализа показала, что 45% опрошенных ответили, что не

проводится, 6% проводится больше 2 раза в год, 22% проводится только для контактных групп персонала и 15% один раз в год. Одной из проблем неразвитости дистанционного обучения в нашей стране, является высокая стоимость интернет провайдеров и низкая скорость Интернета, также имеются ряд проблем связанные с организационно-экономическими направлениями гостиничных предприятий.

Необходимо отметить, что лишь гостиницы высшей категории «Сирена», «Шератон», «Hyatt», «Твинс» и другие современные гостиницы столицы заинтересованы и стремятся к этому новому формату как дистанционное обучения и проведение внутрифирменное обучение. Как отмечает, Е.В. Захарова «Внутрифирменное обучение – процесс создания системы организационного, группового и индивидуального обучения, разработанной для всех уровней руководителей и специалистов на основе стратегии развития гостиничного предприятия, его целей и задач, стоящих перед предприятием, его отдельных структурными подразделениями, работниками» [2, с. 43].

К тому же во многих гостиницах, действует программа мотивации персонала (программы лояльности персонала), где поощряют успех персонала, которая включает культуру, этику, сервиса, обучение, повышение квалификации и стандарты обслуживания (табл. 2).

Таблица 2

Программы обеспечения лояльности персонала гостиницы «Сирена»

ПРОГРАММЫ УЛУЧШЕНИЯ СЕРВИСА И ПОВЫШЕНИЯ ЛОЯЛЬНОСТИ ПЕРСОНАЛА		
Кадровая политика	Программы поощрения персонала	Программа поведения персонала
Подбор персонала (собеседование с кадровым менеджером, с психологом и с руководством).	«Повышение заработной платы». За качества работы и продолжительность пребывания в должности систематично повышается заработная плата.	Соблюдения внешнего вида гостиницы.
Ознакомительные правила внутреннего трудового распорядка	«Юбилейный вечер». Лучшему сотруднику ежегодный ваучер на бесплатное проживание в любом отеле сети. Ваучер выдается на двух человек и включает завтрак (2 в суток).	Приветствия, улыбка при встрече с гостем.
Работа с персоналом - Front of the house Работа с персоналом - Back of the house	«Лучший сотрудник месяца». Менеджеры всех отделов выбирают лучшего сотрудника и отправляют заявку руководству. Приз- денежная премия.	Соблюдения CARE: Courtesy – Тактичность, Appreciation – Благодарность, Respect – Уважение, Empathy – Сопереживание.
Тренинги по адаптации персонала.	«Сервис от всего сердца». Бесплатная столовая, прачечная 50%.	Удовлетворение пожелание гостя.
Проведение различных тренингов по улучшению качества работы персонала	«Поздравления в дни рождения». Стенды с поздравительными открытками в дни рождения от руководства и других отделов гостиницы.	Импровизация & Инновация – оперативное принятие решения.
Аттестация персонала	«Совершенствования персонала». Льготы на заочное обучение.	Постоянное совершенствование и улучшение деятельности
Контроль работы персонала	«Залог успеха - здоровье сотрудников». Пользование услугами оздоровительного центра со скидкой.	Соблюдения чистоты и безопасности.
Вознаграждения	Искрение пожелания всем сотрудникам от руководства.	Соблюдения три «П»: Продукция, Программы и Предложения.

Источник: Составлено авторам, из материалов исследования [6, с. 98]

Одной из преимуществ такой программы заключается в том, что она помогает гостиничным предприятиям в коронокризисный период поддерживать благоприятную корпоративную культуру, повышать производительность труда, нормализовать социально-психологического климата организации и стимулировать работников к дальнейшему самосовершенствованию, а также может способствовать конкурентоспособности предприятий. С этой программой знакомится каждый сотрудник во время проведения ознакомительных тренингов. Однако, в других гостиницах, например, в гостинице «Таджикистан», проведение подобных мероприятий не практикуется.

Результат исследования показала, что среди столичных гостиниц более развита в области обучение и переобучение персонала, является сетевая гостиница «Hyatt», где имеет специальный отдел для обучения персонала гостиниц. Данный отдел периодически разрабатывают в зависимости от изменения внешней среды, новых курсов и тренинги обучение.

Вследствие этого, программы обучения, и его обновления становится ключевым инструментом, развития гостиничной индустрии в настоящее время. Наиболее приемлемым и рациональным вариантом подковке высококвалифицированных кадров в этот период, является использование, смешанный вариант обучение, такие как дистанционного обучение, курсы повышения квалификации и приглашение репетиторов, как внутрифирменное обучение персонала.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андросова А. А., Никольская Е.Ю. Рекомендации по повышению эффективности управления человеческими ресурсами на предприятиях индустрии гостеприимства / А.А. Андросова, Е.Ю. Никольская // *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal) | EKONIMIA # 7, 2016. - С.58.*
2. Захарова Е.В. Тенденция развития внутрифирменного обучения персонала на предприятии индустрии гостеприимства и туризма / Е.В. Захарова, Е.Ю. Никольская // *Научный вестник МГИИТ. -2009. – Т.2. - №2. – С. 40-48.*
3. Мазин А., Раева Т. Внутрифирменный человеческий капитал: факторы его наращивания / А. Мазин, Т. И. Раева // *Человек и труд. 2006. №11. - С. 15 - 18.*
4. Опрос проводился в гостиницах г. Душанбе («Hyatt», «Таджикистан», «Сирена», «Asia Grand Hotel», «Вахш», «Авесто», «Сино», «Каён 1-2», «Пойтахт»).
5. Руководящие принципы и передовой опыт для ММСП по обеспечению устойчивости и прогрессу в направлении экономики замкнутого цикла в области устойчивого управления ресурсами и важнейших решений для цепочки поставок сырья. Прогнозы после COVID-19. Душанбе -2021. [Электронный ресурс], Режим доступа: <https://unece.org/sites/default/files/2021>. Дата обращения: 04.04.2021.
6. Шарипова Х.Р. Совершенствование организационно-экономических основ функционирования гостиничных предприятий в условиях развития конкурентных отношений (на материалах рынка гостиничных услуг Республики Таджикистан): дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Шарипова Хадича Рустамовна. – Душанбе, 2018. – 168 с.

ТАҲЛИЛИ ТАМОҶУЛИ ТАЙЁР ВА БОЗОМЌЗИИ КАДРҲОИ СОҲАИ МЕҲМОНХОНАҲО ДАР ДАВРАИ БУҲРОНИ КОРОНАВИРУС

ШАРИПОВА ХАДИЧА РУСТАМОВНА

номзади илмҳои иқтисодӣ, муаллими калони кафедраи менеҷмент ва маркетинги
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, 17, тел.:
(+992) 937919333

МАХКАМОВ ФУРҚАТ ФОЗИЛОВИЧ

ассистенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025,
Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, 17. Душанбе, тел.: (+992) 918181744

Дар мақола мушкилоти марбут ба омодаسازی ва бозомӯзии мутахассисони соҳаи меҳмонхонаҳо дар шаҳри Душанбе баррасӣ мешавад, ки дар он ҷо ба таҳдидҳои иқтисодии берунӣ ва дохилӣ диққати махсус дода мешавад. Муаллифон инчунин дар меҳмонхонаҳои пойтахт тадқиқот гузаронида, дар асоси натиҷаҳои он системаҳои тақмили кадрҳоро таҳлил намудаанд. Тадқиқоти мазкур ба муаллифон имкон дод, ки хулосаброри намуда, пешниҳод намоянд, ки низоми тайёр кардан ва бозомӯзии кадрҳои соҳаи меҳмонхона дар давраи бӯҳрони корона дар кишвари мо равишҳои муосирро барои барқарорсозии босуръат ва рушди соҳаи сайёҳӣ тақозо мекунад. Ба сифати мисоли баланд бардоштани таълим ва садоқатмандии кормандон таҷрибаи беҳтарини як қатор меҳмонхонаҳои «Сирена» ва «Hyatt» оварда шудааст.

Калидвожаҳо: ташикilotҳои меҳмонхонавӣ, меҳмонхона, пандемияи коронавируси COVID-19, кадрҳо, таълими кадрҳо, баландбардории тахассуси кадрҳо.

TREND ANALYSIS TRAINING AND RETRAINING OF THE HOTEL INDUSTRY DURING THE CORONOCRISIS

SHARIPOVA KHADICHA RUSTAMOVNA

candidate of economic sciences, senior lecturer, department of management and marketing,
Tajik National University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, 17 Rudaki Ave. tel.: (+992) 937919333

MAKHKAMOV FURKAT FOZIOVICH

assistant of the department of management and marketing, Tajik National University, 734025,
Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave. 17.
tel.: (+992) 918181744

This article discusses the problems associated with the training and retraining of specialists in the hotel industry in the city of Dushanbe, where special emphasis is placed on external and internal economic threats. The authors also conduct a survey of capital hotels, the results of which helped to analyze the system of staff development. The study allows the authors to conclude that the system of

training and retraining of personnel in the hotel industry during the corona crisis in our country requires modern approaches for the rapid recovery and development of the tourism sector. As an example of improving the training and loyalty of staff, the best practices of a number of Sirena and Hyatt chain hotels are cited.

Keywords: hotel enterprises, hotel, COVID-19 coronavirus pandemic, personnel, personnel training, personnel development.

УДК: 336.027 (578.3)

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ РЕГУЛИРОВАНИЯ АВТОМАТИЗАЦИИ СИСТЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

КАСИРОВА ФАРАНГИС ДЖУНАЙДУЛЛОЕВНА

ассистент кафедры налоги и налогообложения финансово-экономического факультета
Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17,
тел: (+992) 917374224 e-mail: kasirova89@bk.ru

В статье рассмотрены теоретические модели регулирования автоматизации системы налогообложения в Республики Таджикистан. Выявление основных задач, которые связаны с уклонением от налогообложения и определение современных методов борьбы в данной сфере помогут нам решить ряд вопросов, которые на сегодняшний день существуют в национальной налоговой системе. Кроме того, выявлены тенденции по рекомендации совершенствования методов налогового регулирования в условиях цифровизации экономики, с использованием традиционных и инновационных способов для повышения его качества. С учетом установленных рекомендации мы пришли к тому, что вопросы цифровизации налоговой деятельности Республики Таджикистан остаются не решенными, в связи с чем необходимо модернизация нашей налоговой системы применяя опыт зарубежных стран.

Ключевые слова: цифровая экономика, налоговая система, автоматизация налогообложения, налоговое администрирование.

Основу финансовой системы, в том числе государственный бюджет обеспечивают проведение экономической и социальной политики государства. Основным источником доходов бюджета являются налоги, которые регулируются Налоговым Кодексом Республики Таджикистан. Налоговая система относится к непростой, информационно насыщенной системе с множеством внутренних и внешних связей и различными информационными средами. Сегодня в налоговых органах информационные технологии имеют специализированную направленность.

Еще в 1990 годах XX века в книге Дона Тапскота возникло понятие цифровая экономика [1] там описывается изменения, которые несет с собой широкомасштабное применение интернет-технологий. На сегодняшний период времени точного определения цифровой экономики не существует.

Так, профессор Российской академии наук Р. В. Мещеряков подчеркивает два подхода. Первый подход – классический, согласно которому под цифровой экономикой понимается экономика, основанная на цифровых технологиях (непосредственно, электронных товарах и услугах: телемедицине, продажах медиаконтента и пр.), и второй – расширенный: цифровая экономика – экономическое производство с использованием цифровых технологий [2].

В мировой практике цифровой экономикой принято считать глобальную сеть социальных и экономических мер, которые осуществляются через интернет-платформы и мобильные сети [3].

Так, по мнению Безверхий А. С. и Кировой Е. А. Цифровая экономика имеет все большее значение в обеспечении глобального экономического роста, ускорении темпов экономического развития, а также увеличении производительности существующих отраслей, появлении новых рынков и секторов [4, с. 86].

Кроме того, в связи с активным развитием цифровой экономики создаётся ряд проблем, связанных с уклонением от уплаты налогов, что подрывает существование налоговых систем. Уклонение от налогообложения, приводит к финансовым потерям бюджетов стран, на территории которых образуются доходы предприятий.

Проблема теневого сектора в нашей национально-экономической системе пока еще существует, исходя из этого в своем послании Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон, напомнил, что «в результате проверок в 2016 – 2017 годах стало четко понятно, что сумма скрытых налогов, со стороны хозяйствующих субъектов составило 1,6 миллиардов сомони» [5, с. 2]. Исходя из этого, можно сделать вывод что, для устранения теневой экономики, имеется необходимость постоянного изучения и регулирования экономической политики. С этой целью выявление основных задач, которые связаны с уклонением от налогообложения и определение современных методов борьбы в данной сфере помогут нам решить ряд вопросов, которые на сегодняшний день существуют в национальной налоговой системе. Налоговая система - это основной регулятор экономических отношений в стране. Исследование подтверждает, что национальные регулирующие налоговые органы находятся только на стадии анализа проблем, которые связаны с применением виртуальных валют, с размещением денежных средств в «офшорных юрисдикциях», с формированием электронной коммерции, из-за чего выявлена крайняя необходимость в правовом регулировании данных отношений. В рамках данных интеграций имеется значимость подходить к разработке международной налоговой политики в совокупности.

Очевидно, что неэффективное правовое регулирование приводит к негативным последствиям, связанных с уклонением от уплаты налогов, что в свою очередь ведет к неисполнению плана по доходам бюджета.

В этой связи проблемы налогового регулирования, а также тенденции совершенствования налогового администрирования должен носить комплексный характер. На сегодняшний день законодательная база и система налогового регулирования в Республике Таджикистан еще не сформированы до конца. Исходя из этого, зарубежный опыт может явиться основой для разработки методического инструментария национальной системы фискального регулирования, причем, как резидентов, так и нерезидентов, реализующих товары и услуги потребителям в нашей стране. Понятно, что решение по налоговому регулированию должно быть выработано на международном уровне, с учетом интересов всех заинтересованных сторон. С другой стороны, опыт других стран является неприемлемым, так

как методы управления экономикой за рубежом весьма развиты и многие сферы имеют стабильный характер функционирования. Формы и число налогов в развитых странах не соответствуют нашей национальной системе налогообложения, так как у нас совсем другой менталитет и другой уровень налоговой грамотности, а также наши налогоплательщики не совсем адаптированы для своевременной оплаты налогов, а также добровольного соблюдения налогового законодательства. На сегодняшний период времени для наших граждан существует проблема отсутствия сетевого центра сбора для обработки информации налогов, кроме того, существует высокая потребность в обеспечении высоких технологий, кроме того, существуют другие причины национально – исторического характера.

Здесь я соглашусь с исследователем С. Рахматзода, которая отметила: что «для государственных структур западных стран характерны сложная законодательная система и правила отчетности, которые сильно отличаются от традиций стран Центральной Азии, в которых более 70-лет налог как таковой не считался конструирующим феноменом» [6, 110].

Налоговая политика занимает важное место в экономике любого государства. Она является одной из важнейших инструментов государственного регулирования экономики. Ни одно государство не может существовать без налогов. За счет налоговых взносов, сформированных экономических ресурсов государства, налоговая политика считается одним из главных методов воздействия на экономику государства [7].

Одной из основных целей налоговой политики считается, предоставление полного, устойчивого и своевременного поступления налога в бюджет государства. Другой целью является увеличение налогоплательщиков, добровольно и своевременно исполняющих налоговые обязательства.

Согласно Налоговому кодексу Республики Таджикистан налоговое администрирование – это совокупность осуществляемых налоговыми органами мер налогового контроля, принудительного взимания налогов в отношении не выполненного в срок налогового обязательства, а также оказания услуг налогоплательщикам (налоговым агентам) и уполномоченным органам [8].

По мнению Мишустина М.В «мировой опыт налоговых реформ свидетельствует о необходимости регулярного внесения изменений даже в наиболее отлаженные налоговые системы промышленно развитых стран. Необходимость реформирования возникает в процессе адаптации к воздействию внутренних и внешних факторов, изменениям в целях и приоритетах государств» [11].

Так Ю.Ф. Кваша отметил, что «налоговое администрирования – это институт государственного управления в сфере налоговых правоотношений, целью деятельности которого является реализация государственной функции по достижению и поддержанию состояния налоговой безопасности и правопорядка в налоговой сфере [12].

С точки зрения Бисултанова А.Н.: «Цифровое налоговое администрирования – налоговое администрирование, осуществляемое в режиме реального времени в единой цифровой системе налогового учета и администрирования» [13].

*составлено автором.

Рисунок 1. Применение технологии блокчейн по НДС транзакций

Исходя из этого, в Республике Таджикистан, учитывая особенности нашего менталитета, проблем с коррупцией, а также не простого налогового законодательства, применяемые способы модернизации налогового администрирования считаются не совсем результативными. Цифровое налоговое администрирование является новым методом совершенствования налогового администрирования, направленным на улучшения, как процесса налогового производства, так и взаимоотношений между налогоплательщиками и налоговыми органами.

Цифровое налоговое администрирование способствует в условиях цифровизации экономики увеличению эффективности налогового администрирования и дает возможность своевременно обеспечить сбор обязательных платежей в бюджетную систему Республики Таджикистан, кроме того, упрощает и сокращает временные, финансовые и трудовые издержки налоговых обязательств, улучшает налоговый климат в стране, а также снижает уровень налоговой преступности. На наш взгляд, для эффективного развития налоговой системы в РТ необходимо внедрение на государственном уровне применения цифрового документооборота на базе распределенных реестров таких технологий как блокчейн (смарт-контракты), имеющее большое превосходство относительно бумажного и электронного документооборота.

Потребности и рекомендации по усовершенствованию автоматизации налогового контроля

Потребности	Рекомендации
Выработка общей политики управления	Создать единую политику управления, которая будет служить в качестве справочной системы для внедрения принципов комплексного управления налогами. При формировании данной политики, правительство могло бы использовать стандарты безопасности и упрощения процедур налогового контроля, которые предоставляют важные данные для разработки такой политики.
Пересмотр существующих функций и обязанностей органов государственной власти	После формирования единой политики управления налогами необходимо определить сферы, в которых могла бы быть извлечена польза от улучшения межведомственной координации и/или интеграции, направленных на обеспечение успешной реализации комплексного управления налогами, путем проведения углубленного анализа процедур, процессов и требований на уровне ведомств, а также на межведомственном уровне; Опираясь на результаты анализа, необходимо установить четкое определение функций и обязанностей каждого учреждения. Например, правительство может рассмотреть вопрос о сокращении количества учреждений, участвующих в осуществлении контроля за налогами, путем делегирования некоторых видов контроля налоговой службы; Обеспечить повышение квалификации персонала налоговых служб, осуществляющих контроль над налогами.
Содействие обмену информацией учреждениями	Необходимо уменьшить, упорядочить и упростить требования к документам и административным процедурам каждого учреждения. После того, как требования к документам и административные процедуры будут упрощены и стандартизированы, необходимо создать интегрированные ИТ-системы для совместного пользования
Закрепление концепции комплексного управления налогами в действующем законодательстве	Имеется необходимость создания соответствующей законодательной базы. Одной из приоритетных задач Правительства Республики Таджикистан является проведение налоговой реформы и важным требованием для достижения целей страны в области развития, которые связаны с сокращением бедности и обеспечением экономического роста.
Укрепление материально-технической и ресурсной базы	Установить современное оборудование, чтобы сократить время, требуемое на проверку; Организовать обучение всего персонала современным методам контроля и подходам к управлению; Рассмотреть возможность применения стимулов и показателей эффективности работы с целью максимизации эффекта от обучения. Основным бенефициаром обучения должен стать более низкий по старшинству персонал, а также операционный персонал; Обеспечить все органы современными информационными системами и обучить персонал использованию данных систем.

*Составлено автором на основе: Основные направления реформирования налогового администрирования в Республике Таджикистан. [Электронный ресурс] - URL: <https://andoz.tj/Ahborot/Index/?id=1033&culture=ru-RU> (Дата обращения: 17.09.2020).

По нашему мнению, необходимо обязать налогоплательщиков (налоговых агентов) фиксировать информацию и сдавать отчетность в единой цифровой системе налогового учета и администрирования.

Если обратить внимание на рисунок, то можно прети к выводу о том, что основная цель блокчейна заключается в том, чтобы удалить необходимость посредника и разрешить анонимным сторонам вести транзакции, через интернет, минуя посредников. В налоговой системе это может решить ряд вопросов, в том числе вопросы, связанные с коррупционной составляющей. Блокчейн — это новейшая технология, которую используют в финансовой сфере. Она имеет большой потенциал для дальнейшего совершенствования системы налогообложения. Прозрачность и возможность подтверждать сделки в режиме реального времени помогут автоматизировать и упростить порядок налогообложения торговых сделок.

Для более эффективного построения системы взаимоотношений согласно с промежуточной позицией между подходами права и интересов имеется необходимость обеспечить налоговые органы высококвалифицированными специалистами, в особенности ИТ-специалистов широкого профиля на всех уровнях налоговых органов посредством:

- повышения зарплаты сотрудников Налогового комитета;
- укрепить престиж специальности налоговый инспектор;

- проведения периодических тренингов и проверок знаний сотрудников;
- проведения консультаций и обучений налогоплательщиками;
- проведения аттестации сотрудников Налогового комитета для проверки их уровня знаний, в том числе компьютерной грамотностью (ежегодно);

Очевидно, что для налогоплательщиков достоверная информация о том, куда идут выплаченные ими средства, дает для них в какой-то степени определенной гарантии того, что налоговые органы честно выполняют свои обязательства, в этой связи добросовестный налогоплательщик не станет, уклоняться от налогов и будет платить налоги в полной мере. В налоговой системе Республики Таджикистан идет процесс администрирования, дающий понять, что до сегодняшнего времени существует нерешённые проблемы, которые по истечении сроков реализации программы налогового администрирования должны полностью ликвидироваться. Согласно прогнозам, в ближайшие два года цифровизация налогового администрирования будет развиваться в первую очередь в направлении модернизации технологии «BigData», которая предусматривает поиск, обработку и хранения больших объемов информации [14].

Значимым направлением модернизации налоговой системы считается развитие межведомственного обмена данными, с помощью создания единого налогового информационного пространства в виде цифровой системы налогового учета и администрирования. Наиболее значительным направлением формирования экономики является инновационно - промышленное развитие. За последние несколько лет в налоговых органах нашей страны реализуется прогноз и в перспективе взимания налогов от электронных сервисных услуг.

Согласно данным Солехзоды А.М.: «Налоговый Комитет предлагает взимать налог с иностранных компаний за электронные услуги, почтовые услуги, в качестве использования и чтения книги и представление писем приравненных к этой форме услуги». Фундаментом реализации перечисленных выше задач как раз и станет цифровизация налоговой системы, направленная на формирование условий, благоприятных для укрепления налоговой дисциплины, выполнения стоящих перед государством задач в сфере налоговой политики и наведения порядка в отношениях между государством в лице налоговых инспекций и налогоплательщиками.

ЛИТЕРАТУРА

1. Tapscott D. Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. New York: McGraw-Hill, 1996.
2. Мещеряков Р. В. Цифровая экономика: как специалисты понимают этот термин [Электронный ресурс] // РИА-Новости. – Режим доступа: <https://ria.ru/science/20170616/1496663946.html>.
3. Петухова Р.А. Налоговое администрирование в условиях цифровой экономики / Р.А. Петухова, Я.А. Григорьева // Вестник Томского государственного университета. Экономика, 2019. - № 46. - С.304.
4. Безверхий А. С. Экономика: проблемы, решения и перспективы / А. С. Безверхий Е. А. Кирова // Проблемы налогообложения в цифровой экономике в рамках Евразийского экономического союза. Вестник университета, 2019. - № 1, - С.86.

5. Послание Президента Республики Таджикистан от 22 декабря 2017 года, – Душанбе, 2017. - С.2-8.
6. Рахматзода С. Совершенствование налоговых отношений в условиях рыночной экономики (на материалах Республики Таджикистан). дис. ... на соис. уч. степ. канд. экон. наук: 08.00.01- Экономическая теория. Министерство образования и науки республики Таджикистан институт экономики сельского хозяйства при академии сельскохозяйственных наук. Душанбе, 2020. – С.149.
7. Шамис М.И. Проблемы развития и совершенствования налоговой политики РФ // Материалы II Междунар. научн. интернет-конф. студентов, аспирантов и молодых ученых «Состояние и перспективы развития бухгалтерского учета и контроля в современных концепциях управления»: 26 мая 2016 г. – Донецк, 2016. – С. 321.
8. Налоговый Кодекс Республики Таджикистан 2017. ст.17 – С.14
9. Солехзода А.М. Цифровизация налогового администрирования в Республике Таджикистан. [Электронный ресурс]: URL audit-it.ru
10. Мишустин М.В. Стратегия формирования имущественного налогообложения в России. дис. ... докт. экон. наук: 08.00.10- Финансы, денежное обращение и кредит. Академия народного хозяйства при Правительстве РФ. Москва, 2010. – 145 с. – С. 85.
11. Кваша Ю.Ф. Харламов М.Ф. Налоги и налогообложение. // Ю.Ф. Кваша, А.П. Зрелов, – М.: 2008. - С. 53.
12. Бисултанов А.Н. Развитие методико-инструментальной базы налогового администрирования в условиях цифровизации экономики. дис. ... канд. экон. наук.: 08.00.10 - Финансы, денежное обращение и кредит. Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Чеченский государственный университет» Грозный, 2019. С.121.
13. Солехзода А.М. Цифровизация налогового администрирования в Республике Таджикистан. [Электронный ресурс]: URL audit-it.ru
14. Азия Плюс. №89 (1273), 23. 11. 2017 г. – Душанбе. - С.5.

МОДЕЛҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАНЗИМИ АВТОМАТИКУНОНИИ СИСТЕМАИ АНДОЗ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

КАСИРОВА ФАРАНГИС ҶУНАЙДУЛЛОЕВНА

ассистенти кафедраи андоз ва андозбандии факултети молиявию иқтисодии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рудаки 17,
тел: (+992) 917374224 e-mail: kasirova89@bk.ru

Дар мақола моделҳои назариявии танзими автоматикунониҳои системаи андозбандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро баррасӣ мекунад. Муайян кардани вазифаҳои асосие, ки бо саркашӣ аз пардохти андоз алоқаманданд ва муайян кардани усулҳои муносири мубориза дар ин самт ба мо дар ҳалли як қатор масъалаҳое, ки ҳоло дар системаи андози миллии мавҷуданд, кӯмак мекунад.

Илова бар ин, тамоюлҳои тавсияи такмили усулҳои танзими андоз дар шароити рақамикунонию иқтисодиёт, бо истифода аз усулҳои анъанавӣ ва инноватсионии беҳтар намудани сифати он муайян карда шуданд.

Бо дарназардошти тавсияҳои муқарраршуда мо пешниҳод мешавад, ки масъалаҳои рақамикунони фаъолияти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон саривақт ҳал карда шуда, дар робита ба ин зарур аст, ки низоми андози худро бо истифода аз таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ навсозӣ кунем.

Калидвожаҳо: иқтисоди рақамӣ, системаи андоз, автоматикунони андозбандӣ, маъмурияти андоз.

THEORETICAL MODELS OF REGULATION OF AUTOMATION OF THE TAX SYSTEM IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

KASIROVA FARANGIS DJUNAYDULLOEVNA

assistant of the department tax end tax, of the Tajik National University, 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki ave. 17, tel: (+992) 917374224 e-mail: kasirova89@bk.ru

This article discusses theoretical models for regulating the automation of the taxation system in the Republic of Tajikistan. Identifying the main tasks that are associated with tax evasion and defining modern methods of struggle in this area will help us solve a number of issues that currently exist in the national tax system.

In addition, trends have been identified for recommending the improvement of tax regulation methods in the context of the digitalization of the economy, using traditional and innovative methods to improve its quality.

Taking into account the established recommendations, we came to the conclusion that the issues of digitalization of tax activities in the Republic of Tajikistan remain unresolved, in connection with which it is necessary to modernize our tax system using the experience of foreign countries.

Key words: digital economy, tax system, taxation automation, tax administration.

ПУТИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ЗЕРНОПРОДУКТОВЫХ КЛАСТЕРОВ В РЕГИОНЕ

МАХМАДИЗОДА САФАРАЛИ БАЧАБЕК

соискатель института экономики и системного анализа развития сельского хозяйства ТАСХН, соискатель. 734020, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Хаети Нав, 306.
тел: (+992) 88-88-88-71-7. E-mail: fmakhmadiev.1986@mail.ru

НАДЖБУДИНЗОДА ХАБИБУЛЛО ШАМСУЛЛО

соискатель института экономики и системного анализа развития сельского хозяйства ТАСХН, соискатель. 734020, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Хаети Нав, 306.
тел: (+992) 901-99-17-53.

ДАВЛАТОВ АМИРУЛЛО ДЖУРАБЕГОВИЧ

соискатель института экономики и системного анализа развития сельского хозяйства ТАСХН, соискатель. 734020, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Хаети Нав, 306. тел: (+992) 909- 66-66-87.

Аграрный сектор как сложной, открытой и многоуровневая система определяется ряд факторами и условиями. При классификации факторов и условий, формирующих устойчивость развития отрасли, необходимо учитывать следующие положения. Наиболее обоснованным считается деление устойчивости сельского хозяйства на экономическую, социальную и экологическую составляющие. Исходя из всего многообразия действующих на него факторов и условий, их можно подразделить на две группы: внешние и внутренние. Определяющую роль в устойчивости играют внешние факторы и условия: институциональная среда; доступность ресурсов; конкурентная среда; развитость внутреннего спроса; государственная поддержка; условия межотраслевого обмена; масштабы и развитость рынков сбыта; государственная научно-техническая политика; инвестиционный климат; ценовая и налоговая политика; природные условия; состояние окружающей среды и природных ресурсов; кооперационно -интеграционные связи в АПК.

Ключевые слова: аграрного сектора, агропромышленного комплекса, развития отрасли, устойчивое развитие, АПК, зернопродуктовых кластеров, агропромышленного кластера, кластерных структур, рыночной экономики.

В условиях становления рыночных отношений вопросы нахождения путей повышения эффективности производства сельскохозяйственной продукции продолжают оставаться главными проблемами достижения продовольственной безопасности страны. Аграрный сектор является важной составляющей экономики Республики Таджикистан. Учитывая тот фактор, что Республики Таджикистан является горной страной, следовательно, она обладает недостаточными природными ресурсами для обеспечения продуктами питания быстрорастущее население особенно зерновые. Отсюда необходимость самообеспечения республики зерновыми является устойчивое развитие всей экономики и её отдельных

регионов. В условиях становления рыночных отношений вопросы нахождения путей повышения эффективности производства сельскохозяйственной продукции продолжают оставаться главными проблемами достижения продовольственной безопасности страны. Аграрный сектор является важной составляющей экономики Республики Таджикистан. Учитывая тот фактор, что Республики Таджикистан является горной страной, следовательно, она обладает недостаточными природными ресурсами для обеспечения продуктами питания быстрорастущее население особенно зерновые.

По мнению Ф.Б. Махмадиева, Д.П. Шоева, «...кластеризации агропромышленного комплекса республики представляют собой систему взаимосвязанных хозяйств и предприятий, которые включают производителей конечных или промежуточных товаров и услуг; поставщиков комплектующих и специализированных услуг; производственного и иного оборудования; элементы инфраструктуры; железные дороги, автомобильные дороги, научно-исследовательские институты, научные центры, высшие профессиональные образовательные учреждения и другие организации» [6, с.185].

Важно учесть, что «...создания кластерных структур в условиях недостаточной развитости институтов рыночной экономики, недостатки конкурентных взаимоотношений, разнонаправленности интересов возможных участников не представляется вероятным. Искусственно основанные кластеры на пустом месте не могут действовать как единственная система, внутри которого будет исправлено действительное взаимодействие участников. В этой связи требуется комплексные мероприятия, устремленные на основания отвечающих обстоятельств для организации кластерных форм с учетом содействия их развитию как полноценности структуры, которые способны конкурировать во внешней и внутренней среде.» [4, с. 122].

Академик Пиризода Дж.С., Джалилова Ш.Н., Махмадиева Ф.Б. «...роль и место рынка агропродукции в обеспечении продовольственной безопасности, считающейся важнейшей составной частью системы региональной и глобальной безопасности, и национальной независимости. Раскрывается сущность этого понятия, а также теоретические и методологические аспекты решения проблемы. Предложенные авторами меры создадут необходимые условия для развития цивилизованного агропродовольственного рынка и обеспечат надежную основу продовольственного обеспечения населения страны в целом» [10, с. 68].

Следует отметить, что «...устойчивость аграрного сектора как сложной, открытой и многоуровневой системы определяется факторами и условиями. При классификации факторов и условий, формирующих устойчивость развития отрасли, необходимо учитывать следующие положения. Наиболее обоснованным считается деление устойчивости сельского хозяйства на экономическую, социальную и экологическую составляющие. Исходя из всего многообразия действующих на него факторов и условий, их можно подразделить на две группы: внешние и внутренние. Определяющую роль в устойчивости играют внешние факторы и условия: институциональная среда; доступность ресурсов; конкурентная среда; развитость внутреннего спроса; государственная поддержка; условия межотраслевого обмена; масштабы и развитость рынков сбыта; государственная научно-техническая политика; инвестиционный климат; ценовая и налоговая политика; природные условия; состояние окружающей среды и природных ресурсов; кооперационно -интеграционные связи в АПК; социальное развитие села; внешне- экономические условия» [12, с. 126].

Жуков Н.И. считает, что «...зернопродуктовый подкомплекс представляет собой совокупную сопряжённость агропромышленных отраслей, дифференцированных на четыре функциональные рыночные подсистемы производства, переработки и доведения продукта до индивидуального потребления, на основе детерминированных интеграционных связей» [5, с.13].

По мнению Алтуховым А.И., Нечаев В.И. «...роль зернопродуктового подкомплекса в обеспечении страны продовольствием и развитии ее экономики необходимо рассматривать и оценивать исходя из его многоцелевого назначения в экономической, социальной, политической и международной сферах. Поэтому динамичное развитие подкомплекса – это не только сугубо отраслевая и межотраслевая, но и сложная макроэкономическая проблема, успешное решение которой во многом определяется макроэкономическими, институциональными, структурными и другими преобразованиями, происходящими в экономике страны вообще и в агропромышленном комплексе в частности путем осуществления многопрофильной государственной политики» [1, с. 477].

По мнению Махмадиев Ф.Б., Одинаев Ш.Т., Нахшов Ф.А. «...зерно - один из главных видов культур в сельскохозяйственном производстве, в этой связи его уровень производства и обеспечения определяет продовольственную и экономическую безопасность страны. Поэтому в данной работе раскрывается положение с зерновым производством и зерновым подкомплексом АПК в целом и соответственно рекомендуются необходимые предложения по его ускоренному росту. В этом аспекте по сравнению с другими отраслями аграрного производства существуют определенные подвижки, однако, положение этого продуктового подкомплекса таково, что требует существенных изменений в лучшую сторону. Поскольку от положения этого подкомплекса АПК (зерново-мукомольного) зависит качественный рост производства продуктов питания в целом и экономическое благополучие уже суверенного государства. Поэтому выбор приоритетов в пользу зернового подкомплекса АПК диктуется социально-экономической необходимостью уже суверенного государства.» [7, с. 71].

По мнению Э.Ф. Амирова «...зерновой продуктовый подкомплекс представляет собой структурное формирование агропромышленного комплекса, обеспечивающее сбалансированность и стабильность функционирования всех входящих в него производственных, социальных и рыночных структур, конечной целью которого является удовлетворение рациональных потребностей общества в зерне и продуктах его переработки. Зернопродуктовый подкомплекс АПК, как сложная система, имеет четыре главных структурных аспекта: организационный, воспроизводственно - функциональный, территориальный (региональный) и компонентный. В составе организационной структуры зернопродуктового подкомплекса можно выделить три основные сферы и инфраструктурные подразделения. Воспроизводственно - функциональная структура подкомплекса показывает соотношение основных технологических стадий производства его конечного продукта и роль каждой из них в формировании стоимости этого продукта. Территориальная (региональная) структура зернопродуктового подкомплекса АПК включает совокупность соответствующих отраслей в рамках данной территории. Основными частями компонентной структуры зернопродуктового подкомплекса являются его структурные подразделения, которые развиваются на базе определенных агропромышленных циклов. Агропромышленный цикл (цепь) - это объединения взаимосвязанных стадий одного производственного процесса, который охватывает производство, переработку и реализацию зерновой продукции.

Агропромышленные циклы служат основой формирования зернового продуктового подкомплекса АПК» [2,с. 24].

Особому подчеркивается, что при рыночной системе темпы социального развития в сельской местности региона замедлилась, а социальное различие между городов и сельской местностью увеличилось. Это, прежде всего, связано, с формированием трудоспособного и демографического потенциала на селе, динамика демографические показатели населения Хатлонской области приведены в табл.1.

Таблица 1

Динамики численности населения Хатлонской области за 2013-2019гг., тыс.чел.

	Г о д ы					2019 г. по 2013 г., в %
	2013	2015	2016	2017	2019	
Всего населения по республике	8161,6	8551,2	8742,8	8931,2	9313,8	114,1
Хатлонская область	2898,6	3047,8	3124,4	3198,5	3348,3	115,5
В т.ч.						
Город	522,0	548,7	556,2	578,9	602,7	112,9
Село	2376,6	2499,1	2568,2	2619,6	2745,6	112,9
Уд.вес. сельского населения в %	82,0	82,0	82,2	81,9	82,0	100,0
Плотность населения человек на 1 км ²	117,8	123,9	126,5	129,5	135,6	115,1
Удельный вес Хатлонской области к всего республики, %	35,5	35,6	35,7	35,8	35,9	

Источник: Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Ежегодник. Душанбе. - 2020, С.26-77, Регионы Республики Таджикистан 2020, с.76-77.

Как видно из данных таблицы, что в 2013 году удельный вес численности населения Хатлонской области -35,5% населению республики, а в 2019 году составил – 35,9%. Необходимо отметить, что численности населения Хатлонской области 2019 год по сравнению с 2013 годом увеличилась на - 114,1%. Также удельный вес сельского населения остается без изменения составляет – 82,0%.

Как было отмечено по производства зерновых культур Хатлонской область занимает около 63% от всего республики, а по посевным площадям зерновых и зернобобовых – 48,2% около половина площади республики. В этой связи методологически является верным осветить некоторые аргументы относительно данной проблемы, показать место и роль различных форм собственности в структуре национальной экономики и особенно частной считаем целесообразным показать процесс развития многообразный форм собственности как основы формирования многоукладной аграрной экономики смешанного типа. Посевные площади по видам зерновых культур по различным формам собственности приводится в таблицах 2.

Таблица 2

**Посевные площади зерновых и зернобобовых культуры, включая кукуруза на зерно
Хатлонской области по категориям хозяйств за 2013-2019 гг., тыс.га**

	Г о д ы					2019 г. по сравн с 2013 г.
	2013	2015	2016	2017	2019	
Во всех категориях хозяйств	219,7	200,9	201,1	199,8	188,2	-85,6
Сельскохозяйственные предприятия	24,7	21,9	21,4	18,9	15,0	-60,7
Населения	77,8	57,5	57,4	57,7	52,8	-67,8
Дехканские (фермерские) хозяйства	117,1	121,3	122,2	123,2	120,3	102,7

Источник: Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Сельское хозяйство Республики Таджикистан. Душанбе. - 2020, С.76-77.

Таблица 3

Посевные площади пшеницы озимая и яровая Хатлонской области по категориям хозяйств за 2013-2019 гг., тыс.га

	Г о д ы					2019 г. по сравн. с 2013 г. %
	2013	2015	2016	2017	2019	
Во всех категориях хозяйств	192,7	174,7	172,9	171,0	161,4	- 83,7
Сельскохозяйственные предприятия	21,6	20,5	18,5	17,2	12,6	- 58,3
Населения	68,9	49,8	49,6	49,4	44,8	- 65,0
Дехканские (фермерские) хозяйства	102,0	106,3	106,0	105,4	103,9	101,8

Источник: Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Сельское хозяйство Республики Таджикистан. Душанбе. - 2020, С.77-82.

Таблица 4

Посевные площади кукуруза на зерно Хатлонской области по категориям хозяйств за 2013-2019 гг., тыс. га

	Г о д ы					2019 год по сравнению с 2013 г. %
	2013	2015	2016	2017	2019	
Во всех категориях хозяйств	5,6	5,6	5,9	6,0	6,4	114,2
Сельскохозяйственные предприятия	0,3	0,1	0,2	0,2	0,3	100,0
Населения	2,5	2,4	2,5	2,7	2,6	104,0
Дехканские (фермерские) хозяйства	2,7	3,0	3,1	3,0	3,6	133,3

Источник: Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Сельское хозяйство Республики Таджикистан. Душанбе. - 2020, С.83-89,91.

Таблица 5

**Посевные площади риса Хатлонской области по категориям хозяйств за 2013-2018 гг.,
тыс. га**

	Г о д ы					2019 г. по сравн. с 2013 г. %
	2013	2015	2016	2017	2019	
Во всех категориях хозяйств	2,6	2,4	3,5	2,1	2,2	-84,6
Сельскохозяйственные предприятия	0,3	0,4	1,4	0,1	0,07	-23,3
Населения	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	100,0
Дехканские (фермерские) хозяйства	1,8	1,6	1,7	1,6	1,7	-94,4

Источник: Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Сельское хозяйство Республики Таджикистан. Душанбе. - 2019, С.76-77, 90.

Важно учесть, что дефицит продовольствия (разница между рациональной нормой потребления и предложением, а не наличием в торговле) является фактором сдерживания экономического роста, т.к. в условиях дефицита избежать инфляцию можно сжатием платежеспособностью спроса. В то же время продукция зернового подкомплекса обладает высокой конкурентоспособностью, что делает отрасль привлекательной как для отечественного, так и для иностранного бизнеса. Производства зерна на душу населения Хатлонской области приведены в табл.6.

Таблица 6

Производства зерна на душу населения (кг.)

	Г о д ы				
	2013	2015	2016	2017	2019
По республике	172,5	164,8	166,1	163,8	150,4
Хатлонская область	221,5	196,0	193,9	191,5	195,0

Источник: Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Сельское хозяйство Республики Таджикистан. Душанбе. - 2020, С. 15. Расчеты автора.

Как видно из данных таблицы, что 150,4 кг. Анализ показал, что в Хатлонской области производства зерна на душу населения составил – 195,0кг., а в 2013 году на душу населения составил – 221,5 Можно утверждать, что роль Хатлонской области по развитию производство зерна велики.

Пиризода Дж.С., Махмадиев Ф.Б., Джалилов Ш.Н., и др. считает, что «...Кластерная форма интеграции между производителями, переработчиками и другими инфраструктурными подразделениями обеспечивает производство конкурентоспособных товаров и получение большей выгоды с единицы реализуемой продукции. Республика Таджикистан не является исключением, поскольку формирование кластеров позволит существенно повысить эффективность функционирования и конкурентоспособность экономики Таджикистана,

прежде всего, её основной отрасли - АПК. В современных условиях важным направлением в формировании и развитии интегрированных структур в сельском хозяйстве является кластерный подход в экономике АПК» [10, с. 68].

Следует отметить, что «...качества интегрирующего механизма, кластерный подход позволяет преодолеть фрагментарность экономического развития, обеспечить его целенаправленность и результативность. Преодоление фрагментарности экономики достигается путем согласования интересов партнеров регионального сообщества; создания более доступных для участников кластера общих рынков труда, технологий, знаний; за более счет активного включения государственных структур в функционирование кластера через механизмы государственно-частного партнерства, создания социально-предпринимательских корпораций на территории кластера» [8, с. 185]

Таким образом, необходимо учесть, что причиной такого низкого уровня использования производственных мощностей является скоропалительная и неправильная приватизация предприятий перерабатывающих отраслей региона. В современных условиях эффективное размещение производства и переработки зерновых с учетом особенностей регионов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алтухов А.И., Нечаев В.И. Экономические проблемы инновационного развития зернопродуктового подкомплекса России. – М.: Издательство Насирддинова В.В., 2015. – 477 с.
2. Амирова Э.Ф. Повышение эффективности структурных элементов зернопродуктового подкомплекса АПК//Спец.08.00.05 - Экономика и управление народным хозяйством //Авто.дисс..на соис..у-й степ. кан..эк..н-ук ..Казань – 2010.- С.24.
3. Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Сельское хозяйство Республике Таджикистан. Душанбе. - 2020, - С.77-82.
4. Джабборов З.М., Махмадизода С.Б. и др. Концептуальные основы формирования регионального мясного кластера//Вестник Таджикского национального университета /Серия социально-экономического и общественных наук//Душанбе: № 10,- 2020. - С.122-127.
5. Жуков Н.И. Развитие интеграционных процессов в зерновом хозяйстве региона (теория, методология, практика): Авто. дисс.... докт. Экон. наук: 08.00.05// Жуков Николай Иванович; ВНИИЭСХ. - М., 2008. - С.13-14.
6. Махмадиев Ф.Б., Шоев Д.П. Перспективная модель зернового кластера Республики Таджикистан//Вестник ТНУ/Серия социально экономических и общественных наук. № 9. Душанбе-2019. - С.185-191.
7. Махмадиев Ф.Б., Одинаев Ш.Т., Нахшов Ф.А. Зерновое и мукомольное производство: проблемы и пути их решения//Вестник Таджикского национального университета//Серия социально-экономических и общественных наук. Душанбе- 2013. № 2/2 (107). С. 71-76.
8. Махмадиев Ф.Б., Шоев Д.П. Перспективная модель зернового кластера Республики Таджикистан//Вестник ТНУ/Серия социально экономических и общественных наук. № 9. Душанбе-2019. - С.185-191.
9. Правительство Республики Таджикистан постановление о Концепции создания и развития агропромышленных кластеров в Республике Таджикистан на период до 2020-2040 года г. Душанбе, от 28 октября 2020 года, №566

10. Пиризода Дж.С., Джалилов Ш.Н., Махмадиев Ф.Б. Роль и место рынка агропродукции в обеспечении продовольственной безопасности//Доклады Таджикской академии сельскохозяйственных наук. №2. (64) 2020. - С.68-74.

11. Пиризода Дж.С., Махмадиев Ф.Б., Джалилов Ш.Н. Теоретические и методологические аспекты функционирования кластеров в экономике аграрного сектора// Доклады Таджикской академии сельскохозяйственных наук. №1. (63) 2020. - С.89 - 97.

12. Самиев Ш.Ф., Махмадизода Ф.Б., Джабборов З.М. Устойчивое развитие АПК как условие обеспечения продовольственной безопасности страны// Вестник ТНУ/Серия социально-экономических и общественных наук. № 2/10 Душанбе-2017. - С.126-130.

РОҲҶОИ РУШДИ УСТУВОРИ КЛАСТЕРИ МАҲСУЛОТИ ҒАЛЛАДОНАҒӢ ДАР МИНТАҚА

МАҲМАДИЗОДА САФАРАЛИ БАЧАБЕК

унвонҷӯи институти иқтисод ва таҳлили системаҳои рушди кишоварзии АИКТ,
734020, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Ҳаёти Нав, 306. тел: 904-40-01-02. E-mail:
fmakhmadiev.1986@mail.ru

НАҶБУДИНЗОДА ҲАБИБУЛЛО ШАМСУЛЛО

унвонҷӯи институти иқтисод ва таҳлили системаҳои рушди кишоварзии АИКТ,
734020, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Ҳаёти Нав, 306. тел: тел: (+992) 901-99-17-53.

ДАВЛАТОВ АМИРУЛЛО ҚУРАБЕГОВИЧ

унвонҷӯи институти иқтисод ва таҳлили системаҳои рушди кишоварзии АИКТ,
734020, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Ҳаёти Нав, 306. тел: (+992) 909- 66-66-87.

Соҳаи кишоварзӣ ҳамчун системаи мураккаб, кушода ва бисёрзинагӣ бо омилҳо ва шароитҳо муайян карда мешавад. Ҳангоми гурӯҳбандии омилҳо ва шароитҳо, ки устувори соҳаро таъмин медиҳанд, муқаррароти зеринро ба назар гирифтани лозим аст. Аз ҳама оқилона тақсим кардани устувори кишоварзӣ ба ҷузъҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ мебошад. Дар асоси тамоми омилҳо ва шароитҳои ба он таъсиркунанда онҳоро ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: берунӣ ва дохилӣ. Дар устуворӣ омилҳо ва шароитҳои беруна нақши ҳалкунанда доранд: муҳити институтсионалӣ; мавҷудияти захираҳо; муҳити рақобат; рушди талаботи дохилӣ; дастгирии давлатӣ; шароити мубодилаи байнисоҳавӣ; миқёс ва рушди бозорҳои фурӯш; сиёсати давлатии илм ва техника; фазои сармоягузорӣ; сиёсати нархгузорӣ ва андоз; шароити табиӣ; ҳолати муҳити зист ва захираҳои табиӣ; кооперация ва алоқаҳои интеграция дар комплекси агросаноатӣ.

Калидвожаҳо: баҳии аграрӣ, комплекси агросаноатӣ, рушди саноат, рушди устувор, комплекси агросаноатӣ, кластерҳои ғалладонагӣ, кластери агросаноатӣ, сохторҳои кластерӣ, иқтисоди бозорӣ.

WAYS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF GRAIN PRODUCTS CLUSTERS IN THE REGION

MAHMADIZODA SAFARALI BACHABEK

competitor of the institute of economics and system analysis of agricultural development of TASKhN, 734020, Tajikistan, Dushanbe, st. Khaeti Nav, 306. Tel: (+992) 88-88-88-71-7. E-mail: fmakhmadiev.1986@mail.ru

NADJBUDINZODA Khabibullo Shamsullo

competitor of the institute of economics and system analysis of agricultural development of TASKhN, 734020, Tajikistan, Dushanbe, st. Khaeti Nav, 306. tel: (+992) 901-99-17-53.

DAVLATOV AMIRULO DZHURABEGOVICH

competitor of the institute of economics and system analysis of agricultural development of TASKhN, 734020, Tajikistan, Dushanbe, st. Khaeti Nav, 306. tel: (+992) 909-66-66-87.

The agricultural sector as a complex, open and multi-level system is determined by factors and conditions. When classifying the factors and conditions that form the sustainability of the industry, it is necessary to take into account the following provisions. The most reasonable is the division of agricultural sustainability into economic, social and environmental components. Based on the whole variety of factors and conditions acting on it, they can be divided into two groups: external and internal. External factors and conditions play a decisive role in sustainability: institutional environment; availability of resources; competitive environment; the development of domestic demand; governmental support; conditions of intersectoral exchange; scale and development of sales markets; state science and technology policy; investment climate; pricing and tax policy; natural conditions; the state of the environment and natural resources; cooperation and integration ties in the agro-industrial complex.

Key words: agrarian sector, agro-industrial complex, industry development, sustainable development, agro-industrial complex, grain clusters, agro-industrial cluster, cluster structures, market economy.

ОСНОВНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ САМОРЕГУЛИРУЮЩИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В СФЕРЕ УСЛУГ

АБДУЕВА СУРАЙЁ ЗИЁЕВНА

ассистент кафедры государственного и местного управления Таджикского
национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17. тел: (+992)
93 585 99 99

В статье рассматриваются основные предпосылки становления и развития саморегулирующих организация в сфере услуг, отмечается активизация инновационных процессов для повышения конкурентоспособности саморегулирующих организаций и предпринимательских структур и их развития в целом.

Также выделены условия устойчивого развития саморегулирующих организаций, исследуются факторы и параметры, характеризующие устойчивое развитие саморегулирующих организаций, выделяется сущность эффективного развитие саморегулирующих организация и предпринимательских структур.

Автор выделяет преимущества инновационного развития саморегулирующих организаций и предпринимательских структур, и использованы стратегические подходы обеспечивающие высокий уровень конкурентоспособности и повышения эффективности управленческих решений на основе реализации инновационной стратегии в саморегулирующих организаций и предпринимательских структурах. С целью обеспечения устойчивого развития саморегулирующих организаций и предпринимательских структур предложено создание условий для повышения уровня прибыльности производства, обеспечение конкурентной деятельности, разработка мер по снижению издержек, повышение уровня управляемости и гибкости саморегулирующих организаций и улучшение инвестиционной и инновационной активности.

Автором предложены три основные стратегические направления инновационного развития саморегулирующих организаций и предпринимательских структур в сфере услуг и в целом разработка инновационной стратегии, которые приведут к улучшению альтернативных результатов на основе введения изменений к принятым стратегическим решениям. Выделенные предпосылки позволяют создавать условие для становления и развитие саморегулирующих организаций в сфере услуг.

Ключевые слова: *сфера услуг, саморегулирующие организации, инновационная экономика, предпринимательские структуры, эффективное развитие, саморазвития предпринимательских структур, конкурентоспособность, стратегическое управление.*

В условиях углубления рыночных отношений общая характеристика предпринимательских структур, организаций, предприятий и государство в целом оценивается через развитие во времени, качественное изменение объектов, появление новых форм деятельности, создания новых образований, функционирования, введение изменений во внутренних и внешних отношениях.

Процесс развития предпринимательских структур/организаций определяется темпом НТП, ускорением инновационного цикла и переход к инновационной экономике. Опыт показывает, что если в конце XX века создания современной технологии составила 10 лет, то сейчас составляет – 5-7 лет. По мнению ученых развитие предпринимательской деятельности следует рассматривать, как изменению состояния, то есть переход из одного состояния в другое с целью оптимизации производственно-хозяйственной деятельности, а также повышения конкурентоспособности в условиях происходящих изменений. Поэтому приоритетным считается совершенствование механизма принятия управленческих решений в предприятиях и особенно саморегулирующих организациях с целью достижения устойчивого развития и оптимизации функционирования в области предпринимательской деятельности. Анализ показывает, что, оценивая различные факторы, характеризующие устойчивого развития предпринимательских структур и организаций, можно выделить такие параметры:

- репутация предпринимательских структур/организаций;
- конкурентоспособность предпринимательских структур/организаций и их продукции, работ и оказываемых услуг;
- состав выпускаемой продукции, работ и услуги;
- уровень квалификации работников;
- гибкость оргструктуры организации;
- уровень специализации производства и оказания услуг;
- объем издержек и динамика их изменения;
- состав финансовых ресурсов;
- информационные потоки в предприятиях и организациях;
- величина инновационного и инвестиционного потенциала и др.

Эффективное развитие саморегулирующих организаций (предпринимательских структур) - это результат эффективного управления факторами, характеризующими результаты предпринимательской деятельности.

Достижение ожидаемой эффективности возможно на основе разработки экономико-математической модели оптимизации внутренних ресурсов для обеспечения устойчивого развития.

Обеспечение устойчивого развития саморегулирующих организаций (СРО) или предпринимательских структур предполагает разработку алгоритма принятия научно-обоснованных управленческих решений. При принятии управленческого решения следует оценить уровень устойчивости на данный момент, оценить степень влияния факторов, влияющие и устранения причин, отрицательно воздействующих на развитие саморегулирующих организаций.

Оценка устойчивого развития саморегулирующих организаций или предпринимательских структур такие назначения:

- теоретико-методическое определение сущности и содержания устойчивого развития саморегулирующих организаций или предпринимательских структур;
- разработка и использование практических показателей с целью оптимизации управления предпринимательских структур или саморегулирующих организаций и их развитие во времени.

С целью обеспечения устойчивого развития предпринимательских структур или саморегулирующих организаций следует организовать работу по таким направлениям и устранить причины, характеризующие положения внутри организации:

- ориентация работу СРО на запросы рынка и ведение конкурентной деятельности;
- создание условий для повышения уровня прибыльности производства;
- разработка мер по снижению издержек;
- повышение уровня управляемости и гибкости оргструктуры;
- улучшение инвестиционной и инновационной активности;
- формирование механизма снижения риска хозяйственных потерь и другие.

Оценивая функционирования саморегулирующих организаций или предпринимательских структур в целом, тогда следует выделить такие направления их существования:

- самосохранение или саморегулирующие организаций, когда целью их функционирования является только выживание, и не ставится задача стать лидером на рынке;
- обеспечение саморазвития предпринимательских структур/организаций, когда предпринимательская структура более эффективно использует имеющий потенциал и они направлены для увеличения объема производства, оказание услуг и реализации продукции, то есть цель этих организаций - создание условий для устойчивого развития.

В условиях рыночных отношений учет особенностей саморегулирующих организаций неразрывно связано с тем, что они должны принимать управленческие решения, и отвечать за результаты своей работы. При этом основным гарантом производственно-хозяйственных результатов саморегулирующей организации или предпринимательской структуры считается устойчивого развития на основе улучшения инновационного процесса.

Использование принимаемых методов и средств для обеспечения конкурентоспособности предприятий требует активизацию внедрения инноваций с целью производства современной продукции и оказываемых услуг на основе использования требуемых информационных ресурсов.

Следует выделить преимущества инновационного развития саморегулируемых предпринимательских структур, заключающиеся в: «поддержание уровня прибыли; конкурентоспособности предприятия и производимой продукции на рынке; снижение суммарных затрат, формирования дополнительных источников денежных ресурсов и др.».

С другой стороны, использование стратегический подход обеспечивает достижения требуемого уровня конкурентоспособности и повышения эффективности управленческих решений на основе разработки и реализации инновационной стратегии в саморегулируемых предпринимательских структурах.

При этом важное место уделяется использования таких условий стратегического управления: «появление новых более сложных задач, быстрая их сменяемость и скорость реакции СРО по изменению направлений инвестиций, организационных форм управления и др.; высокая цена ошибок от принятия неправильных управленческих решений в СРО».

В этих условиях главной целью стратегического управления считается достижение оптимального уровня эффективности и конкурентоспособности предпринимательских структур в целом и ее конечного продукта, в частности.

Важно заметить, что «главной областью изменений связано с внешней средой, а ее трансформация - основной частью процесса реализации в условиях саморегулирующих организациях» Важно выделить два основных конечных продукта стратегического управления саморегулирующих организаций. Прежде всего, «выделяем их потенциал, а также внутреннюю структуру и организационных изменений, обеспечивающих их чувствительность к переменам во внешней среде с учетом рассмотрения материальных средств для разработки

и внедрения современных новых товаров, технологических процессов и предоставляемых услуг». [1]

Таким образом, можно заключить, вывод о том, что стратегическое управление направлено на обеспечение позиции и гарантирование жизнеспособности СРО в изменяющихся условиях.

При этом, под потенциал СРО мы должны понимать совокупность их возможностей по оказанию услуг в конкретных сегментах рынка. «Возможности саморегулируемых предпринимательских структур/организаций оцениваются на основе имеющихся ресурсов в них». [3]

Важно заметить, что конкурентоспособностью саморегулируемых предпринимательских структур/организаций рассматривается нами их способность вести успешную конкурентную борьбу в условиях рыночной системы, а также сравнительные конкурентные преимущества по отношению к другим предприятиям и организациям, функционирующим на рынке оказания услуг.

Оценивая результаты деятельности предприятий и организаций на рынке услуг важным, считаем выделения следующие стратегические направления инновационного развития саморегулируемых предпринимательских структур/организаций, к которым следует отнести:

- обоснованная деятельность для получения новых видов товаров, технологий и оказываемых услуг;
- использование современных методов управления, научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ в процессе производства и маркетинговой деятельности;
- разработка и внедрения новых организационных структур;
- использование современных видов ресурсов методы их использования и др.

По отношению предоставляемым услугам выделяем три важнейшие направления инновационного развития саморегулируемых предпринимательских структур/организаций в сфере услуг и ее основных сегментов.

Во- первых, инновации в области процессов в СРО. Изменения обычно важны в условиях внутренних процессов или процессов, которые связаны с перемещением/доставкой продуктов/товаров и услуг до конечного потребителя.

Также можно выделить организационные и маркетинговые инновации, так как «основной целью СРО, работающих в сферы услуг, связано с расширением рыночной доли и клиентской базы». [2]

Во- вторых, инновации в области организации управления СРО. Поэтому, именно внедрение изменений в этой области управления имеет несистемный характер и зависит от личности руководителя.

В-третьих, инновации в бизнес-моделях. Мы считаем, что именно бизнес-модель считается основой бизнеса любых СРО, определяющая, как и что она будет делать на рынке и каким образом собирается получать прибыли. Поэтому постоянный пересмотр и обновление бизнес-моделей считается необходимым, так как в них заложена формула экономического успеха СРО в перспективном периоде на основе использования не только информационно-компьютерных и телекоммуникационных услуг, но и других видов».

В целом, разработка инновационной стратегии приведет к улучшению альтернативных результатов на основе введения изменений к принятым первоначальным стратегическим решениям.

Перспективы разработки планов развития СРО сферы услуг требует целевую направленность, комплексность, альтернативность и непрерывность в реальных условиях функционирования.

В целом, оценивая возможности разработки и реализации инновационной стратегии функционирующих СРО в сферы услуг, важным считаем разработку таких программ их преобразования: «детерминированную; альтернативную в условиях определенности, со стохастическими программными мероприятиями; с программными мероприятиями в условиях неопределенности, а также альтернативную в условиях неопределенности».

Опыт показывает, что при уточнении предпосылок для создания СРО главным элементом для оценки конкретных программных мероприятий, считается их своевременного выполнения согласно указанных этапов. При этом заранее устанавливается сроки реализации мероприятий, затраты на использования ресурсов, вероятность получения ожидаемых результатов используя информацию в условиях риска или неопределенностей.

Таким образом, выделенные предпосылки позволяют создавать условия для становления и развития саморегулирующих организаций в сфере услуг и особенно в сфере ЖКУ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Автономов В. Практики глазами теоретиков: (феномен предпринимательства в экономической теории) // Предпринимательство в России. - № 4 (11)/ Автономов В. М. Из-во РАГС. 1997. - С.5-11.
2. Асаул А.Н., Организация предпринимательской деятельности. -/ А.Н Асаул. – СПб.: БХВ-Петербург, 2007. -С.82-98.
3. Абдусаматов Г.С., Юсупов А.К. Развитие предпринимательства за рубежом/ Г.С. Абдусаматов, А.К. Юсупов. - Худжанд, 1999. - 123 с.
4. Абдуева С.З. Предпосылки развития саморегулирования предпринимательских структур в сфере услуг Республики Таджикистан/ Вестник ТНУ. Серия социально-экономических и общественных наук. 2017. №2/6. С. 35-39.
5. Раджабов Р.К., Факеров Х.Н., Нурмахмадов М., Саидова М.Х. Сфера услуг: состояние и перспективы развития. Монография. - Душанбе: «Ирфон», 2007 -544с. - С.14.

ҶАНБАҶОИ АСОСИИ БАҶҚАРОРШАВӢ ВА РУШДИ ТАШКИЛОТҶОИ ХУДТАНЗИМКУНАНДА ДАР СОҶАИ ХИЗМАТ

АБДУЕВА СУРАЙӢ ЗИӢЕВНА

ассистенти кафедраи идоракунии давлатӣ ва маҳаллии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ
тел: (+992) 93 585 99 99

Дар мақола заминаҳои асосии ташақкул ва рушди ташкилотҳои худтанзимкунӣ дар соҳаи хизматрасонӣ баррасӣ гардида, фаъолсозии равандҳои инноватсионии баланд бардоштани рақобатпазирии ташкилотҳои худтанзимкунӣ ва сохторҳои соҳибкорӣ ва умуман рушди онҳо қайд карда шудааст.

Шароитҳои рушди устувори ташилотҳои худтанзимкунӣ низ таъкид гардида, омилҳо ва параметрҳои, ки рушди устувори ташилотҳои худтанзимкуниро тавсиф мекунанд, таҳқиқ карда мешаванд, моҳияти рушди босамари ташилотҳои худтанзимкунӣ ва сохторҳои соҳибкорӣ нишон дода шудаанд.

Муаллиф бартариҳои рушди инноватсионии ташилотҳои худтанзимкунӣ ва сохторҳои соҳибкориро таъкид намуда, аз равишҳои стратегӣ барои таъмини сатҳи баланди рақобатпазирӣ ва баланд бардоштани самаранокии қарорҳои идоракунӣ дар асоси татбиқи стратегияи инноватсионии ташилотҳои худтанзимкунӣ ва соҳибкорӣ истифода мебарад.

Бо мақсади таъмини рушди устувори ташилотҳои худтанзимкунӣ ва сохторҳои соҳибкорӣ пешниҳод карда мешавад, ки барои баланд бардоштани сатҳи даромаднокии истеҳсолот, таъмини фаъолияти рақобатпазирӣ, таҳияи тадбирҳо оид ба кам кардани хароҷот, баланд бардоштани сатҳи назорат ва чандирии худидоракунӣ шароит фароҳам оварда шавад. ташилотҳои танзимкунанда ва тақмили фаъолияти инвеститсионӣ ва инноватсионӣ.

Муаллиф се самти асосии стратегияи рушди инноватсионии ташилотҳои худтанзимкунӣ ва сохторҳои соҳибкорӣ дар соҳаи хизматрасонӣ ва дар маҷмӯъ таҳияи стратегияи инноватсиониро пешниҳод менамояд, ки ба беҳтар шудани натиҷаҳои алтернативӣ дар асоси ворид намудани тағйирот дар қарорҳои стратегӣ. Шароитҳои зикршуда имкон медиҳанд, ки барои ташаккул ва рушди ташилотҳои худтанзимкунӣ дар соҳаи хизматрасонӣ шароит фароҳам оранд.

Калимавожаҳо: соҳаи хизматрасонӣ, ташилотҳои худидоракунанда, иқтисодиёти инноватсионӣ, сохтори соҳибкории худрушдкунанда, рушди самаранок, рақобатпазирӣ, идоракунии стратегӣ.

MAIN PREREQUISITES FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF SELF-REGULATING ORGANIZATIONS IN THE SERVICE SECTOR

ABDUYEVA SURAYO ZIYOYEVNA

assistant of the department of state and local government, Tajik National University, 734025,
Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave. 17. Tel: (+992) 93 585 99 99

The article examines the main prerequisites for the formation and development of self-regulatory organizations in the service sector, notes the activation of innovative processes to increase the competitiveness of self-regulatory organizations and business structures and their development in general.

The conditions for the sustainable development of self-regulatory organizations are also highlighted, factors and parameters characterizing the sustainable development of self-regulatory organizations are investigated, the essence of the effective development of self-regulatory organizations and entrepreneurial structures is highlighted. The author highlights the advantages of innovative development of self-regulatory organizations and business structures, and uses strategic approaches to ensure a high level of competitiveness and improve the efficiency of management decisions based on the implementation of an innovative strategy in self-regulatory organizations and business structures.

In order to ensure the sustainable development of self-regulatory organizations and entrepreneurial structures, it is proposed to create conditions for increasing the level of profitability of production, ensuring competitive activity, developing measures to reduce costs, increasing the level of controllability and flexibility of self-regulatory organizations and improving investment and innovation activity. The author proposes three main strategic directions for the innovative development of self-regulatory organizations and business structures in the service sector and, in general, the development of an innovative strategy that will lead to an improvement in alternative results based on the introduction of changes to the strategic decisions. The highlighted prerequisites allow creating conditions for the formation and development of self-regulatory organizations in the service sector.

Key words: service sector, self-regulatory organizations, innovative economy, entrepreneurial structures, effective development, self-development of entrepreneurial structures, competitiveness, strategic management.

УДК: 338.41

ОМИЛҲОИ АСОСИИ РУШД ВА ИСТИФОДАИ САРМОЯИ ИНСОНӢ: ҶАНБАҲОИ ИЛМИЮ НАЗАРИЯВӢ

ҚУРБОНОВ АЪЗАМҶОН ҶАЛИЛОВИЧ

ассистенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, 734025 Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17. тел: (+992) 919145004.

КАРИМОВ МАХМАДХУҶА ИСРОИЛХУҶАЕВИЧ

ассистенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон. 734025 Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17. E-mail:
karimi.1985@mail.ru. тел: (+992)989110021

Дар мақолаи мазкур мафҳум ва моҳияти сармояи инсонӣ аз нигоҳи олимони ватанию хориҷӣ таҳлил ва баҳогузори шудааст. Муаллифон бештар ба мушкилоти ташаққул ва рушди сармояи инсонӣ дар консепсияҳои илмии мавҷуда таваҷҷӯҳ кардаанд. Дар натиҷа, рушд ва истифодаи самараноки сармояи инсониро аз тавозуни рушди баробари ҳамаи қисмҳои таркибии сармояи инсонӣ асос медонанд. Инчунин дар мақола омилҳои алоқаманд бо ташаққул ва рушди сармояи инсонӣ тасниф карда шуда, ҳамзамон мавҷудияти вобастагии байни омилҳо дар шакли нақша асоснок карда шудааст.

Дар хулоса бо мақсади ташаққул ва истифодаи оқилонаи сармояи инсонӣ муаллифон модели ташаққул ва рушди сармояи инсониро дар шароитҳои гуногун нишон дода, нақш ва мавқеи давлатро дар ҳамгироии субъектҳои ташаққулдиҳандаи сармояи инсонӣ, муҳим арзёбӣ намудаанд. Муаллифон дар асоси истифодаи сарчашмаҳои назариявӣ ва мушоҳидаҳои амалӣ бо мақсади таъмини роҳҳои истифодаи оқилонаи сармояи инсонӣ тақмили функсияи назорати давлатиро дар соҳаи маориф, тандурустӣ, фарҳанг ва дигар соҳаҳои бо рушди инсон алоқаманд муҳим тавсия намудаанд.

Калидвожаҳо. сармояи инсонӣ, сармояи зеҳнӣ, сармояи фарҳанг, сармояи саломатӣ, муҳити ташаққулёбӣ.

Таҳлилу мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки чараёни ташаккулёбӣ ва рушди сармояи инсонӣ таҳти таъсири омилҳои зиёди дохилӣ ва берунӣ қарор дошта, хусусан таркиби мураккаб ва натиҷаи номуайяни таъсири омилҳо ба рушди сармояи инсонӣ дар ҳар гуна сатҳу шароит (фард, ширкат, минтақа ва давлат) мушкилот ба вуҷуд меорад. Айни замон шумораи равиш ва моделҳои ташаккул ва рушди сармояи инсонӣ дар шароити корхона, минтақа ва давлат хело зиёданд. Баъзе аз ин моделҳо, ки натиҷаи ниҳоии онҳо, рушди босуботи иқтисодиёти ҳаргуна системаро ташкил медиҳад, алақай исботи худро ёфтааст, ба монанди модели оморасозии кадрҳо дар Ҷопон, Амрико, Аврупо ва дигар давлатҳо. Ҳамин тариқ олимону коршиносони соҳаи иҷтимоию иқтисодӣ дар мавриди ташаккули рушди босуботи иқтисодиёт бо таваҷҷӯҳ ба истифодаи оқилонаи омилҳои инсонӣ ҳулосаҳои зиёди илмию назариявӣ пешниҳод намудаанд, баъзе аз онҳо омилҳои муҳими ташаккул ва истифодаи сармояи инсониро аз саломатӣ [1,4,6], дониш [1,3,5,10], фарҳанг [7,8,9], малака [1,2,8], ва ғайра омилҳои ҷузъӣ, вобаста мебаранд. Аммо ба андешаи мо сармояи инсонӣ на танҳо зери таъсири унсурҳои номбурда ташаккул ва рушд меёбад, балки маҷмуи омилҳои, ки ҷиҳати ташаккули дониш, саломатӣ, малака, фарҳанг ва ғайра монеъа бунёд мекунанд ба истифодаи ниҳоии сармояи инсонӣ таъсир мерасонанд. Бо назардошти ин ҳангоми таъмини рушди бо мақсад мувофиқи сармояи инсонӣ зарурати банизомдарории маҷмуи омилҳо ва ошкор кардани мавқеи таъсири онҳо ба ҳадафи асосӣ, яъне сармояи инсонӣ муҳим доништа мешавад.

Бо назардошти намуд ва хусусиятҳои омилҳои ба раванди ташаккулёбӣ ва истифодаи оқилонаи сармояи инсонӣ таъсиррасон чунин дараҷаи таъсири онҳоро аз ҳам ҷудо намудан мумкин аст: мустақим ва ғайримустақим, ҳадафмандона ва тасодуфӣ, дохилӣ ва берунӣ. Албата аз ҳам ҷудо намудани хусусияти таъсири онҳо дар таҳия ва пешниҳоди модели рушд ва истифодаи оқилонаи сармояи инсонӣ заминаи хуб мегузорад.

Маълум аст, ки сармояи инсонӣ дар шароити фард, оила ва ташкилот ташаккул ва истифода шуда, натиҷаи ҷигунагии истифодаи он ба минтақа ва давлат таъсир мерасонад. Агар чунин бошад, пас маҷмуи омилҳои вуҷуд дошта метавонанд, ки ба раванди ташаккул ва истифодаи сармояи инсонӣ таъсир расонида, фард, оила ва ташкилот дар доираи имкониятҳои худ қудрати ба манфиати худ тағйир додани онҳоро надоранд. Дар натиҷаи муқобилат нишон додан оид ба мутобиқшавӣ тавоноҳои зиёди инсонӣ ва захираҳои вақт талаф ёфтанишон имкон дорад. Бо таваҷҷӯҳ ба ин тавсия дода мешавад, ки омилҳои ташкилдихандаи муҳити берунаи раванди ташаккулдихии сармояи инсонӣ нахуст шуда тақмил дода шаванд, аз ҷумла:

- вазъии иқтисодии маҳал, минтақа ва давлат;
- ба эътибор гирифтани ҳал намудани мушкилоти ҷуғрофӣ маҳал, минтақа ва давлат;
- хусусиятҳои мушаххаси рушди таърихӣ (мисол: оила ва маҳалҳои вуҷуд доранд, ки тули таърих бо як шуғл машғул шудаанд ва тамоми малака, таҷриба, анъана ва хусусиятҳои ҷузъии қор ба онҳо ошно аст, ки дар чунин шароит бо баъътиборгирии чараёнҳои таърихӣ ташаккул додани сармояи инсонӣ осон мегардад. Агар дар парвариши гандум, картошка ё хайвоноти хонагӣ малака

андухт карда бошад пас танҳо мутобиқи замона шуғли таърихӣ онро ташаккул ва истифода намудан зарур аст);

- сиёсати иқтисодии давлат, ҷузъҳои стратегӣ ва амалиёти он;
- сатҳи рушди системаи молиявӣ, дастрасии аҳоли ба захираҳои молиявӣ;
- танзими ҳуқуқии муносибатҳои шахрвандӣ, меҳнатӣ, андозӣ ва дигар муносибатҳои ҳуқуқӣ, ки суботи озодандешию ғайрифаъолиро дар байни ҳамаи синфҳои ҷамъияти таъмин карда метавонад;
- сохтор ва махсусияти истеҳсолот дар кишвар, минтақа ва маҳал.

Дар баробари ин як қатор омилҳои таъсири берунаро ҷудо намудан мумкин аст, ки хусусияти назорат ва танзимшавандагӣ дошта ба таври мустақим ва ғайримустақим ба раванди ташаккулёбии сармояи инсонӣ таъсир мерасонанд:

1. Омилҳое, ки таъсири мустақим доранд: танзими ҳуқуқии меҳнат ва муносибатҳои меҳнатии бо он алоқаманд;

2. Омилҳое, ки таъсири ғайримустақим доранд: хусусияти вазъи иқтисодии давлат, минтақа ва маҳали зист.

Дар мавриди истифода ва ташаккули мақсадноки сармояи инсонӣ дар шароити корхона омилҳоеро аз ҳам ҷудо намудан мумкин аст, ки хусусияти танзимшавандагӣ доранд. Агар танзимшавандагӣ ҳосил омилҳо бошад пас ташаккули сармояи инсонӣ дар асосии онҳо имконпазир аст. Байни ин гуна имкониятҳо омилҳои зеринро ҷудо намудан мумкин аст:

- хусусияти фаъолияти иқтисодии корхона;
- самаранокии фаъолияти иқтисодӣ дар бораи корхона;
- мавқеи рақобатпазирии корхона дар бозор;
- системаи идоракунии корхона дар маҷмӯъ ва хусусан системаи идоракунии сармояи инсонӣ.

Таваҷҷӯҳи махсус бояд ба хусусиятҳои ибтидоии шахс, ки ҳамроҳаш мебошад ва дар навбати худ бевосита сармояи сармояи асосии раванди истеҳсолоти корхона ба ҳисоб мераванд, равона намуд. Ба ин сифатҳои ибтидоии шахсӣ инҳо дохил мешаванд:

- сатҳи дониш, малака;
- қобилиятҳои равонӣ ва ҷисмонӣ;
- вазъи саломатӣ;
- вазъи оилавӣ;
- синну сол;
- муносибати психологӣ ва ахлоқӣ;
- қобилияти худшиносӣ - маълумот, худомӯзӣ, худтанзимкунӣ, масъулият, саъю кӯшиш ва монанди инҳо;
- вазъи молиявӣ ва ғайра.

Омилҳое, ки метавонанд ба истифодаи сармояи инсонӣ таъсири назаррас расонанд, инҳоянд:

– интиҳоб, омӯзиш ва тақмили ихтисоси мутахассисони ояндадор. Бо таваҷҷӯҳ ба ин омилҳо чиҳати ташаккул ва истифодаи бо мақсад мувофиқи сармояи инсонии зарурати ҳамкориҳои мақсаднок бо тамоми муассисаҳои таҳсилоти олию касбӣ зарур доништа мешавад. Дар баробари ин ташкили ҳамкорӣ бо агентҳои махсус барои ҷалби кормандони баландихтисос ба ҳаёати ташкилот, гузаронидани семинарҳо, вохӯриҳо бо ҷомеаи илмӣ ва ғайра бояд амалӣ карда шавад;

– ташаккули низоми тақмили ихтисоси кадрҳо тавассути модели такрор ва интиқоли малака, интиқоли таҷрибаи кормандони баландихтисос ба мутахассисони хурд ва баръакс ба инобат гирифтани тавсияҳои кормандони хурд;

– ташкил ва ташаккули низоми доимамалкунандаи баҳогузориҳои самаранокӣ иҷроӣ кор ва касбияти кормандон;

– ҳавасмандгардонии фаъолияти самаранокӣ меҳнатӣ бо усулҳои ҳавасмандкунии бевоситаи моддӣ (алалхусус пардохти мукофотпулиҳо) ва хусусияти ғайримоддӣ (масалан, изҳороти қаноатмандӣ аз мутахассис). Дар баробари ин ҳама инчунин таъсири ғайримустақими ҳавасмандгардонӣ вучуд дорад, ки мутаасифона дар аксарияти ташкилоту корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурда намешавад, ба монанди пешниҳоди имтиёзҳои берунисозмонӣ. Масалан доштани суғуртаи тиббӣ оид ба ташхис ва муолиҷа дар тамоми қаламрави ҷумҳурӣ ва ҳато берун аз он ва ғайра.

Бо назардошти мавҷудияти алоқамандии зич байни омилҳои зикргардида як модели хоси муносибатҳо ба вучуд меояд. Хусусан дар шароите, ки беҳдошти вазъи иқтисодӣ иҷтимоӣ ташкилот ва кормандон аз иқдомҳои хайрхоҳонаи тарафҳо нисбати ҳамдигари саҳт вобастааст, аммо дар амал падидаҳои баръакс зуҳур мекунанд. Яъне, роҳбари ташкилот баъзан кушишҳоро чиҳати беҳтар гардонидани шароити фаъолияти корӣ ва ҳаётгузаронии корманд чун кушишҳои хароҷотталаб шуморида дар амалигардонии онҳо таъхиркори мекунанд. Корманд дар чунин шароит имконият ва захираҳои дошташро истифода накарда, ташаккули онҳоро дар чунин шароит зарурӣ намешуморад.

Дарвоқеъ, раванди ташаккули ҳавасмандии корманд фароҳам овардани муҳити бароҳат барои мавҷудияти ӯ, шароити мусоиди зист мебошад, ки бевосита бо самаранокӣ меҳнат алоқаманд аст. Корманд ва корфармо бояд манфиати мутақобила дошта бошанд, корманд бояд аз иштироки ӯ дар самаранокӣ корхона ва вобастагии некӯахлоқии худ аз муваффақияти корхона огоҳ бошад.

Дар маҷмӯъ бо назардошти омӯзиш ва таҳлили сарчашмаҳои илмӣ иттилооти роҷеъ ба вобастагии рушд ва инкишофи сармояи инсонӣ аз омилҳои дохилию берунӣ чунин нақшаи асаргузориҳои онҳоро пешниҳод намудан мумкин аст (расми 1).

МУҲИТИ ТАШАККУЛ ВА ИСТИФОДАИ САРМОЯИ ИНСОНӢ

Расми 1. Мавқеи сармоияи инсонӣ дар низомии таъсиргузори омилҳо

Ба андешаи мо таъмини рушди инкишофи сармоияи инсонӣ, ҳамзамон истифодабарии самараноки он дар ҳама сатҳ (фард, оила, ташкилот, минтақа, давлат ва ҷаҳон) аз сатҳ ва дараҷаи таъсири омилҳо (иҷтимоӣ-демографӣ, институционалӣ, интегратсионӣ, иҷтимоию равонӣ, экологӣ, иқтисодӣ, истеҳсолӣ, демографӣ, иҷтимоию иқтисодӣ) вобастагӣ дорад (Расми 1).

Омилҳои номбурда майдони ташаккулёбӣ, инкишоф, рушд ва истифодабарии сармоияи инсониро дар шароите таъмин карда метавонанд, ки агар дар низомии муносибатҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ бо назардошти тақозои замони имрӯз ва талаботи оянда тавозуни баробари ҳудуди онҳо таъмин бошад. Бидуни тавачҷӯҳи амиқ ва системавӣ муҳити ташаккул ва инкишофи сармоияи инсониро таъмин кардан ғайри имкон аст. Масалан, дар мавриди беҳдошти омилҳои демографӣ (зиёдшавии шумораи шумораи аҳоли, тавозуни баробари сохтори синусолӣ ва ҷинсии аҳоли, тамоюли табиӣ рушди аҳоли, давомнокии миёнаи ҳаёт, муҳоҷирати меҳнатӣ) ва баъакс коҳиш ёфтани омилҳои иқтисодӣ (даромати номиналию воқеии аҳоли, тақсими даромад ба гурӯҳҳо, нишондиҳандаҳои камбизоатӣ, дастрасии мол ва хизматрасониҳо байни аҳоли, дараҷаи беқурбшавии пул, қобилияти харидории ашёи миллӣ, МММ ба ҳар сари аҳоли, фаъолияти дурусти низомии қарзӣ молиявӣ, низомии андоз, тақсими дурустӣ неруҳои

истеҳсоли байни минтақаҳо, сатҳи рушди стратегияи иқтисоди берунии давлат ва ғ.) монеаҳои нави рушд ва истифодаи сармояи инсониро интизор шудан мумкин аст.

Бо назардошти ин ҷиҳати ташаккулёбӣ ва истифодаи бо мақсад мувофиқи сармояи инсонӣ рушди комплекси бахшҳои бо ҳам алоқаманд тавсия дода мешавад, ки дар амалигардонии он нақши ҳавасмандгардонӣ ва танзимнамоии давлат муҳим дониста мешавад.

Бо мақсади омӯзиш ва таҳқиқи мушкilot, иқоният, омил ва хусусиятҳои инкишофи истифодаи сармояи инсонӣ дар асоси хулосаҳои илмию назариявии муаллифони ватанию хориҷӣ як қатор натиҷагирӣҳо ба даст овода шуд. Раванди ташаккул ва истифодаи бо мақсад мувофиқи сармояи инсонӣ бо пайдарҳамии алоқаманд чунин тавсифи васеътар дорад:

1. Муҳити давлат. Маълум аст, ки мақсади асосии мавҷудияти давлат, ин танзим намудани масъалаҳои иҷтимоӣ ва сохтани як ҷомеаи идеалӣ аст. Бо назардошти ин ташаккул ва истифодаи мақсадноки сармояи инсонӣ қабл аз ҳама бояд дар муҳити давлат таъмин карда шавад, инчунин давлат дорои салоҳият ва имкониятҳои мебошад, ки тавассути онҳо ба муҳити оила ва ташкилотҳои гуногун таъсир мерасонад.

2. Майдони омилҳои алоқаманд бо рушди сармояи инсонӣ. Яке аз далелҳои таркиби мураккаби ташаккулёбӣ доштани сармояи саломатӣ аз нигоҳи мо бо он алоқаманд дониста мешавад, ки он аз қисмҳои таркибии зиёд ташкил ёфта (сармояи саломатӣ, сармояи дониш, сармояи фарҳанг ва ғ.), танҳо дар шароити тавозуни рушди баробари онҳо сармояи инсонии қобили истифода ба вучуд меояд. Бо назардошти ин бояд муҳити дастрасии аҳоли ба ҳама хизматрасониҳои тандурустӣ, маориф ва фарҳанг таъмин карда шавад.

3. Дар нақша шакли геометрии «ҳалқаи дарозрӯяи суроҳ» бо дарбаргирии сармояи дониш, саломатӣ ва фарҳанг нишон дода шудааст. Ҳадаф аз пешниҳоди ин «ҳалқа» дарбаргирандаи се шакли сармоя, яъне организими инсон дар назар дошта шудааст. Яъне гуруҳи одамон дар алоҳидагӣ ҳар кадоми онҳо бояд дорандаи хуби дониш, саломатӣ ва фарҳанги баланд бошад, то натиҷаи интизории барои иқтисодиёт муфид- қобилияти зехни ҳосил шавад. Дар сурати мавҷудияти қобилияти зехнӣ имкони дар марҳилаи чорум (Муҳити ташкили ҳамкориҳои мақсаднок, ҷиҳати истифодаи самараноки сармояи зехнӣ) бавучуд овардани сармояи зехнӣ имкон дорад.

4. Муҳити ташкили ҳамкориҳои мақсаднок, ҷиҳати ташаккул ва истифодаи самараноки сармояи зехнӣ. Дар ин марҳила қобияти зехнии мавҷудо дар мувофиқа бо талаботи амалия тавассути соҳаи маориф ташаккул дода мешавад. Инчунин дар ин ҷараён амалия бояд тарзу усулҳои истифодаи самараноки сармояи зехниро таъмин намояд. Албата барои таъмини ҳавасмандӣ ва иҷрои уҳдадорӣҳои ин субъектҳо муҳолилаи тарафи чорум яъне субъектҳои дахлдори давлатӣ муҳим дониста мешавад. Дар ин ҷорҷубаи ҳамкорӣҳо бояд манфиатҳои тарафҳо судманд таъмин карда шавад. Маориф тавоноии ташаккули илм ва инноватсияро таъмин намуда, амалия ақидаҳои муфиди илмию инноватсиониро истифода карда даромад ба даст орад. Ҳамзамон амалия, яъне бахши соҳибкорӣ бояд бо мақсади тавлиди инноватсия ва ақидаҳои муфиди илмӣ соҳаи маорифро ҳамачониба сармоягузорӣ намояд.

5. Натиҷаҳои интизорӣ аз ҳамгирии маориф, илм ва амалия. Мушоҳидаҳои амали нишон медиҳанд, ки тамоми ҳамкорӣҳои натиҷагирӣҳои самаранок ва ғайрисамаранок доранд, ани замон ҳадаф таъмини самаранокии ташаккул ва истифодаи сармояи инсонӣ аст. Агар дар марҳилаҳои қаблӣ назорати давлатӣ ва иҷрои вазифаю

ухдадориҳои иштирокчиён пурра иҷро карда шавад, албата марҳилаи навбатӣ дониш дар шакли инноватсия ва ғояҳои муфид арзиши иқтисодии баланд мегирад

6. Бо пул иваз гардидани дониш дар шакли маҳсулоти инноватсионӣ ва ғояҳои муфиди илмӣ. Дар натиҷаи ҳамгироии маориф, илм ва амалия сармояи зеҳнӣ дар шакли маҳсулоти инноватсионӣ бо пул иваз гардида, даромади бадастомада боиси ҳавасмандии дарбаргирандаи он ва сармоягузориҳои лоиҳаҳои илмӣ инноватсионӣ мегарданд.

7. Сармоягузорӣ ба ташаккул ва рушди тақрори сармояи инсонӣ. Дар натиҷа ташкили ҳамкориҳои судманди ташаккули сармояи инсонӣ арзишҳои модию маънавӣ ба даст оварда мешаванд, ки як қисми онҳо барои қонебгардони ташаккул ва истифодаи самараноки тақтиқи ин сармоя истифода гардида, боқимондаи он бояд аз нигоҳи стратегӣ барои ташаккул ва рушди минбаъдаи сармояи инсонӣ сарф карда шавад. Дар гардиш ин кӯшишҳо сол ба сол зиёд гардида эҳтимолан дар ояндаи наздик рақобати меҳнатии ҷумҳурӣ бо давлатҳои тараққикардаи ҷаҳон таъмин карда мешавад.

Хулоса ташаккул ва истифодаи самараноки сармояи инсонӣ мушкул аст, аммо таъмини он имконпазир мебошад. Бо ин далел аз нигоҳи мо имрӯз ташаккул ва истифодаи сармояи инсонӣ дар асоси ҳамгироии қувваҳои ҳамаи институтҳо ва сохторҳои истеҳсоли таъмин карда мешавад.

АДАБИЁТ

1. Бабина С. И., Садовникова И. Ю. Анализ человеческого капитала региона // Вестник Кемеровского государственного университета. Серия: Политические, социологические и экономические науки. 2018. № 3. С. 69–74.

2. Ғаниев Т.Б., Искандаров О.А. Эсанов А.Д. Ҳавасмандгардони қормандон ва таъсири он ба системаҳои идорақунандаи захираҳои меҳнатӣ// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2020. № 10-1. С. 105-111.

3. Ғаниев Т.Б., Маҷнунова М., Хоҷаалиев Ф.А. Фарҳанги иқтисодӣ ва арзишҳои он дар менеҷменти муносири касбӣ//Иқтисодиёти Тоҷикистон. 2020. № S4-1. С. 29-33.

4. Каримов М.И., Кодиров Ш.Ш. Использование индексного метода в анализе состояния капитала здоровья (в условиях Республики Таджикистан)// Финансово-экономический вестник. 2021. №2 (26). С. 102-112.

5. Кодиров Ш.Ш. Экономические вопросы обеспечения доступа к образованию путем организация транспортировки учащихся в Республики Таджикистан// Экономика и менеджмент инновационных технологий. 2017. №6(69). С.22.

6. Қурбонов А.Ҷ., Каримов М.И. Рағишҳои назариявии таҳлили саломатӣ дар сохтори сармояи инсонӣ// Пайёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2019. №10-1. С. 89-94.

7. Латышев Игорь Олегович. Влияние инвестиций в культуру на формирование национального человеческого капитала Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Выпуск 2, март – апрель 2014 Опубликовать статью в журнале - <http://publ.naukovedenie.ru>.

8. Никонорова Е.В. Культурный и природный капитал: устойчивость развития и возможности управления//Обсерватория культуры. 2016;13(5):600-605.

9. Харрисон Л., Хантингтон С. Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу. – М.: Московская школа политических исследований, 2002. – 320 с.

10. Ходиев Д.А. Образовательная политика и развитие человеческого капитала: региональные аспекты//Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2016. № 2/11 (220). С. 14-22.

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА: НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

КУРБОНОВ АЪЗАМДЖОН ДЖАЛИЛОВИЧ

ассистент кафедры менеджмента и маркетинга Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17. тел.: 919145004

КАРИМОВ МАХМАДХУДЖА ИСРОИЛХУДЖАЕВ

ассистент кафедры менеджмента и маркетинга Таджикского национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17. тел.: 989110021

E-mail: karimi.1985@mail.ru

В статье анализируется и оценивается понятие и сущность человеческого капитала с точки зрения отечественных и зарубежных ученых. Авторы акцентируют внимание на проблемах формирования и развития человеческого капитала в существующих научных концепциях. В результате развития и эффективного использования человеческого капитала обосновывается баланс равного развития всех компонентов человеческого капитала. В статье также классифицируются факторы, связанные с формированием и развитием человеческого капитала, при этом обосновывается наличие взаимозависимости между факторами в виде рисунка.

В заключение, с целью формирования и рационального использования человеческого капитала авторы показывают модель формирования и развития человеческого капитала в различных контекстах, а также оценивают роль и место государства в интеграции субъектов, формирующих человеческий капитал. На основе использования теоретических источников и практических наблюдений авторы рекомендуют улучшить функцию государственного контроля в сфере образования, здравоохранения, культуры и других важных сферах, связанных с человеческим развитием, с целью обеспечения рационального использования человеческого капитала.

Ключевые слова. человеческий капитал, интеллектуальный капитал, капитал культура, капитал здоровья, окружающая среда.

MAIN FACTORS OF DEVELOPMENT AND USE OF HUMAN CAPITAL: SCIENTIFIC AND THEORETICAL ASPECTS

KURBONOV AZAMDZHON DZHALILOVICH

assistant of the department of management and marketing of the Tajik National University.
734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 17. tel: 919145004.

KARIMOV MAKHMADKHUJA ISROILKHUDZHAEV

assistants of the department of management and marketing of the Tajik National University. 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 17. Phone: 989110021E-mail: karimi.1985@mail.ru

The article analyzes and evaluates the concept and essence of human capital from the point of view of domestic and foreign scientists. The authors focus on the problems of the formation and development of human capital in existing scientific concepts. As a result of the development and effective use of human capital, the balance of equal development of all components of human capital is substantiated. The article also classifies the factors associated with the formation and development of human capital, while substantiating the presence of interdependence between the factors in the form of a picture.

In conclusion, in order to form and efficiently use human capital, the authors show a model for the formation and development of human capital in various contexts, and also assess the role and place of the state in the integration of subjects that form human capital. Based on the use of theoretical sources and practical observations, the authors recommend improving the function of state control in education, health care, culture and other important areas related to human development in order to ensure the rational use of human capital.

Keywords. human capital, intellectual capital, culture capital, health capital, environment.

УДК: 338.21

НАҚШИ ТАЪЛИМОТИ БЕФОСИЛАИ КАСБӢ-ЭЛЕКТРОНӢ ДАР РУШДИ САРМОЯИ ИНСОНӢ

ДАВЛАТОВ СОРБОН НАЗРИМАДОВИЧ

муаллими калони кафедраи идоракунии захираҳои инсонии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рудаки 17. тел.: (+992) 934-41-03-13, E-mail: sorbon_07@mail.ru

Дар мақолаи мазкур оид ба нақши таълимоти бифосилаи касбӣ дар рушди сармоияи инсонӣ гуфта шудааст. Муаллиф қайд менамояд, ки таълимоти бифосилаи касбӣ – электронӣ дар менеҷменти муосир ҳамчун равиши калидии ташаккули моделу системаҳои навини идоракунии шинохта шудааст. Бо истифода аз таҷрибаи таълимоти бифосилаи касбӣ – электронӣ бошад метавонем рушди касбӣ-тахассусии кормандро баланд бардорем ва рақобатпазирии уро дар бозори меҳнати дохилӣ ва берунӣ таъмин намоем. Ба ақидаи муаллиф рушди таълимоти касбӣ дар ҷаҳони имрӯза аслан ба рушди бевоситаи илмиву

техникӣ ва технологияҳои иттилоотӣ тааллуқ дошта, дар тамоми ихтисосҳо ин равиши таълимоти касбӣ бояд ҷорӣ карда шаванд.

Калидвожаҳо: таълимоти бефосилаи касбӣ, сармояи инсонӣ, тайёрии касбӣ, рушди сармояи инсонӣ, рақобатпазирии кормандон, иқтисодиёт, технологияи иттилоотӣ, маълумотнокӣ, дониш, ҳавасмандӣ, нерӯи инсонӣ.

Ҷомеаи инсонӣ дар асри XXI маълум намудааст, ки имрӯз дар рушди иқтисодиву иҷтимоии дилхоҳ давлати ҷаҳонӣ танҳо ва танҳо инсонӣ рушдёфтаи касбӣ метавонад ғаёлу таъсиргузору мондагор бошад. Вобаста аз ин системаи бефосилаи таълимоти касбӣ дар як занҷири пурқуввати рушдбӣ ва фазои рушди зехнӣ эҷодии касбиву ҳунарии инсонӣ дар Замин ташаккул ёфтааст, ки тамоми масоили рушди ҷомеаро фарогир шуда, самаранокии меҳнати касбии эҷодиву ҳунариро пурра таъмин месозад.

Аз ин хотир, масоили таъмини рушди устувори таълимоти бефосилаи касбӣ ва идоракунии электронӣ ҳамчун як равиши таърихӣ – фарҳангӣ ва рушди иҷтимоиву иқтисодии ҷомеа ба майдон омада, дар баробари дигар захираҳои менеҷменти муосир бояд эътироф ва ҳамчун сохтори ташкилӣ ва вазифадорӣ дар роҳбарии менеҷменти давлативу хусусии навин ворид карда шавад.

Дар ин замина функцияи навини ғаёлияти касбии менеҷмент, корманди замони муосир, роҳбарону пешвоёни мондагори таърихии давлатӣ ба зинаи дигари рушди роҳбарии ғаёлияти касбиву ҳунарий ва қобилиятҳо ворид гашта, барои нишон додани эҷоду ҳунари касбии худ заминаи мувофиқи электронӣ пайдо менамояд.

Бояд қайд намуд, ки ақидаи баландбардории дараҷаи ихтисоси роҳбарону кормандон бо истифода аз системаи электронӣ дар ғаёлиятҳои касбӣ ҳанӯз солҳои 50 - 60 – уми асри XX ҳамчун равиши навини рушди илмиву техникӣ ба майдон омада, то имрӯз 5- 6 марҳилаи таърихро аз сар гузаронида истодааст.

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки ҳар як фарди соҳибхиради ҷомеаи имрӯза барои пайдо кардани мавқеъу манзалати касбии худ дар корхонаву ташкилот, соҳаву давлат ва умуман дар сайёраи Замин бояд ҳатман аз таълимоти бефосилаи касбии электронӣ бархурдор буда, тарзу усули ғаёлияти касбӣ ва марзу сатҳи зиндагонии худро куллан тағйир диҳад. Яъне бевосита хоҳиши худрушдбандагӣ ва худтасдиқкунии худро ҳамчу роҳбар, мутахассис ва ҳатто инсонӣ комил дошта бошад.

Моделҳои омӯзиши ташкили рафтори роҳбариро метавон дар шакли таълимоти фардӣ ва таълимоти гурӯҳӣ ташкил намуд, ки дар ҷамъоҷамъ барои мақсадгузории ягона равона карда мешавад. Чунки ташкили таълимоти омӯзиши умумиташкилотӣ бе ташкили омӯзиши фардӣ ғайриимкон аст [1, с. 25].

Аз тарафи дигар ҳуди талаботи зиндагонии шоиставу хушбахтона ва бозори байналмилалӣ касбии меҳнатӣ ҳар як фардро водор месозад, ки дорои донишҳои замонавӣ электронӣ бошад. Барои ин ӯ бояд пайваста таълимоти бефосилаи касбӣ – электронӣ бигирад. Имрӯз ҳуди модели таълимоти бефосилаи касбӣ – электронӣ дар ҷаҳони давлатҳои пешақдам ҳамчун модели системавии таъмини рушди устувори зиндагонии шоистаи тамоми инсонияти сайёра қабул шуда, ҳислати бетанаффусиаш ҳамчун механизми рушди устувори иқтисодиву истеҳсолии ин давлатҳо ба шумор меравад.

Нуқтаи муҳими дигари таълимоти бефосилаи касбӣ- электрониро дар роҳбарӣ бояд қайд кард, ки вобаста ба рушди менеҷменти муосир ҳар як давраи замон ва ҳар як роҳбарӣ

пешво зинаи муайяни рушдро соҳиб мегардад, ки дар системаҳои стандартии таълимии макотиби олии касбӣ онро пайдо кардан ғайриимкон мебошад. [2, с. 154].

Бояд қайд намуд, ки дар давраҳои таърихии аввали рушди касбӣ хунари ва техникаи технологӣ ҳанӯз суръатнокии тағйирёбандагии қариб ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқӣ мамлакат ва ҳатто ҷаҳонӣ низ то ба он суръате буд, ки дар давраи меҳнатии фаъолияти як корманд як ва ё ду маротиба талаботи касбӣ дигаргун мешуду халос.

Аммо ҳолати имрӯзаи тағйирёбандагии босуръат ва рушди саноатӣ ва дигар соҳаҳои техникаи технологӣ, иттилоотиву иртиботӣ чунин суръатнокии баландеро касб кардааст, ки ҳатто дар ҳар як се сол тағйирёбандагӣ зиёда аз 100% - ро ташкил дода, дигар корманди ба ин талабот номувофиқ аз уҳдаи фаъолияти самаранокии ин технологияи навин набаромада, маҷбур мешавад, ки ҷои кори худро аз даст диҳад ва умуман, дигар ҷои кори касбӣ пайдо карда натавонад. [4, с. 96].

Дар муқоиса ба ин ҳаводис ҳар як роҳбару мутахассиси касбиро зарур аст, ки арзишмандии таълимоти бефосилаи касбиро барои худ ҳисоб намуда, муайян созад, ки таълимоти бефосилаи касбӣ чӣ қадар ба ӯ ва оилаи ӯ ва ширкату корхонаву давлаташ дар умум даромади иловагӣ меорад. Аз ин хотир менеҷменти корхонаро низ зарурати омӯзиши ин равиши концептуалӣ гашта, бояд буҷақунонии ҷараёни бефосилаи таълимоти касбиро барои тамоми кормандони худ дар ҳама ҳолат пайваста таъмин созад.

Донишмандони бахши соҳа ҳисоб намудаанд, ки барои таъмини рушди устувори фаъолияти касбӣ ҳар яки моро зарур аст, ки ҳамарӯза таълимоти бефосилаи касбӣ – электронӣ дошта бошем. Яъне дониши касбии вобаста аз рушди техникаи технологияи электронӣ ҳатто дар баъзе соҳаҳо то 30% тағйир ёфта, мо агар сола то ба ин фисад қафо монем дигар ба талаботи замони мутобиқ шуданамон мушкул мегардад. Бинобар ин моро зарур аст, ки дар ташкили системаи концептуалии бефосилагии таълимоти касбӣ – электронӣ қоидаи асосии таъмини суръатнокии рушди касбӣ ва навсозии онро дар мадди аввал гузошта, масоили ҳамқадами касбӣ – электронӣ будани мутахассисонро нигоҳ дорем. [7, с. 62].

Маҳз нишонагирӣ ба шинохти тағйирёбандагӣ ва пайдо кардани хоҳиши омӯзиши чизи нав, гузаштан аз як дараҷаи дониш ба дониши нисбатан навину судовартар, таъмини афзоишдагӣ ва бартарияти дониши як насл аз насли оянда дар фаъолияти касбӣ, бояд равиши дигари концептуалии таълимоти бефосилагии касбӣ – электронии замони муосир бояд гардад.

Дар ин замона, мазмуну мундариҷаи таълимоти бефосилаи касбӣ аз таълимоти системавии касбӣ ва омӯзишии таҷрибавии касбӣ – фардӣ дошта, ба сарварону кормандон оиди аз як зина ба зинаи дигари касбӣ аз як насл ба насли дигар гузаштани касбу хунари инсониятро таъмин бояд созад.

Инчунин, одамон имконоти худрушдёрбандагӣ ва мустақилона фаъолияти касбӣ хунари карданро меомӯзанд. Чунки аз нигоҳи рушди равонии касбӣ ва тавонмандиву омодагии тайёр будан ба таваққули касбиро инсон имконоти васеи дар натиҷаи таълимоти бефосилаи касбӣ гирифтани дорад. Маълум мегардад, ки ин ҷараён танҳо омӯзишӣ набуда, балки қобилияти андешаронии илмиву хунари, эҷоду навогарӣ ва қабули мустақилонаи қарори роҳбариро дар ҳар як роҳбари менеҷмент, ки дар системаи бефосила пайваст аст, ташаккул медиҳад.

Бо ақидае бархе аз файласуфон инсоният танҳо дар натиҷаи омӯзиши бефосила метавонад худ, ҷомеа ва муҳиту сарватҳои табииро шинохта, онро барои мақсади худ самаранок истифода барад. [5, с. 82]. Яъне ҷомеаи инсонӣ дар навбати худ ба ҳар як фард

имконоти рушдёбандагиро таълим дода, чараёни рушдёбандагӣ ва худшиносии ҳар як фардро таъмин месозад. Маҳз фаҳмиши аслии чунин алоқамандии пайвастаи рушди зеҳнӣ ва мустақилияти ҳаракатҳои касбӣ дар роҳбарӣ ба менечмент имкон медиҳад, ки таълимоти бефосилаи касбӣ – электрониро ҳамчун унсури асосии рушди босуботи касбӣ барои имрӯз ва ояндаи ширкату корхонаҳо шиносад ва қабул дошта бошад. Чунки таъмини озодии рушди касбӣ ва мавқеъ доштан дар бозори меҳнат ва умуман зиндагонии хуш доштани инсонро танҳо ва танҳо дараҷа ва малакаи донишу фаҳмиши касбӣ дар ҳама даври замон таъмин месозад.

Аз ин хотир интихоби риоя ва гирифтани таълимоти бефосилаи касбӣ низ талаботи таъмини озодандешиву пешвой ва эҷодкории ҳар як фарди соҳибхунари касбӣ мебошад. Дар ҳолати майл накардан ба ин равиши ҳунаромӯзӣ дар як вақти кӯтоҳи замона, дилхоҳ шахсият метавонад мавқеъву манзалати касбии худро аз даст дода, дигар ба талаботи замона ҷавобгӯй нагардад.

Хушбахтона, имрӯз вобаста аз рушди баланди техникӣ технологияи ҷаҳонӣён барои ҳар як нафари солим имконоти пурраи пайваст шудан ба ин таълимоти касбӣ – электронӣ муҳайё гаштааст. Ҳар як инсон метавонад озода рушди ояндаи касбиву ҳунарии худро муайян созад ва бевосита дар амалия онро натиҷагирӣ карда, ба насли оянда мерос гузорад.

Аз нигоҳи файласуфи таърихӣ шинохта Эмануел Кант дар вучуди ҳар як инсон ду шакл донишу ҳунаромандиро мушоҳида кардан мумкин аст. Яке донишу қобилияти азалиӣ ва дигаре дар натиҷаи омӯзиш. Бояд гуфт, ки донишманди таърихӣ Ҳусейн Воизи Кошифӣ низ чунин ақидаро доштаанд. Онҳо қайд намудаанд, ки инсоният дар натиҷаи таълимоти бефосилаи касбиву ҳунари имконоти бузурги амалисозии дониши вучудии худро низ пайдо карда, чараёни рушдёбандагӣ ва худифодагариашро бевосита таъмин сохта, ба ҷамъият арзишҳо ва меъёрҳои навини зеҳнии ҳадашро пешниҳод карда, мероси бузурги зеҳниашро мегузорад. [3, с. 114].

Маълум аст, ки ҳамаи мо дар системаи муайяни соҳаи маорифи мамлакати худ ва ё берун аз он дар доираи система ва меъёрҳои таълимоти касбии диагр халқу миллатҳо таълимоти касбӣ гирифтаем. Аксар маврид ин барномаҳо ҳислати стандартиву меъёрии миёнаро дошта, наметавонад, ки ба талаботи инсонӣ озодандешу худшиносу рушдёбандаи баланди касбӣ ҷавобгӯй бошад. Бинобар ин танҳо таълимоти бефосилаи касбӣ – электронӣ имрӯз пурра шароит фароҳам овардааст, ки чунин шахсиятҳои доро қобилияти баланди зеҳнӣ то ба зинаи озодандешиву мондагорӣ ва мактабсозиву сарварсозӣ, бирасанд.

Маҳаки асосии рушди таълимоти касбӣ дар ҳама даври замон аз панҷ унсури асосӣ: «талабот -одамон – захираҳо – имконот – қобилият» иборат буда, вобаста ба рушди ҷомеа дар ҳар даври замон ҳислати фарқкунандаро ба худ кашф менамояд.

Дар натиҷаи тадқиқоти амиқи илмиву амалии ҳеш мо ба чунин ҳулосае омадаем, ки дар шароити муосир танҳо таълимоти бефосилаи касбӣ – электронӣ ба сарварон – пешвоёни донишманду навоар имкон медиҳад, ба зинаҳои волои дарки қонуниятҳои ҳаракатҳои аслии бирасанд ва тавонмандии шоистасолориву мондагории таърихро ба даст биоваранд.

Пас, чунин бармеояд, ки ҳар як фарди соҳибқили ҷомеаи навин барои дарёфти мавқею манзалати касбии худ мебоист ҳатман аз таълимоти бефосилаи касбӣ – электронӣ бархӯрдор бигардад. То ин ки марзу сатҳи зиндагии худро ба қуллӣ тағйир додаву ҳамчун корманд, роҳбар ва болотар аз ҳама ҳамчун инсонӣ комили касбӣ худрушдёбандагиву худтасдиқкунӣ дошта бошад.

АДАБИЁТ

1. Ғаниев Т.Б. – Моделсозии таълимоти олии системавӣ-техникии ташкили технологияи рушдёбандагии когнитивӣ дар менечменти муосири касбӣ//Тоҷикистон: иқтисод ва идора. Маҷаллаи илмӣи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Душанбе, 2020, №1. - С. 25.
2. Ғаниев Т.Б Менечмент: Таълимоти бефосилаи касбӣ-электронӣ. – Душанбе: «Ирфон», 2017. – С. 154.
3. Давлатов С.Н. Идоракунии сармояи инсонӣ дар шароити зудтағйирёбандаи ҷаҳонишавии иқтисодӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон) // дисс. ... н.и.и.: 6D.KOA-004 – Давлатов Сорбон Назримадович Душанбе: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2020. – 171с.
4. Давлатов С.Н. Сармояи инсонӣ ва нақши он дар рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе: «СИНО», 2015. – №2/6(175). – С.94-97.
5. Давлатов С.Н., Некқадамова М.Н.Механизмҳои асосии идоракунии сармояи инсонӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёт//Маводи конференсияи байналхалқии илмӣю амалӣ дар мавзӯи «Амалисозии ҳадафҳои рушди устувор: таҷрибаи хориҷи ва амалӣ» (ш.Душанбе, 13-уми октябри соли 2020). - Душанбе 2020. – С. – 498-503.
6. Искандаров Х.Х., Давлатов С.Н. Мировой опыт формирования и развития конкурентоспособности работников//Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе «Сино» 2017. №2/5. том 2. - С. 53-57.
7. Клаверов В. Б. Повышение эффективности трудовых ресурсов в условиях становления экономики знаний/ В.Б.Клаверов//Известия регионального финансово-экономического института. –2014. - №2. – С.61-67.
8. Ключков В. В. Человеческий капитал и его развитие. В книге: Экономическая теория. Трансформирующая экономика. / Под ред. Николаевой И. П. - М.: Юнити, 2004. - С.: 417.
9. Литвинова Н.П. и др. Неделя образования для взрослых в России / Международный проект. - СПб. 2001.- 50с.
10. Лобачева Е.Н., Борисенкова Л.Н. Роль человеческого капитала в инновационной экономике. Гуманитарный вестник, 2013, вып. 8. – С. 1-12. URL: <http://hmbul.bmstu.ru/catalog/econom /hidden/101.html>
11. Скворцов В.Н. Социально – экономические проблемы теории непрерывного образования. М.- Петрополис, 2004. - 276с.

РОЛЬ НЕПРЕРЫВНОГО ЭЛЕКТРОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

ДАВЛАТОВ СОРБОН НАЗРИМАДОВИЧ

старший преподаватель кафедры управления человеческими ресурсами Таджикского
национального университета, 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17. тел.: (+992)
934-41-03-13. E-mail: sorbon_07@mail.ru

В статье рассматривается роль непрерывного профессионального образования в развитии человеческого капитала. Автор отмечает, что непрерывное профессиональное образование - электронное обучение в современном менеджменте признано ключевым подходом к разработке новых моделей систем управления. Используя опыт непрерывного профессионально-электронного обучения, мы можем повысить профессиональное развитие работника и обеспечить его конкурентоспособность на внутреннем и внешнем рынках труда. По мнению автора, развитие профессионального образования в современном мире связано, прежде всего, с непосредственным развитием науки, техники и информационных технологий, и такой подход к профессиональному образованию должен внедряться на всех специальностях.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное образование, развитие человеческий капитал, профессиональная подготовка, формирование, конкурентоспособность сотрудников, экономика, информационные технологии, образование, знания, мотивация, человеческий потенциал.

THE ROLE OF LIFELONG EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL

DAVLATOV SORBON NAZRIMADOVICH

assistant professor of human resources management, Tajik national University. 734025,
Tajikistan, Dushanbe, 17 Rudaki Ave. Phone: (+992) 934-41-03-13,
E-mail: sorbon_07@mail.ru.

The article discusses the role of continuing professional education in the development of human capital. The author notes that continuing professional education - e-learning in modern management is recognized as a key approach to the development of new models of management systems. Using the experience of continuous professional e-learning, we can improve the professional development of an employee and ensure his competitiveness in the domestic and foreign labor markets. According to the author, the development of vocational education in the modern world is primarily associated with the direct development of science, technology and information technology, and such an approach to vocational education should be implemented in all specialties.

Key word: continuing professional education, development of human capital, professional training, formation, competitiveness of employees, economics, information technology, education, knowledge, motivation, human potential.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мақолаи илмӣ бояд бо назардошти талаботи муқаррарнамудаи маҷалла омода гардида бошад; б) мақола бояд натиҷаи таҳқиқоти илмӣ бошад; в) мавзӯи мақола бояд ба яке аз самтҳои илмии маҷалла мувофиқат намояд.

Мақолаҳо бо ёрии системаи «Antiplagiat» барои муайян намудани дараҷаи аслияти матн санҷида мешаванд. Мақолаҳое, ки дар матн онҳо маводи дигар муаллифони бе иқтибосоварӣ истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ин гуна мақолаҳо ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матн мақола бояд дар формати Microsoft Word омода ва бо ҳуруфи Times New Roman таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,15 мм бошад.

Ҳаҷми мақола бо формати A4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 15 (на бештар аз 20 саҳифа) саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо ин тартиб таҳия гардад:

- индекси УДК (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);
- номи мақола;
- насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: **ШАРИФОВ ШАРИФ ШАРИФОВИЧ** ва набояд шумораи муаллифони аз 3 нафар бештар бошад);
- номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола кору фаъолият менамояд, индекси почтаи электронӣ, мамлакат, телефон ва почтаи электронӣ;
- матн асосии мақола;
- аннотатсия ва калидвожаҳо;
- номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия набояд камтар аз 150-200 калима буда, калидвожаҳо дар ҳаҷми аз 7 то 10 номгӯ бояд таҳия карда шаванд ва дар аввали мақола оварда шаванд;
- рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд аз 10-20 номгӯи адабиёти илмие иборат бошад, ки дар 15-20 соли охир таълифу таҳия ва нашр шудааст (соли нашрашон аз соли 20 00 боло бошад). Номгӯи адабиёти аз 15-20 сол пештар банаҳррасида набояд беш аз 10%-и рӯйхати адабиёти мақоларо ташкил диҳад. Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 ва бо ду шакл таҳия гардад: 1) ба забони аслии китоб (тоҷикӣ, русӣ, англисӣ) ва 2) тарҷумаи ҳама номгӯи адабиёт ба забони англисӣ.
- дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифони бо тартиби зерин нишон дода шаванд: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф кору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишони ҷойи кори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунча [] нишон дода шаванд.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд сафеду сиёҳ буда, рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин, онҳо бояд бо забонҳои русӣ ва англисӣ номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

Дар баробари пешниҳоди шакли электронии мақола пешниҳоди шакли ҷопии он дар як нусха ҳатмӣ мебошад.

Мақолаҳое, ки аз ҷониби муқарризон ба чоп тавсия намешаванд, на дар маҷалла нашр мегарданд ва на ба муаллифони баргардонда мешаванд.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы «Antiplagiat». Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал 1,15.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 15 стр. формата А4 (не более чем 20-и страниц).

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (ов) (например, **ШАРИФОВ ШАРИФ ШАРИФОВИЧ**);
- название организации, в которой работает автор статьи, почтовый индекс, страна, телефон и электронная почта;
- основной текст статьи;
- аннотация и ключевые слова
- название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация не должна быть меньше 150-200 слов, ключевые слова оформляются в объеме от 7 до 10 слов или словосочетаний;
- список использованной литературы (не менее 10-20 наименований научной литературы) должны быть за последние 15-20 лет (издания не ранее 2000 г.), более ранние ссылки не должны превышать 10%. Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008, и в 2 вариантах: 1) в оригинальном написании (таджикский, русский, английский); 2) все источники должны быть указаны (переведены) на английском языке;
- информация об авторе на русском и английском языках. Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес с место работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках [].

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны быть черно - белым, и нужно их сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название на русском и английском языках.

При электронной подаче статьи необходимо представить 1 экземпляр статьи в распечатанном виде.

Статьи, не рекомендованные рецензентами к печати, не публикуются и не возвращаются авторам.

RULES FOR THE AUTHORS

All the scientific articles entering the editorial office of the journal must meet the following requirements: a) the article should be written in compliance with the established requirements of the journal; b) the article should be the result of scientific research; c) the article must correspond to one of the areas (sections) of the journal.

All the materials coming to the editorial board are checked for borrowings from open sources (plagiarism) and the verification is performed using the Antiplagiat system. Articles containing elements of plagiarism are automatically withdrawn from the consideration, and the authors are deprived of the opportunity to publish their work in the journal.

Requirements for the design of the scientific articles:

The article should be prepared in Microsoft Word format, font – Times New Roman, size – 14, fields – 2.5 cm from all directions, interval – 1,15.

The volume of the article (including the annotation and the list of references) should be in the range of 10 to 15 pages of A4 format.

The article should have the following structure:

- UDC index (the index can be obtained in any scientific library);
- the title of the article;
- the surname and initials of the author (for example, **SHARIFOV SHARIF SHARIFOVICH**);
- the name of the organization the author of the article works for, zip code, country, telephone and e-mail;
- the main text of the article;
- the list of the used literature (no less than 20 and not more than 30 titles of scientific literature). References are made in accordance with the requirements of GOST 7.1-2003 and GOST 7.0.5 – 2008;
- the title of the article, abstract and key words are made in three languages (Tajik, Russian and English). Annotation is made in the volume of at least 150-200 words, keywords from 7 to 10 words or phrases;
- Information about the author in Tajik, Russian and English languages. Here the author's full name, academic degree, academic title (if any), the name of the organization in which the author works (authors), the position of the author (authors) in the organization, phone, e-mail, and the postal address of the author's work are indicated.

When citing a particular material, references are indicated in square brackets []. Sample: [4, p.25]. That is, the literature number 4 and page 25.

Tables, schemes, diagrams and figures must be grouped and numbered. Tables, charts, diagrams and figures should have a name both in the language of the article and in English.

ТОҶИКИСТОН: ИҚТИСОД ВА ИДОРА

Маҷалла соли 2020 таъсис дода шуда, дар як сол 4 шумора нашр мегардад.

Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ нашр гашта, дар Индекси иқтибосҳои илмӣ Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст.

Маҷалла мақолаҳои илмӣ соҳаҳои зерини илмро барои ҷон қабул менамояд:

- 08.00.01 - Назарияи иқтисодӣ
- 08.00.05 - Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ
- 08.00.10 - Молия, гардиши пул ва қарз
- 08.00.12 – Баҳисобгирии бухгалтерӣ, омор
- 08.00.14 - Иқтисодиёти ҷаҳон

ТОҶИКИСТОН: ИҚТИСОД ВА ИДОРА

2021. №4.

Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷумаи
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17.

Сомонаи маҷалла: (www.vestnik-ec.tnu.tj).

E-mail: tajikistan-iqtisodvaidora2020@mail.ru

Тел.: (+992 37) 227-74-41